

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**KOLEKTİF BELLEK BAĞLAMINDA
TUZLA KÖYÜ BÖLGESİ'NİN
MEKANSAL DEĞİŞİMİNİN İRDELENMESİ**

SEÇİL SAYAR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI
KENTSEL MEKAN ORGANİZASYONU ve TASARIM PROGRAMI**

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. OYA AKIN**

İSTANBUL, 2011

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KOLEKTİF BELLEK BAĞLAMINDA
TUZLA KÖYÜ BÖLGESİ'NİN
MEKANSAL DEĞİŞİMİNİN İRDELENMESİ

Seçil SAYAR tarafından hazırlanan tez çalışması 17.11.2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Zekiye YENEN
Yıldız Teknik Üniversitesi

Yrd.Doç.Dr. Ferhan GEZİCİ
İstanbul Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Bu çalışma, kentlerin kuşaklar boyu ürettiği kültür birikiminin bir sonucu olarak kolektif belleğin mekan ile ilişkisini ortaya koymakta ve bireylerin mekana ilişkin anılarına referans olan öğelerin geleceğe aktarılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bireylerde bir “yer” ve “aidiyet” duygusuna olanak sağlayan yerleşme belleği, geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulabilecek bağlantıların temelini oluşturmaktadır. Yerleşme kimliğinin korunması açısından kolektif bellek ve kolektif belleğin sürdürülebilirliği, üzerinde önemle durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tez çalışması süresince değerlendirmeleri ile bana yön veren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN’a, çalışmaya destek olan hocam Yrd. Doç. Dr. Ali KILIÇ’a katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Alan çalışmamda bilgi birikimi ve yardımları ile benden desteğini esirgemeyen Sn. Serpil ÜDEM ve Sn. Mustafa ÖZDEMİR’e çok teşekkür ederim.

Hayatımın her anında sonsuz sabrıyla yanımda olan ve yolumu aydınlatan sevgili anneme, çalışmam süresince desteğini benden esirgemeyen ve cesaretlendiren hayat arkadaşım Safa AVCIOĞLU’na teşekkürlerimle...

Ağustos, 2011

Seçil SAYAR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
KISALTMA LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	vii
ÇİZELGE LİSTESİ	ix
FOTOĞRAF LİSTESİ	x
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	xiii
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ.....	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı	3
1.3 Hipotez	4
BÖLÜM 2.....	5
BELLEK KAVRAMI	5
2.1 Bellekle İlgili Genel Tanımlar.....	5
2.2 Bellek Modelleri	7
2.2.1 Duyusal Bellek	8
2.2.2 Kısa Süreli Bellek	10
2.2.3 Uzun Süreli Bellek	12
2.3 Bellek Türleri	15
2.3.1 Bireysel Bellek	16
2.3.2 Kolektif Bellek	16
2.3.3 Kültürel Bellek	18
BÖLÜM 3.....	19
BELLEK ve MEKAN İLİŞKİSİ.....	19
3.1 Mekansal Algılama Aşaması.....	20

3.1.1	Gestalt Algı Kuramı	21
3.1.2	Lynch'in Kentsel İmaj Öğeleri Kuramı	26
3.2	Mekansal Kodlama Aşaması	27
3.3	Mekansal Algılamayı Etkileyen Faktörler	29
3.3.1	Bireysel Özellikler	29
3.3.2	Fiziksel Özellikler	30
3.3.3	Sosyal Yapı Özellikler	31
3.4	Bölüm Değerlendirmesi	31
BÖLÜM 4.....		34
TUZLA KÖYİÇİ BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE MEKANSAL BELLEK BİLEŞENLERİNİN SORGULANMASI.....		34
4.1	Tuzla İlçesi'nin Metropliten Alan İçerisindeki Konumu	34
4.2	Köyiçi Bölgesi'nin Tuzla İlçesi İçindeki Konumu ve Kimliği	37
4.3	Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin Mekansal Değişim ve Gelişim Süreci	39
4.3.1	Mübadele Öncesi Dönem	39
4.3.2	Mübadele Sonrası Dönem	41
4.4	Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin Mekansal Değişim ve Gelişim Sürecine Etki Eden Faktörler.....	50
4.4.1	Üst Ölçekli Planlar	50
4.4.2	Yerel Ölçekli Planlar	54
4.5	Tuzla Köyiçi Bölgesi'nde Mekan Belleği Öğeleri	66
4.5.1	Yerleşme Kimliği.....	68
4.5.2	Sınırlar	72
4.5.3	Donatı Alanları	76
4.5.4	İmaj Öğeleri.....	78
4.5.4.1	Günümüzde Mevcut Olmayan İmaj Öğeleri.....	80
4.5.4.2	Günümüzde Mevcut Olan İmaj Öğeleri	84
4.5.5	Odak Noktaları (Toplanma-Dağılma-Buluşma Noktaları)	90
4.5.6	Kıyı Kullanımı.....	94
4.6	Bölüm Değerlendirmesi	98
BÖLÜM 5.....		100
SONUÇ ve ÖNERİLER.....		100
KAYNAKLAR.....		105
EK-A.....		110
MÜLAKAT FORMU.....		110
EK-B.....		114
FOTOĞRAFLAR		114
ÖZGEÇMİŞ.....		117

KISALTMA LİSTESİ

İYAKTVKBK İstanbul Yenileme Alanları Kùltür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2. 1	Çevreden alınan bilgilerin belleğe kodlanma aşamaları.....8
Şekil 2. 2	Uzun süreli bellek modeli 14
Şekil 3. 1	Gestalt Kuramı'ndaki yakınlık etkeni..... 22
Şekil 3. 2	Gestalt Kuramı'ndaki yakınlık etkeni..... 22
Şekil 3. 3	Gestalt Kuramı'ndaki benzerlik etkeni 22
Şekil 3. 4	Gestalt Kuramı'ndaki benzerlik etkeni 23
Şekil 3. 5	Gestalt Kuramı'ndaki tamamlama ve kapalılık etkeni 23
Şekil 3. 6	Gestalt Kuramı'ndaki tamamlama ve kapalılık etkeni 23
Şekil 3. 7	Gestalt Kuramı'ndaki devamlılık etkeni 24
Şekil 3. 8	Gestalt Kuramı'ndaki devamlılık etkeni 24
Şekil 3. 9	Gestalt Kuramı'ndaki şekil-zemin etkeni..... 24
Şekil 3. 10	Gestalt Kuramı'ndaki şekil-zemin etkeni 25
Şekil 4. 1	Tuzla İlçesi'nin metropoliten alan içindeki konumu 34
Şekil 4. 2	Tuzla İlçesi bölgeleme şeması 36
Şekil 4. 3	Köyiçi Bölgesi'nin Tuzla içindeki konumu 38
Şekil 4. 4	Tuzla İlçesi mahalle gelişim süreci 47
Şekil 4. 5	Tuzla İlçesi'nin mekansal değişim ve gelişim süreci..... 48
Şekil 4. 6	Tuzla İlçesi'nin mekansal değişim ve gelişim süreci..... 49
Şekil 4. 7	1/50000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Nazım Planı 50
Şekil 4. 8	1/50000 ölçekli İstanbul Alt Bölge Metropoliten Alan Nazım Planı..... 52
Şekil 4. 9	1/100000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı..... 53
Şekil 4. 10	02.01.1985 onanlı 1/5000 ölçekli Tuzla Nazım İmar Planı..... 55
Şekil 4. 11	31.03.1986 onanlı Tuzla Uygulama İmar Planı 56
Şekil 4. 12	Köyiçi Bölgesi sit alanı sınırları 59
Şekil 4. 13	Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı..... 62
Şekil 4. 14	Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı..... 65
Şekil 4. 15	Mübadil kullanıcıların yerleşme sınırı algısı 74
Şekil 4. 16	Mübadil olmayan kullanıcıların yerleşme sınırı algısı 75
Şekil 4. 17	Mübadil ve mübadil olmayan kullanıcıların sınır tanımlamalarının yoğunluk grafiği 75
Şekil 4. 18	Geleneksel merkez ve yeni alt merkezler 77
Şekil 4. 19	Tuzla Köyiçi Yerleşmesi geçmiş dönem donatı alanları paftası 78

Şekil 4. 20	Tuzla Köyiçi Yerleşmesi imaj öğeleri paftası	79
Şekil 4. 21	Tuzla Köyiçi Yerleşmesi'nde mevcut olan çeşmeler	87
Şekil 4. 22	Tuzla Köyiçi Yerleşmesi odak noktaları	90
Şekil 4. 23	Tuzla Köyiçi Yerleşmesi pazar alanları	92
Şekil 4. 24	Tuzla Köyiçi Bölgesi yerleşme dokusu, 1980.....	96

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 4. 1 Tuzla İlçesi yıllara göre nüfus değişimi	45
Çizelge 4. 2 Yerleşme kimliğini belirleyici bileşenler	69
Çizelge 4. 3 Yerleşme kimliğini belirleyici bileşenler	70

FOTOĞRAF LİSTESİ

	Sayfa
Fotoğraf 4. 1 Mübadilleri Tuzla'ya getiren Gülcemal Vapuru	41
Fotoğraf 4. 2 Tuzla Köyiçi Yerleşmesi'nde yıkılma süreci ile karşı karşıya olan tarihi yapılar	71
Fotoğraf 4. 3 Tuzla Köyiçi Yerleşmesi'nde yıkılma süreci ile karşı karşıya olan tarihi yapılar	71
Fotoğraf 4. 4 Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan kiliseye ait olduğu belirtilen yapı.....	80
Fotoğraf 4. 5 İstasyon Caddesi üzerinde bulunan Rum Kilisesi.....	81
Fotoğraf 4. 6 Kilise yapısının sinema olarak kullanıldığı döneme ait fotoğraf	81
Fotoğraf 4. 7 İstasyon caddesi üzerinde bulunan kilise arsası üzerine inşa edilen iş merkezi.....	82
Fotoğraf 4. 8 Hamam kalıntıları.....	83
Fotoğraf 4. 9 Hamam kalıntıları.....	84
Fotoğraf 4. 10 Sultan I. Ahmet Camii	85
Fotoğraf 4. 11 Tahaffuzhane Binası	86
Fotoğraf 4. 12 Davutağa Çeşmesi.....	88
Fotoğraf 4. 13 Saadet Hanım Çeşmesi	88
Fotoğraf 4. 14 Tuzla Sahil Çeşmesi.....	89
Fotoğraf 4. 15 Kalekapı mevkii.....	91
Fotoğraf 4. 16 Dolgu alanı inşa edilmeden önce kıyı-yerleşme ilişkisi.....	95
Fotoğraf 4. 17 Dolgu alanı inşa edilmeden önce kıyı-yerleşme ilişkisi.....	95
Fotoğraf 4. 18 Tuzla dolgu alanı çalışması	97
Fotoğraf 4. 19 Tuzla sahil bölgesi / dolgu alanı.....	97
Fotoğraf EK-B.1 Dolgu öncesi kıyı-yerleşme ilişkisi.....	114
Fotoğraf EK-B.2 Dolgu öncesi kıyı-yerleşme ilişkisi.....	114
Fotoğraf EK-B.3 Kalekapı Mevkii, 1987	115
Fotoğraf EK-B.4 Kalekapı Mevkii, 2011	115
Fotoğraf EK-B.5 Cumhuriyet Caddesi, 1993.....	115
Fotoğraf EK-B.6 Cumhuriyet Caddesi, 2011.....	116
Fotoğraf EK-B.7 Cumhuriyet Caddesi, 1993.....	116
Fotoğraf EK-B.8 Cumhuriyet Caddesi, 2011.....	116

**KOLEKTİF BELLEK BAĞLAMINDA
TUZLA KÖYİÇİ BÖLGESİ'NİN
MEKANSAL DEĞİŞİMİNİN İRDELENMESİ**

Seçil SAYAR

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN

Bu çalışmada bellek kavramı, insanın toplumsal bir varlık olmasının temelinde yatan, yaşamı boyunca gördüğü, öğrendiği, duyumsadığı her şeyi sakladığı ve gerektiğinde yeniden üretip yararlı hale getirdiği bir depo tanımı üzerinden ele alınmıştır. Nöroloji, psikoloji gibi disiplinlerin farklı açılardan ele aldığı bir konu olan bellek, yapılan çalışma kapsamında nörolojik sınıflandırmasından farklı olarak bireysel, toplumsal ve kültürel boyutu ile değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı; mekan belleğinin oluşum süreçlerinin ve bu süreçlere girdi veren mekansal özelliklerin neler olduğunun ortaya çıkarılmasıdır.

Çalışmanın kavramsal bölümlerinde; Kant, Bergson, Aristoteles gibi düşünürlerin ilgi alanına girmiş olan bireyin fizik mekandan aldığı duyumlar ve mekandaki deneyimleri arasındaki oluşum ve bu düşüncelerden yararlanılarak birey – bellek arasındaki ilişki, farklı yorumlarla incelenmiştir. Bireyin belleğine depoladığı bilgilerin depolanma süresi, kapasiteleri, bellekteki kurgusunun sınıflandırılmasında duysal, kısa süreli ve uzun süreli bellek ayırımından yararlanılmıştır. Tez çalışması, bellek kurgusunun sadece kişisel deneyimlerle oluşmadığı; içinde bulunulan toplumsal, kültürel, politik özellikler etkisinde “kolektif” olarak belirlendiği düşüncesi üzerine temellenmektedir. Mekan öğelerinin bellek ile olan ilişkisi, kolektif belleği tanımlayan veriler (aidiyet, kimlik, gelenekler, vb.) üzerinden ele alınmıştır.

Çalışmanın örnek alan bazında test edilmesi kapsamında ise; mülakat, tespit ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. Mülakatlar ile Tuzla Köyiçi yerleşiminin mekansal değişimi; yaşayanların belleklerinde kalan mekan öğeleri üzerinden değerlendirilmiştir. Mekan ve bellek kavramları bir arada ele alınarak hızlı kentleşme süreci içinde kalıcı mekan belleğini oluşturan öğelerin yitimi ve mekana ilişkin “kolektif unutuş/hafıza kaybı” olgusu tartışılmıştır. Yerleşmenin kimliğine referans veren öğeler, toplumun kendi dinamikleriyle oluşan, söylenerek ve aktararak kalıcılığı sağlanan, hem kentlerin hem de toplumların belleklerinde yer eden unsurlardır. Ancak yerleşmenin gelişimine ve değişimine yön veren çevreler ve karar vericilerin kimi zaman köktenci kimi zaman travmatik biçimde yaptığı müdahaleler, kent belleğinden ve kentin geçmişinden giderek kopmayı ve uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma, kentlerin kuşaklar boyu ürettiği kültür birikiminin bir sonucu olarak kolektif belleğin mekan ile ilişkisini ortaya koymakta ve kolektif belleğin “insanların kentte neden yaşadığının” temel göstergesi olması üzerine temellenmektedir. Dolayısıyla; geçmiş bilincinden yoksun yapılan her tür müdahalenin, bellek üzerindeki etkilerini dikkatle yorumlamak; kolektif belleğin gelecek kuşaklara aktarılmasının önkoşulu olarak yerleşme kimliği ve belleğini sürdürebilir kılmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Mekan, Algı, Mekan Belleği, Tuzla Köyiçi.

**THE INTERPRETATION OF SPATIAL VARIATION/DIFFERENTIATION OF
TUZLA KÖYÜÇÜ DİSTRİKT İN CONTEXT OF COLLECTİVE MEMORY**

Seçil SAYAR

Department of City and Regional Planning
Msc. Thesis

Advisor: Assist. Prof. Dr. Oya AKIN

In this study, the concept of memory is approached like a warehouse where human as a communal being stores, reproduces and if needed makes use of what he sees, learns, feels during his entire life. (Based on human as a communal being, in this study the concept of memory is approached like a warehouse where a human stores, reproduces and if needed makes use of everything that he sees, learns, feels during his entire life. In this study, memory which is studied by different fields like neurology, psychology is evaluated/assessed/examined with communal and cultural aspects aside from neurological classification. The purpose of the study can be summarized as the processes of formation of spatial memory and the outputs that feed those spatial features/properties/characteristics.

The formation between the sensations individuals getting from physical environment and the experiences in this environment has interested intellectuals like Kant, Bergson and Aristoteles and by benefiting from their studies, the relation between individual – spatial memory has been researched with different interpretations. In the study, the concept/fact of memory is considered/examined with social aspects unlike neurological classification. The relation of spatial objects with memory is based upon data (belonging, identity, traditions) that identifies collective memory.

With interviews during the study, the spatial variation/differentiation of Tuzla Köyiçi area has been evaluated by spatial objects which the residents could remember. Space and memory concepts are examined together to define what creates permanent spatial memory and how spatial memory is lost during the process. Reference objects for the identity of the area are the same objects formed with community's own dynamics, rendered permanent by speech and transference and ingrained/implanted to both memories of cities and communities. But sometimes radical sometimes traumatic interventions/meddlings by authorities which decide the development and variation/differentiation of areas result in abandoning city's' past and memory.

In consequence, with the interventions made without the consciousness of past, effects on spatial memory should be interpreted carefully; settlement identity and memory should be made sustainable as a prerequisite to transfer collective memory to next generations.

Keywords: Memory, Space, Perception, Memory of Place, Tuzla Köyiçi.

1.1 Literatür Özeti

Toplumun belleğine kodladığı mekanlar, yapılar, anılar, vb. bir kültürü temsil etmekten çok, toplumun bellek ile mekan arasında kurduğu örüntüleri ifade etmektedir. Birey ya da toplum, bu mekan(lar)ı bağlam kurulmasını sağlayacak örüntüler doğrultusunda anlamlandırmaktadır. Ancak kolektif bellekte kodlanan bir olgunun sonraki süreçte bellekten tekrar çağrılmasını sağlayan mekansal öğelerin istemli ya da istemsiz şekilde yok edilmesi, bireylerin yaşadıkları yere aidiyet hissi ile bağlanma ve sahiplenme durumunu ortadan kaldırmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde disiplinlerarası bir konu olarak ele alınan bellek kavramı, farklı disiplinlerin bellek tanımları ve yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmiştir. Belleğe ilişkin nörolojik süreçler ile bilginin belleğe kalıcı olarak kodlanmasını sağlayan dikkat, algı, tekrar, kodlama, vb. bilişsel süreçler, bellek modelleri başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bellek türleri başlığı altında ise bellek olgusu fizyolojik boyutundan farklı olarak “toplumsal” boyutu ile irdelenerek, belleği bireysel, kolektif ve kültürel bağlamda bir zihinsel eylem ya da oluş olarak tanımlayan düşünürlerin konuya ilişkin görüşleri tartışılmaktadır. Belleği kişisel deneyimlerden oluşması doğrultusunda “bireysel” kılan düşüncelerin yanı sıra bireyin yaşadığı toplum ve toplumsal değerleri bağlamında bellek için “kolektif” bir çerçeve çizen Halbwachs’ın kolektif bellek tanımı ve kültürel belleği oluşturan unsurlar bellek türleri başlığı altında ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde beynin temel işlevlerinden biri olan bellek kavramının “mekan” ile ilişkisi değerlendirilmektedir. Bu bağlamda mekansal algılama ve kodlama süreçleri sonrasında mekanı kişi için “anamlı” ve kalıcı kılan unsurlar ve bu unsurları etkileyen faktörlerin neler olduğu tartışılmıştır. Mekansal algılama başlığı altında duyular aracılığıyla algılanan nesnelere zihinde belli şekiller içine oturtularak anlamlandırılmasını ele alan Gestalt Algı Kuramı ile mekana ilişkin duygular ile geçmiş deneyimlerin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve edinilen mekansal bilgileri yorumlanarak davranışları yönlendirici bir etken olarak Lynch’in Kentsel İmaj Kuramı ele alınmıştır. Mekansal kodlama bölümünde ise bireyin kalıcı belleğine kaydettiği mekansal öğelerin zihinden geri çağırılması / hatırlanmasını sağlayan ilişkilendirme, eşleştirme ve karşılaştırma gibi işlemler “mekanın bağlamı / mekan öğelerinin bireyde oluşturacağı çağrışımlar” üzerinden değerlendirilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yaşam süreci içinde bireylerin yaşadıkları mekana ilişkin sakladıkları bellek öğelerinin ortaya konması ve araştırılması Tuzla Köyiçi Yerleşmesi örneğinde ele alınmıştır. Alan araştırmasında elde edilen bulguların değerlendirilmesinden önce Tuzla Köyiçi yerleşiminin Tuzla İlçesi içindeki konumu ve yerleşme içindeki kimliği tanımlanmıştır. Yerleşme makroformuna etki eden dinamikler, “mekansal değişim ve gelişim süreci ve bu sürece etki eden faktörler” başlığı altında değerlendirilerek mübadeleden günümüze kadar yerleşme kimliğini etkileyen kırılma noktaları, (1924- 1950), (1950–1980), (1980 ve günümüz) olmak üzere üç aşamada irdelenmiştir.

Yapılan alan çalışmasında; Köyiçi yerleşmesinde yaşayan ve yerleşmeye haftasonu ziyaret amaçlı gelen bireyler ile mekan belleği üzerine yapılan görüşmelerde yerleşmenin kolektif belleğini oluşturan mekansal öğelerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Seçilen bireylerle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin sınıflandırılmasında mekansal algılama kuramlarından yararlanılmıştır. Bu bağlamda bireylerdeki “Köyiçi” belleğinde depolanan mekansal öğeler, sınırlar, yerleşme kimliği, donatı alanları, imaj öğeleri, odak noktaları ve kıyı kullanımı olmak üzere altı farklı kategoride incelenmektedir. Kolektif bellek, ortak bilinç ve aidiyet üzerine temellenen bellek-mekan ilişkisi, özellikle tarihi yerleşmelerde geçmişin birikimi sonucu oluşan yerleşme kimliğinin gelecek kuşaklara aktarılması ve bu yönüyle değerlendirilmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2 Tezin Amacı

Bu çalışma bellek olgusunu toplumsal çerçevede ele almakta ve kuşaklar boyu ürettiği kültür birikiminin bir sonucu olarak belleğin mekan ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Araştırma, bireyin belleğinden çağırabildiği mekansal öğeler ve mekana ilişkin yapılan müdahalelerin mekansal belleğe olan etkileri üzerine temellenmektedir. Çalışmanın amacı;

- Mekan belleğinin oluşum süreçlerinin incelenmesi,
- Bellek oluşum süreçlerine girdi veren mekansal öğelerin ortaya çıkarılması,
- Mekansal öğelerin kolektif bellekle ilişkisinin değerlendirilmesidir.

Bellek ve mekan ilişkisi Tuzla Köyiçi Bölgesi özelinde araştırılarak; yerleşimin kolektif belleğinde önemli bir kırılma noktası olan mübadele süreci mülakat yapılacak bireylerin seçiminde göz önünde bulundurulmuştur. Bu doğrultuda çalışma alanında mülakat yapılan bireyler, mübadil ve mübadil olmayan bireyler olmak üzere sınıflandırılmıştır. Verilerin karşılaştırılabilmesi açısından mübadil kullanıcılara eşit sayıda mübadil olmayan kullanıcı belirlenerek toplamda otuz iki kişi ile ayrıntılı, açık uçlu soru kümelerinden oluşan mülakat tekniği ile görüşme yapılmıştır. Mülakat sorularının sınırlandırılmış şekli Ek [A]'da yer almaktadır.

Kullanıcılarla yapılan görüşmelerde sorulan sorular; mekan belleğini oluşturan öğeler ile bu öğelere etki eden faktörler olmak üzere iki grupta toplanmıştır. Mekan belleğini oluşturan öğelerin ortaya çıkarılmasında, sorulan soruların hazırlanmasında algı kuramlarının parametrelerinden faydalanılmış olup mekan belleğine etki eden faktörlere ilişkin sorular, süreç içinde mekansal değişimi tetikleyen dinamikler ve değişimin bireylerde yarattığı farkındalık üzerinden oluşturulmuştur.

Tez çalışması kapsamında kolektif belleğin mekan ile ilişkisi Tuzla Köyiçi Bölgesi'nde yaşayanların belleklerinde kalan mekan öğeleri üzerinden ele alınarak, yerleşmenin gelişimine ve değişimine yön veren çevreler ve karar vericilerin mekana ilişkin müdahalelerinin kolektif belleğe etkileri irdelenmiştir.

1.3 Hipotez

Bireyin geçmişini ve varoluşunu zamansal açıdan bir bütün içinde algılamasına ve sürdürmesine olanak sağlayan bellek kavramı, yaşanan “mekanla” ilişkili olarak anlam kazanmaktadır. Bellek, algı ve mekan üzerine temellenen çalışmada bu konular geçmişten gelen ve geleceğe aktarılan bir bağlamda incelenmekte ve bilgilerin bellekte kalıcılığını sağlayan öğeler, bellek-mekan ilişkisi üzerinden çözümlenmektedir.

Bireylerin deneyimledikleri mekana ilişkin algılamaları, mekanın barındırdığı birtakım bağlamlar ve bu bağlamların bireylerde oluşturduğu çağrışımlarla mümkün olmaktadır. Mekanın geçmişine ipucu veren bağlamlar, toplum belleğinin korumasını sağlayan; ortak bilinç, ortak kimlik... vb. unsurların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Mekansal deneyimlerin zihinde oluşturduğu “mekansal bellek”, bireylerin o mekanlara ilişkin duygusal ve anlamsal deneyimleri sonucunda oluşmaktadır. Toplum için bir değeri ya da simgeyi ifade eden mekanlar, yapılar, vb. unsurlar, kolektif belleği oluşturan önemli bileşenlerdir.

BELLEK KAVRAMI

2.1 Bellekle İlgili Genel Tanımlar

Geçmişin bıraktığı izleri günümüze taşıyan en önemli araç "bellek"tir. Bellek, insanın en temel işlevlerinden biri olmakla birlikte insanın varoluşunu zaman ve mekan bütünlüğü içinde algılamasına ve sürdürmesine imkan veren en önemli yetilerden biridir (Yeşilyaprak, [1]). Çeşitli uzmanlık dallarına yönelik hazırlanan sözlüklerde "bellek" kavramının genel çerçevesi; deneyim, duyum, izlenim, algı gibi kavramlarla kavrayışları canlı tutabilme yetisi olarak çizilmiştir.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde bellek, yaşananlar ve yaşananların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü olarak tanımlanmış; Toplumbilim Sözlüğü'nde ise özne ile nesne arasındaki etkileşime dikkat çekilmiş ve bu etkileşim sonuçlarının depolandığı yer "bellek" olarak tanımlanmıştır [2]. Kişinin yaşadığı olaylara, deneyimlediği mekanlara bilinçli yaklaşımı ve geçmişin bir parçası olan olay ya da nesnenin bilinç düzeyine çıkarılması belleğin bir sonucudur. Felsefe Sözlüğü'nde belirtildiği üzere geçmişte yaşanmış bilinç durumlarını şimdideki bilinç durumuna taşımayı sağlayan "farkındalık" bellek olarak tanımlanmaktadır (Özak, [3]).

Bellek ile ilgili genel tanımlamalar ele alındığında ortaya çıkan ortak kabul; belleğin sadece geçmişten ibaret olmadığı; geçmişte depolanan imgelerin, olayların ya da kişilerin, şimdiki ve gelecek zamanda depolanacaklar ile ilişkilendirilerek üst üste çakıştırılması olarak ifade edilebilir.

Anderson ve Schooler'e göre bellek, daha önemli olan bilgiyi kaydedecek şekilde evrimleşmiştir (Binder, [4]). Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, belleğin aşırı derecede seçici olması nedeniyle unutulmuş ya da yok sayıldığı zannedilen şeylerin bellekte tüm canlılığını muhafaza ettiğini ortaya koymuştur. Dolayısıyla bellek kavramı bir süreklilik arz etmekte ve belli dönem ya da aralıklarda kesilmemektedir. Bu noktada önemli olan; geçmiş, imge, olay ya da bilginin geri çağrılabilmesinin yanı sıra geri getirmeyi sağlayan göstere ve temsillerin ne olduğudur. Bu düşünceyi destekler şekilde Webster Sözlüğü'nde bellek kavramının birden fazla tanımları yapılarak, bellek kavramı; organizmanın aktivite ve deneyimleriyle öğrendiği şeylerin depolanarak geri çağrılması doğrultusunda kişinin hatırlama kapasitesi olarak vurgulanmıştır (Özak, [3]). Bellek tanımlarında sıkça rastlanan ve belleğin genel bir ifadesi olan geçmiş ve şimdi etkileşimi Paradigma Felsefe Sözlüğü'nde geçmiş ve şimdi koruma gücü olarak ifade edilmiştir. Bu noktada düşünülmesi gereken, geçmişin nasıl korunabildiğidir (Çeviker, [5]). Bergson'a göre geçmiş, varlığını beyinde "depolanmış anı" olarak sürdürür. Bunun yanı sıra insan belleğinde geçmişte yaşanan her deneyim, duyum ve izlenimin bellekte var olan bir olayla ilişkisi bakımından "anı" değeri vardır. Bellek kavramının kişinin yaşamdan aldığı verilerin birbiri üzerine sarılması ile oluştuğunu ve geçmiş belleğinin şimdiki bellekle birleşerek geleceğe doğru geliştiğini ifade eden Bergson'un yanı sıra belleği zihinsel eylem ya da zihinsel oluş olarak gören Kant ve Aristoteles gibi düşünürler, bellek kavramını zıtlık, bitişiklik ve nedensel özellikler çerçevesinde değerlendirerek çevreden gelen uyarıcıların kopyası olmak yerine yorumu olduğu konusunda tartışmalar yapmıştır.

Duyu organlarıyla algılanan her türlü duyum ve imgenin beynin temel işlevleri olan kaydetme -kodlama - organize etme gibi işlemlerden geçerek belleğe depolanması, nörolojik bir takım işlemleri gerektirirken, belleğin bilişsel ve duygusal hatırlama süreçleri psikoloji bilim dalının ilgi alanı içine girmektedir. Nöroloji ve psikoloji bilimlerindeki tanımlamalardan farklı olarak Fransız Sosyolog Halbwachs, belleği sosyolojik açıdan değerlendirmekte; bu doğrultuda belleğin sadece bir bireye ait olmadığından yola çıkarak belleğin oluşması ve korunması için gerekli olan sosyal çerçeveyi ortaya koymaktadır (Assmann, [6]). Platon, bellek kavramı üzerinde yaptığı araştırmalarda belleği "hatırlanan şey" olarak ifade ederek; ruh ve bedenin bir arada işlediğini ancak belleğin fonksiyonlarından biri olan zihne geri çağırmanın bedenden

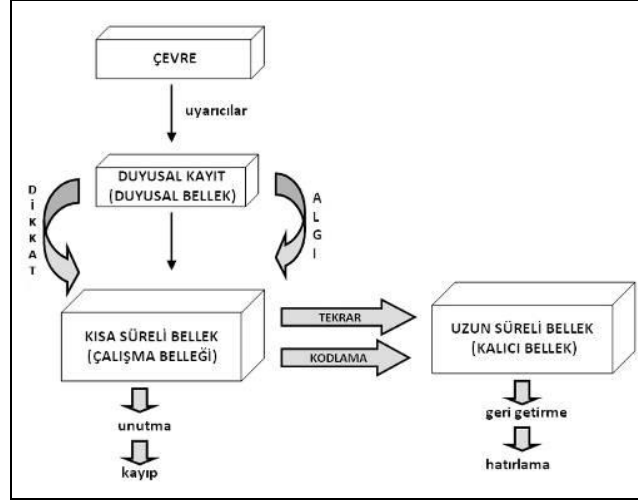
bağımsız olarak gerçekleştirildiğini öne sürmüştür. Aristoteles ise bilgilerin zihne geri çağırılmasında Platon'a ek olarak görüntüler ve temsilcilere değinmiştir (Özak, [3]).

Sonuç olarak; depolanan bilginin geri çağırılabilmesi açısından son derece uyumlu ve sistematik arşiv olarak nitelendirilen bellek olgusu farklı disiplinlerin değişik açılardan ele aldığı ve disiplinlerin her biri tarafından farklı şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Beynin fizyolojik varlığı ile ilişkilendirilmesi nedeniyle bellek kavramı, geçmişin korunması için beynin kendini koruduğu ya da beyin fonksiyonlarının devam ettiği süreci temsil etmektedir. Hazırlanan tez çalışması kapsamında bellek olgusu ve geçmiş - bellek ilişkisi, beynin fizyolojik sürecinden soyutlandırılarak toplumsal ve mekansal temsiller çerçevesinde ele alınmıştır.

2.2 Bellek Modelleri

Günümüzde beynin işleyişi pek çok disiplinin çalışma alanı içinde yer almakta ve beynin algı, bellek gibi bilişsel süreçlerini açıklamaya yönelik çeşitli modeller ortaya atılmaktadır. Bu modellerden biri olan Bilgiyi İşleme Modeli, bilişsel bilimlerin gelişimi açısından anahtar bir role sahiptir. Duyu organları yoluyla dışarıdan alınan bir uyarının bellekte örgütlü bir yapıya dayalı olarak işlenmesi üzerine geliştirilen "Bilgiyi İşleme Yaklaşımı" (Information Processing Approach), Seri Bilgi İşleme (Serial Processing) ve Paralel Bilgi İşleme (Paralell Processing) olmak üzere iki tür bellek modelini ortaya koymuştur (Cangöz, [7]). Paralel Bilgi İşleme Modeli, bilgilerin paralel ve eşzamanlı olarak işlenerek değişik işlemlerden geçtiğini savunan ve belleği yapıdan çok "süreç" temelinde açıklamaya yönelik bilgi işleme düzeylerini ele almaktadır. Seri Bilgi İşleme Kuramı ise belleğe ilişkin bilginin depolama süresi, depolama miktarı. . vb. zamansal parametreleri esas almaktadır (Atkinson & Shiffrinn, [8]).

Bilginin aşamalardan geçerek işlendiğini savunan Seri Bilgi İşleme Modeli, belleğin "depoları" olarak ifade edilen bölümlerini (duyusal bellek – kısa süreli bellek -uzun süreli bellek) kapsamaktadır (Şekil 2.1). Bu bölümlerden her biri algılanan imgelerin saklanması açısından farklı bilişsel kodları barındırmakla birlikte kapasiteleri, kayıtları tutma süreleri ve işlem özellikleri bakımından farklılık göstermektedir.

Şekil 2.1 Çevreden alınan bilgilerin belleğe kodlanma aşamaları

(Selçuk,[9])

Seri Bilgi İşleme Modeli'nde, çevreden gelen uyarımlar Şekil 1. 'de şematize edildiği üzere ilk olarak duyuşsal bellekte depolanmaktadır. Duyu organları yardımı ile algılanan uyarımlar, tekrar edilme sıklığı göre kısa süreli belleğe aktarılarak; gerektiğinde hatırlanmak ve geri getirebilir nitelikte uzun süreli belleğe kodlanmaktadır (Atkinson & Shiffrin, [8]). Bu doğrultuda kısa süreli belleğe depolanan bilgiler, kullanılmaması halinde kaybolma ve bellekten silinerek unutulma süreci ile karşı karşıya kalırken; uzun süreli belleğe depolanan bilgiler, yeni kodlanan bilgilerden dolayı ötelenmekte ancak bellekten silinmemektedir.

2.2.1 Duyusal Bellek

Organizmada bir tepki yaratma özelliği olan, her türlü uyarının oluşturduğu sinir akımlarının belli aşamalardan geçerek beyine ulaşması "duyum" olarak tanımlanmaktadır (Selçuk, [9]). Bireyler buldukları çevrelerden sürekli olarak görsel, işitsel, kokusal, dokunma gibi duyumlar alır ve karşılaştıkları uyarın / uyarıcıdan etkilenirler. Duyu organları yoluyla alınan uyarılar, bilgiyi işleme sisteminin ilk ögesi olan duyuşsal belleğe ulaşmaktadır. Duyusal belleğe gelen her bilgi dış uyarıcıların tam bir kopyası olmakla birlikte alınan bilgi duyu organlarının aldığı şekliyle (görsel bilgi görsel şekilde, işitsel bilgi işitsel şekilde) depolanmaktadır.

Uyarıcı ortadan kalksa dahi duyumun çok kısa süre için devam ettiği duyuşsal bellek, görsel uyarımları fotoğraf çekmek gibi anlık bir durumda 0. 5-1 saniye, işitsel uyarımları ise ses kalıpları olarak 2-4 saniye süre ile bellekte tutabilmektedir (Senemoğlu, [10]). Örneğin bir

kitabın sayfaları hızla çevrildiğinde sayfalardaki yazıların gözde bıraktığı anlık izler (veya parmağımızı bir süre gözümüzün üzerinde tuttuktan sonra hızla çektiğimizde anlık hissedilen gölge) bilginin işlenmeden önce duyuşsal kayıttta çok kısa bir süre tutulmasının sonucu olarak meydana gelmektedir. Duyu organları tarafından duyuşsal belleğe alınan imgenin / bilgilerin bilinçli ve anlamlı bilgiye dönüşmesi, dışarıdan alınan bilginin kısa süreli belleğe aktarılmasını gerektirmektedir. Duyusal bellekten kısa süreli belleğe aktarılamayan bilgi, geri getirilememekle birlikte alınan bilgi, dikkat ve algı süreçleri sonunda ayrılarak kısa süreli belleğe iletilmektedir (Subaşı, [11]). Dolayısıyla algı ve dikkat süreçleri, duyuşsal belleğe anlık alınan bilginin kısa süreli belleğe aktarılmasındaki en önemli belirleyicilerdir.

Dikkat

Duyu organları yoluyla belleğe kaydedilen bilginin kısa süreli belleğe geçip geçmeyeceği dikkat sürecine bağlı olmakla birlikte bilgiyi işleme süreci “dikkat” ile başlamaktadır. Duyulara kaydolan bilginin duyuşsal kayıttan kısa süreli belleğe aktarılması ilk olarak dikkat ile gerçekleştirilmektedir (McCrow ve Roop, [12]). Dikkatin yönelmediği uyarıcılar kaybolmakla beraber algılamada dikkatin uyarılması dış ve iç etmenler yardımıyla gerçekleşmektedir. Uyarının şiddeti, rengi, büyüklüğü ile tekrarı, dış etmenleri oluştururken; algılayanın kişisel ilgileri ve ihtiyaçları, iç etmenleri oluşturmaktadır. Birey içten ve çevreden gelen uyarıcıların bir kısmının bilinçli olarak, bir kısmının ise hiçbir çaba sarf etmeden, kendiliğinden farkına varmaktadır (Baymur, [13]).

Algı

Duyulara kaydolan bilgilerin kısa süreli belleğe transfer edilmesini sağlayan algı kavramı, bir şeye dikkati yönelterek, duyuşsal yoluyla o şeyin bilincine varılmasını sağlayan ve duyumları bilince iten olgu olarak tanımlanmaktadır [2]. Rapaport, algının insanların çevreyi öğrenmesi, algılaması ve bilgilerin bellekte depolanmasında kullanıldığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda algı kavramı, çevre ile canlı bir varlığın iletişim sürecini ifade etmektedir (Rapaport, [14]).

İnsanlar duyu organlarına gelen uyarımları yorumlamak ve anlamlandırmak için uyarımları örgütleme eğilimi göstermektedir. Algı kavramı göreceli bir süreç olduğundan her bireyin aldığı uyarımları örgütleme biçimi de farklı olabilmektedir. Bir uyarının anlamlandırılabilmesi için

öncelikle bireyin, uyarana ilişkin duyuşal bilgiye sahip olması gerekmektedir. Algılama, bireyin zihinsel kuruluşu, geçmiş yaşantıları, güdülenmişlik düzeyi ve pek çok başka içsel faktörlerden etkilenmektedir (Senemoğlu, [10]). Dolayısıyla dikkat ve algı süreçleriyle kısa süreli belleğe giren bilgi, gerçeğin aynısı değil; bireyin ihtiyaç ve beklentilerinin yanı sıra öznel bilgileri ile beklentileriyle algıladığı bireysel yorumudur [15], [16].

2.2.2 Kısa Süreli Bellek

Duyusal belleğe alınan bilginin dikkat ve algı(lama) süreçlerinden geçtikten sonraki aşaması, kısa süreli bellek olarak tanımlanmaktadır (Selçuk, [9]). Kısa süreli bellekte bilgiler çoğunlukla görsel ve işitsel olarak depolanırken bilgilerin kodlanma şekli, bireyin özellikleri, ihtiyaçları vb durumlara göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin işitme engelli çocuklar bilgiyi görsel olarak depolamakta, küçük çocuklar işitsel kodlamayı yetişkinlerden daha az kullanmaktadır (şahin, [17]). Duyusal bellekten gelen bir bilginin kısa süreli işleme sistemine girebilmesi için sistemin boş olması gerekmektedir. Kısa süreli belleğe gelen yeni bilginin, eski bilgiye ket vermesi nedeniyle sadece yeni bilgi hatırlanmaktadır (Selçuk, [9]).

Bilginin kısa süreli bellekte kalma süresi 20-30 sn arasında değişmekle birlikte sağlıklı bireylerde kısa süreli belleğin işlevi yedi birimle (yedi anlamlı sözcük, yedi harf, . . vb.) sınırlanmıştır. Kısa süreli belleğin kapasitesinin artırılması ve bilginin kısa süreli bellekte daha uzun süreyle kalması için iki temel zihinsel işlem kullanılır. Bunlardan ilki kısa süreli belleğin zaman sınırını aşmak için yapılacak “tekrarlama” ile bilgi birikimi miktarını aşmak için kullanılan “kodlama” yöntemidir. Örneğin; 3377558 gibi bir telefon numarası 33 77 55 8 biçiminde gruplanıp kodlanarak hafızada kalma süresi uzatılır ve hatırlama kolaylaştırılabilir (şahin, [17]). Söz konusu süreçler aynı zamanda kısa süreli belleğe alınan bilginin silinmemek üzere uzun süreli belleğe aktarılmasını sağlayan temel bilişsel süreçlerdir. Kısa süreli belleğe alınan bilginin uzun süreli belleğe aktarılması, alınan bilginin tekrar edilme sıklığı ve bilginin şematize edilerek kodlanması ile sağlanmaktadır. Duyusal bellekten dikkat ve algı süreçleri ile kısa süreli belleğe aktarılan bilgi, tekrar ve kodlama işlemleriyle bellekten silinmemek üzere uzun süreli belleğe aktarılmaktadır.

Tekrar

Bir objenin algılanmasında ve dikkatin uyarılmasında etkili olan tekrar, bilginin uzun süreli belleğe geçişinde kullanılan ilk bellek stratejisidir. Bilgi yeterli sıklıkta tekrarlandığı takdirde uzun süreli belleğe geçmektedir. Örneğin; öğrenciler tekrar yolu ile ülkelerin başkentlerinin adlarını, sözcüklerin söylenişini tekrarla öğrenirler (Berk, [18]). Duyumsandığında kısa süreli belleğe alınan bilgiler, uzun süreli belleğe aktarılmadıkları sürece unutulmaktadırlar. Kısa süreli bellek ile uzun süreli bellek arasındaki bu aktarımı sağlayan en önemli unsur, bilgilerin “tekrarlama” ile belleğe kalıcı olarak kaydedilmesidir.

Yapılan araştırmalar “unutma” kavramını duyumsanan bilgiye ait izin, süreç içinde zayıflayarak ortadan kalkması şeklinde tanımlamaktadır(Reitman, [19]). Bu noktada “tekrar etme”, kaybolmaya yüz tutmuş bu izlerin yeniden kuvvet kazanarak, bireyin hatırlamasında yardımcı olmaktadır. Assmann ise bireye tekrarlama yolu ile sunulan olay, nesne,. . vb. olguların, toplumun olaya tanık olan üyelerine “hatırlatılmış” , şahsen tanık olmayana ise “tanıtılmış” olabileceğini belirtmektedir (Assmann, [6]).

Kodlama

Kodlama, kısa süreli bellekte kaydedilen bilginin uzun süreli bellekteki varolan bilgilerle ilişkilendirilerek uzun süreli belleğe transfer edilmesi işlemidir (Selçuk, [9]). Bilginin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarılmasında kullanılan kodlama işlemi, uzun süreli bellekte bulunan şemalara yeni gelen bilginin eklenmesi ve varolan şemanın yeniden düzenlenerek bağlanması yönünde öğrenme sürecinde etkili olmaktadır. Kodlamanın etkili olması, bilginin birey tarafından “anlamlandırılması” ile olanaklı hale gelmektedir. Anlamlandırma ise uzun süreli bellekteki bir düşünce ve diğer düşünceler arasında mümkün olduğunca bağlantı / ilişki kurmakla mümkün olmaktadır. Bilginin anlamlılığını artırarak, kodlama sürecini zenginleştirmede dört temel öge; etkinlik, gruplama, ekleme ve bellek destekleyici ipuçları olarak tanımlanmaktadır (Eggen ve Kauchak, [15]).

Etkinlik; öğrenen kişinin etkin olmasıdır. Bilgiyi işleme kuramına göre, birey bilginin pasif bir alıcısı değil, kendi öğrenme sorumluluğunu taşıyan etkin kişi olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra birey, uzun süreli belleğinde depolamak için bilgiyi düzenlemekte ve yapılandırmaktadır (Tuckman, [20]).

Gruplama; bilginin tutarlı yapılar oluşturma yoluyla kodlanmasına yardımcı olan önemli bir süreçtir. Geniş ya da karmaşık bilgiler için öğrenme ve anımsamayı kolaylaştırıcı bir süreç olan gruplama işlemi, hem genel açıklamaları hem de belirli örnekleri ile öğrenme ve anımsamada bireye yardımcı olmaktadır (Woolfolk, [21]).

Ekleme; bilginin uzun süreli belleğe yerleştirilmesinde en etkili strateji olan ekleme, bilgi birimleri arasında ilişkiyi ve anlamlandırmayı artırma sürecidir (McCrow ve Roop, [12]). Weinstein ve Mayer, eklemeyi yeni materyal ile bilinen materyal arasında ilişki kurma olarak tanımlamaktadır (Weinstein ve Mayer, [22]). Ekleme uzun süreli bellekte varolan şemanın yeni bilgi ile ilişkilendirildiğinde gerçekleşmektedir. Yeni bilgi, varolan şemaya eklenerek anlam yüklenmekte ve mevcut şemanın anlamı arttırılmaktadır. (Eegen ve Kauchak, [15]).

Bellek Destekleyici İpuçları; çağrışımlar yoluyla bağlantı yaratarak; bilginin uzun süreli belleğe yerleştirilmesinde kodlamaya yardımcı olmaktadır. Bellek destekleyici ipuçları, imajlar yoluyla ve sözel semboller ile belleğe kodlanan bilgiler arasında bağ oluşturmaktadırlar (Tuckman, [20]).

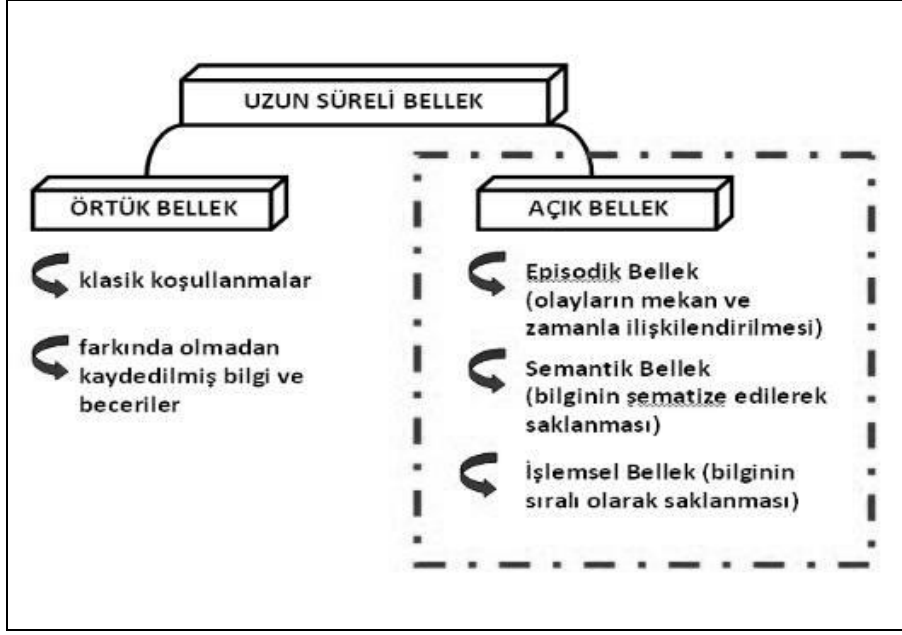
2.2.3 Uzun Süreli Bellek

Çevreden alınan uyarımlar ile beyinde aktif hale gelen sinir hücrelerinin tekrar ve kodlamalarla aktif hale gelmesinden doğan yapısal değişim, “ uzun süreli bellek” oluşumunu sağlamaktadır. Duyusal ve kısa süreli bellekte etkili olan görsel ve işitsel imgelere ek olarak uzun süreli bellekte, deneyimler, izlenimler ve olaylar gibi farklı bilgi/ edimler depolanmaktadır. Uzun süreli belleğin en temel özelliği, alınan bilgilerin anlam ilişkileri yönünden “örgütlenmiş” ve “iyi öğrenilmiş” olmasıdır. Uzun süreli belleğe giren bilgilerin örgütlenişi hatırlamaya ipucu verecek niteliktedir. Bu doğrultuda bilgiler, uzun süreli bellekte kütüphane sistematiğine benzer şekilde basitten karmaşığa ve / veya bütünden parçaya gruplanarak belli bir düzene göre depolanmakta ve sonraki geri çağırma sürecinde hatırlamayı kolaylaştırmaktadır [9], [17].

Örgütlü ve öğrenilmiş bilginin depolanması uzun süreli belleği diğer bellek modellerinden (duyusal ve kısa süreli bellek) zaman ve bilgi sınırı açısından farklı kılmaktadır. Uzun süreli

bellekteki bilgiler haftalar, aylar hatta yıllar sonra hatırlanabilmekte bunun yanı sıra bilgi miktarı ve kapasitesi sınırsız bir özellik göstermektedir. Bilginin kısa süreli bellekten uzun süreli belleğe aktarılması “kalıcılık kuramı” ile açıklanmakla birlikte geriye dönük hatırlamada her türlü bilginin uzun süreli bellekten çağırılması nedeniyle “ kalıcı bellek” olarak da tanımlanmaktadır (Özak ve Gökmen, [23]). Slavin’e göre uzun süreli bellekte karşılaşılan en önemli sorun; bilginin kaybolmasından çok süreç içinde bireyin beyinsel fonksiyonlarına bağlı bilgiyi bulma / geri çağırma yeteneğini kaybetmesidir (Slavin, [24]).

Seri ve Paralel Bilgi İşleme Modelleri’nin bütünleştirilmiş bir sentezi ve uzun süreli belleğin öğeleri olan açık ve örtük bellek, bilinçlilik düzeyi esas alınarak oluşturulan bellek modelleridir. **Örtük bellek**, bilginin bilinçsiz ya da otomatik olarak geri getirilmesinin yanı sıra bellekteki içeriğin birey farkında olmadan davranışları etkilemesidir. Klasik koşullanmalar, farkında olmadan öğrenilmiş / kaydedilmiş bilgi ve beceriler, örtük bellek unsurlarıdır (Cangöz, [7]). **Açık bellek** ise bilginin bilinçli ve isteyerek geri getirilmesini ifade eden süreçtir (Şekil 2.2). Açık bellek, uzun süreli belleğe depolanan bilginin sıralı olarak bir şema içerisinde zaman ve mekan ile ilişkilendirilmesi açısından üç alt bölümden oluşmaktadır. Yeri ve zamanı belli kişisel hatıralara referans veren **Episodik Bellek**, dünyaya ilişkin genel bilgiler ile kavramlara ilişkin sözlük anlamlarını tutan **Semantik Bellek**, algısal ve motor becerilere ilişkin bilgilerin depolanmasından sorumlu olan **İşlemsel Bellek**, açık belleğin öğeleri olup aynı zamanda depolanan bilginin içeriği esas alınarak yapılanan hiyerarşik bellek modelleridir (Tulving, [25]).

Şekil 2.2 Uzun süreli bellek modeli

(Cangöz, [7])

Episodik Bellek

Doğum günleri, okula ilk başlanılan gün gibi belirli bir zaman, yer ve olaylarla ilgili hatırlamaları içeren episodik bellek, kişisel otobiyografiyi biriktirmesi nedeniyle otobiyografik bellek olarak da tanımlanmaktadır (Selçuk, [9]). Kodlanan bilgi ve deneyimlerin “olayın geçtiği” belli mekan ve zamanla ilişkilendirilebilme özelliği, bilginin geri çağırılması sorununu ortadan kaldırmaktadır. Belleğin yönlendirici özelliğini taşıyan episodik bellek, Linton’un ruh hali ve temalar olarak ifade ettiği hiyerarşik düzene sahiptir. Hiyerarşik yapının ilk sırasında karmaşık duyguları barındıran “ruh hali” , ikinci olarak ise bireyin yaşantısının önemli bölümlerini içeren “ temalar” bulunmaktadır. Temalar kısmının alt ögeleri olan uzantılar, anılar ve elemanlar da episodik hafızada algısal bilgiyi tamamlayan diğer unsurlardır (Selçuk, [9]).

Semantik Bellek

Uzun süreli belleğin genellemelerini ve kavramlarını içeren bölümüdür. Episodik belleğin aksine kişisel izlenim, deneyimlerle ilgisi olmayan genel olayların kodlandığı semantik bellekte birbiriyle ilişkili fikirler, ilişkiler, bilgiler bellekte önerme ağları ve şematik olarak depolanmaktadır. (Şahin, [17]). Bu durum bilgilerin bireyin belleğinde daha anlamlı hale gelmesini sağlamakla birlikte bilginin geri çağırılma sürecini de kolaylaştırmaktadır.

Önermeler anlam birliğinin küçük göstergeleri olması nedeniyle karmaşık durumlarda yetersiz kalabilmektedir. Bilgiyi daha geniş ölçüde düzenlemek ya da diğer bir ifadeyle “şematize” etmek bellekte anlamlandırmayı hızlandırmaktadır. Örneğin; güneş sistemi ile ilgili gezegenler büyüklük sıralamasına göre şematize edilerek belleğe işlendiğinde sonraki süreçte bir bütün olarak hatırlanabilmektedir.

İşlemsel Bellek

Uzun süreli bellek olgusunun belli bir işlemin nasıl yapıldığına ilişkin bilgi ve işlemlerin depolandığı bölümü, işlemsel bellek olarak tanımlanmaktadır (Selçuk, [9]). İşlemsel bellekte işlemlerin algılama ve depolama süreci uzun zaman almakta ancak episodik belleğe benzer şekilde anımsanması kolay olmaktadır. Belli bir olgu, olay ya da işin gerçekleşmesi için gerekli olan işlem basamaklarının “sıralı” olarak saklanması işlemsel bellekteki bilgilerin kolaylıkla geri çağrılabilir olmasını sağlamaktadır. Yüzme, araba kullanma gibi belli işlem sırası takip edilerek gerçekleştirilen işler için gerekli eylem ve kuralların durum-etkinlik deposu olan işlemsel bellekte depolanması, bireyin zaman içinde benzer işlemleri öğrenmesi ve öğrendiğinde unutmaması işlemsel belleğin bir sonucudur (Yeşilyaprak, [1]). Öğrenilen ve depolanan işlemin tekrarlanma sıklığı ise işlemin doğal tepkiye dönüşme durumunu belirlemektedir.

2.3 Bellek Türleri

Algılar yoluyla edinilen bilginin dikkat, algı, tekrar ve kodlama süreçleri sonrasında belleğe kalıcı olarak yerleştiği bellek modellerinin yanı sıra anımsanan bilginin niteliğine göre bellek türlerinden bahsedilmektedir. Bireysel, Kolektif ve Kültürel Bellek olarak üç farklı şekilde gruplanabilen bellek türleri; geçmişte edinilen bilgi ve anıların varlığını, sadece bedenin ve beynin fizyolojik süreçlerine dayandırılmasından çıkararak, belleğin sosyolojik boyutunu da ele almayı gerektirmektedir.

Bireyin yaşadıklarını ve algıladıklarını ait olduğu toplumun belleğinden bağımsız olarak gerçekleştirilemeyeceğini vurgulayan Halbwachs, bireyin bu bilgileri toplumsal çerçeve içerisinde anlamlandırarak belleğe yerleştirildiğini ifade etmektedir (Halbwachs,[28]). Bu

doğrultuda içinde bulunulan toplumun kolektif kimliğinden doğan sosyal çevrenin yanı sıra bireye ait anılar, beklentiler ve ihtiyaçlar, kolektif belleği destekleyici bir etki göstermektedir.

2.3.1 Bireysel Bellek

Anımsananların kişisel deneyimler olması doğrultusunda herkesin kendi yaşamı içinde sadece (kendi) yaşam süresini kapsadığında ve bu durum zaman içinde oldukça kısa bir süreye karşılık geldiğinde söz konusu olan “Bireysel Bellek”tir (Acar, [27]).

Bireysel bellekte edinilen bilgi ve deneyimler kişisel bir geçmişe yerleştirilmiştir. Dolayısıyla bireyin geçmişiyle yüzleşmesi, geçmişini sahiplenmesi açısından önemli bir bellek türüdür. (Çeviker, [5]). Ancak Halbwachs’ın kavramlaştırmasına göre *algılar* ne kadar bireysel olursa olsun *anılar*, toplumsal değerler dahilinde hatırlanabilmektedir. Birey, toplumsal unsurlardan çıkardığı detaylarla bireysel belleğini oluşturmaktadır (Assmann, [6]). Bireysel belleği her zaman sosyal bir olgu olarak gören Halbwachs’ın belirttiği gibi bireysel olan, toplumsal bellekle kurulan ilişki ve bu ilişkilerin her birinin kendine özgü halidir (Halbwachs, [28]).

2.3.2 Kolektif Bellek

Toplum kavramı, insanların bir araya gelmesiyle oluşan bir olgudan çok “kolektif” bir geçmiş ve birlikteliği ifade etmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan öğelerle şekillenen kolektif bilinç topluluk üyeleriyle geçmiş arasındaki bağı kuran en önemli araçtır (Çeviker, [5]). Kolektif bilinç, “yurttaşların ortak inancını ve duygular bütünü oluşturarak özel bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda Durkheim’in “kolektif bellek”i bireysel bilinç aracılığıyla kavranabilir özelliğe sahip bağımsız, özel bir kültürel sistemdir. (Ritzer, [29]). Özellikle 1920’li yıllar, Durkheim’in kolektif bilinç kavramı ve bellek konusunu, felsefenin merkezine koyan Bergson’un, “belleği sosyal bir olgu olarak” yorumlayan sentez bulgusu açısından son derece önemlidir. Bu sentez Halbwachs’ın bireysel belleğin oluşması ve korunması için şart koyduğu “ kolektif bellek” kavramını gündeme getirmiştir (Assmann, [6]).

Kolektif bellek, toplumların geçmiş dönemden günümüze kadar olan süreçte inşa ettiği “ortak unsurları kavramanın bir aracı” niteliğindedir. Belleğin ilk oluşmaya başladığı aile başta olmak üzere sosyal sınıflar, dinsel ve sınıfsal bağlantıların yanı sıra toplumsal anlamda bir

kültürel birikim, belleği kişisellikten çıkararak kolektif bir çerçeve çizmektedir. Bu noktada kolektif bellek oluşumu “paylaşım” yoluyla aktarılan “ortak” kimlik unsurlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Anderson, [30]). Ortak geçmiş ve ona referans veren ortak kimlik olgusunun devamlılığı, kolektif belleğin şimdiki zamana taşınabildiği ölçüde sağlanmaktadır.

Bellek üzerine çalışan kuramcılarının birçoğu bütün insan ilişkilerinden ayrılmış ya da kopmuş toplumsal bağlamı içinde yer almayan bireyin belleğinin oluşmayacağını savunmaktadır. Bir başka deyişle, “bellek” ne kadar bireysel olarak taşınırsa taşınsın, ancak bir toplumsal ilişki ağı içinde ve toplumsallaşma sürecinde bellek olma niteliği kazanmaktadır (Halbwachs, [28]). Assmann’a göre birey; sadece sosyal alışveriş içinde olduğu ve ortak belleğin çerçevesi içine yerleştirebildiği şeyleri hatırlamaktadır. Dolayısıyla birey açısından bellek, kişinin çeşitli topluluk belleklerine katılımı sonucu oluşan çok katmanlı bir yığılımdır (Assmann, [6]). Kolektif belleği sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerine temellendiren yaklaşım, kolektif etkileşimin sosyal temsiller aracılığıyla gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Sosyal Temsiller, iletişim sırasında üretilen, değişen ve yayılan dinsel inanç, siyasi görüşten yer, zaman, mekan ve görüntülere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır (Öner, [31]). Kolektif anımsamaları mümkün kılan en önemli unsur olan sosyal / ortak temsiller, kolektif belleği şekillendiren ve kolektif belleğin temelini oluşturan “ortaklık” ve “aidiyet” duygusunu beraberinde getiren ve besleyen sembollerdir. Kolektif belleğe yerleştirilmek istenenler, ortak geçmişe referans veren bu semboller üzerinden mekan(lar)la bağdaştırılarak, korunmak istenen “şey, mekan üzerinden cisimleştirilmektedir. Topluluk açısından mekan ile kurulan sembolik bağ, aidiyet ve geçmişle ilişkinin korunması açısından önem taşımaktadır.

Kolektif bellek içinde biriktirilen anılar, olaylar, kişiler, vb., mekanda birtakım referans noktalarına sahip olmaktadır. Mekana ölçek veren ve toplum tarafından benimsenen değerlerin izlerini taşıyan ortak mekanlar, kolektif belleğe ilişkin anımsanabilirliği güçlendirmektedir. Bu doğrultuda salt bir mekan olma özelliğini kaybederek süreç içinde toplum için bir “yer” haline gelen ve kimlik kazanan bu mekanlar, çoğunlukla iktidar mücadelelerine konu edilmekte ya da kültürel akımlara bağlı olarak yeniden biçimlenmektedir (Hall, [32]).

İstemsiz olarak ya da kasten yapılmış müdahaleler¹, bilginin belleğe kodlandığı bağlam ile geri çağrıldığı bağlam arasındaki ilişkiyi kopararak kolektif belleğe ilişkin “çağrışımlı” ortadan kaldırmaktadır. Kolektif belleğin bileşenlerini içeren bu kamusal mekanlara “geçmiş hatırlatma” ya da “yeniden kurgulama” amaçlı yapılan tüm müdahaleler, toplumsal kimlik üzerinde derin etkiler yaratarak “kolektif unutuşu” beraberinde getirmektedir. Bir toplumun belli bir dönemdeki kent kültürü ve yaşam tarzını yansıtan referans noktalarının bellekteki izlerinin silinmesi, kolektif belleğin temelini oluşturan “ortaklık” ve “aidiyet” duygusunu ortadan kaldırarak, mekana ilişkin “sahiplenme” duygusunun yitirilmesine neden olmaktadır.

2.3.3 Kültürel Bellek

Nörolojik ve bilişsel süreçlerden farklı olarak toplumsal bağlamda ele alınan ve belleğe kaydedilen bilgilerin niteliği ile bu bilgilerin organize edilmesini, ne şekilde muhafaza edildiğini, bireyin içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları belirlemektedir (Assmann, [6]). Toplumsal kimliği oluşturan ortak deneyim, beklenti ve eylemler, aynı zamanda kültürel belleğin şekillendiren unsurlardır. Bu noktada kültürel bellek ile kolektif bellek birbiri ile bütünleşmiş bir özellik göstermektedir.

Kültürel bellek, bireylerin ortak semgesel anlamlar yükledikleri geleneksel pratikler ve daha fazla anının bağlandığı sembolik figürler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Assmann, [6]). Toplumsal kimliğin birer unsuru olan anlatılar, bayramlar, törenler, örf ve adetler ile topluma ait geleneksel giysiler, danslar, oyunlar, vb. tüm unsurlar, geçmişle bağlantılı olan kültürel belleğin geleneksel sembolik kodlamalarını oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda kültürel bellek, bireyleri “biz”de birleştiren (Çeviker, [5]) ortak kurallar ve değerleri; öte yandan ise ortak yaşanmış geçmişin anılarına dayanan bir algılayış biçimini ortaya koymaktadır. Kolektif anlamda bir birlikteliği ve katılımı öngören bu unsurlar kolektif belleğin devamlılığını sağlarken, ritüel tekrarlar kültürel kimliğin pekişmesini sağlamaktadır.

¹ Kentsel dokudaki değişimler, değiştirilen sokak adları, . vb.

BELLEK ve MEKAN İLİŞKİSİ

Daha çok yaşanan “süreçle” ilişkilendirilen bir kavram olan bellek, soyut zamandan farklı olarak yaşanan “mekanla” ilişkili olarak da anlam kazanmaktadır. Başka bir ifadeyle; zamana yaşanmışlık hissini kazandıran şey, mekana ait özelliklerin bellekte bıraktığı izlerdir (Nora, [33]). Mekanda var olan ve geçmişin özelliklerini barındıran somut izler, mekanın kullanıcısı olan bireylerin zihninde bireysel, sosyal, tarihsel, kültürel, vb. değerlerle birleşerek “mekan belleği” oluşumuna işaret etmektedir.

Bireysel oluşturulan mekan belleği; yaşanan dönemin toplumsal, politik, mimari ve kültürel olayların yanı sıra gelenekler, alışkanlıklar, komşuluk ilişkileri ve hatırlanan oyun mekanlarıyla ortak paydada birleşmektedir. Pierre Nora’nın “hafıza mekanları” tanımı, insanların ilişki kurabilecekleri, bağlanabilecekleri, aidiyet hissedebilecekleri, hatırlayacağı, özleyeceği yerleri ifade etmektedir (Nora, [33]). Dolayısıyla bellek ve mekan ilişkisi, tek başına zaman içinde mekanda biriktirilen anılar değil, anılar ile birlikte mekanla birey arasında kurulan duygusal bağı da kapsamaktadır. Mekanın bellekte bıraktığı izler; varlığını birtakım temsiller, göstergeler, semboller aracılığıyla, aynı zamanda kolektif belleğin oluşumunun temelinde yatan sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden sürdürmektedirler.

Bireylerin deneyimledikleri mekana ilişkin hikayeyi / geçmişi algılamaları, mekanın barındırdığı birtakım bağlamlar ve bu bağlamların bireylerde oluşturduğu çağrışımlarla mümkün olmaktadır. Mekanın geçmişine ipucu veren bağlamlar, toplum belleğinin korumasını sağlayan; ortak bilinç, ortak kimlik, vb. unsurların sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hayden’e göre kimlik olgusu, kolektif belleğe ayrılmaz şekilde bağlıdır (Hayden,

[34]). Ortak kimliğin bileşenleri niteliğindeki ortak anılar, paylaşılan değerler ve inanışlar, aynı zamanda kolektif bellek oluşumunda etkili olmaktadır. Kolektif bellek, ortak kimliğini koruyan, tarihsel sürekliliği olan ve içinde yaşayanlar için anlam ifade eden bir “yer”in olması ile ilişkilidir. Bu mekanlar, bireylerde ve sonraki kuşaklar arasında ortak bilinç ve kolektif bellek oluşumunda etkili olmaktadır. Bu bağlamda bireylerin mekanın hikayesini / geçmişini doğru şekilde algılamaları, kolektif belleğin gelişimi ve geleceğe taşınması açısından oldukça önemlidir.

3.1 Mekansal Algılama Aşaması

Mekan belleğinin bir işlevi olarak, mekansal öğelerin anlamlı ve uyumlu bir bağlantı içinde belleğe kaydedilmesi, duyumlar yoluyla edinilen bilgilerin anlaşılması, gruplandırılması ve öğrenilmesi, zihinsel şemalar ile gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda mekansal algılama, insan ile çevresi arasındaki bağlantının en önemli mekanizmasıdır (Rapoport, [14]). Kişinin mekan içinde ya da çevresinde kısa ya da uzun süreli deneyim kazanması ve bu doğrultuda mekanı hatırlaması üzerine temellenen mekansal algı, duyumlar yoluyla edinilen bilgilerin, zihinsel olarak işlenerek, anlama, fark etme ve ayırt etme sürecine dönüşümünü ifade etmektedir.

Mekanın algılanması, duyuşsal ve zihinsel olmak üzere iki sürece temellenmektedir. Duyuşsal süreç, mekanın ilk kez ve kısa süreli deneyimlenmesi sırasında mekanın fiziksel özelliklerine ilişkin elde edilen fizyolojik süreçleri ifade etmektedir. Zihinsel süreç ise duyuşsal süreçten farklı olarak duyumlar yoluyla bilinçli ya da bilinçsiz elde edilen çevresel verilerin deneyim, ihtiyaç, beklenti, vb. etkilere bağlı olarak oluşmaktadır (Göregenli, [35]). Duyuşsal süreçte bireylerin tamamı için yapılan genellemeye karşılık; zihinsel süreç içinde edinilen bilgiler bireysellik göstermektedir. Algı sürecinde mekan ile bireyin iletişim sürecini tanımlayan zihinsel süreç, mekana ilişkin geçmişte edinilen deneyimlerin kalıcı mekan belleğine uzun süreli olarak kaydedilmesi olarak tanımlanabilmektedir.

Uyarıcıların sinir sistemini etkilemesiyle oluşan “duyumlar”, bellekte depolanan bir kısım bilgilerin seçilmesi ve duyumlara eklenmesi ile “algılara” dönüşmektedir. Belli bir algının zihinde örgütlenmesi, bir bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından ortaya çıkan ilişkidir. Örneğin; film izlerken birey tek başına filmin ana karakter oyuncusunu değil, onunla

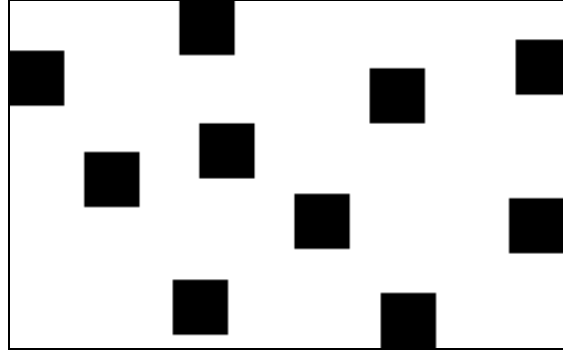
birlikte konunun geçtiği ortamın yaşam biçimini de algılayarak değerlendirmektedir. Görsel yolla seçilerek algılanan nesnelere ait bilgilerin, zihinde daha basit ve tutarlı hale getirmek için organize edilmesi, birtakım gruplama ve organizasyon prensipleriyle mümkün olmaktadır. Tez çalışması kapsamında mekana ilişkin gruplama ve organizasyon prensipleri Gestalt yaklaşımı doğrultusunda ele alınırken, mekanın bellekte kalıcılığını sağlayan biçim ve imaj konularını çözümlmek için Kevin Lynch'in Kentsel İmaj Ögeleri Kuramı'ndan yararlanılmıştır.

3.1.1 Gestalt Algı Kuramı

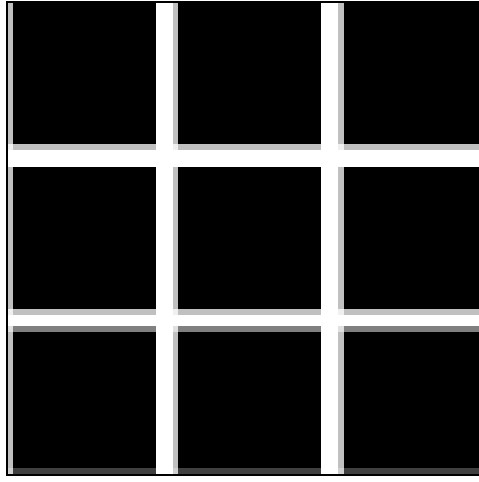
Mekan kavramını örgütlü ve organize edilmiş bir bütün olarak değerlendiren algı kuramları; her biri ayrı özellik ve kimliğe sahip olan parçaların birleşerek anlamlı bir bütün oluşturması üzerine temellenmektedir. Bu bağlamda Gestalt Kuramı, "bütünün kendisini oluşturan parçaların toplamından farklıdır" ilkesine dayanmaktadır (Atkinson [36], Akt. Erkan,[37]). 19. yüzyıl başlarında ortaya atılan ve Koffman, Weitheimer ve Kohler tarafından geliştirilen Gestalt Kuramı, insanların algısal alanın bütünü üzerinde tutarlı ve anlamlı izlenimler oluşturduklarını ileri sürmektedir. Gestalt, sözcük olarak "şekillerin birleşmesinin meydana getirdiği bütünlük" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada kullanılan bütünlük kavramı; onu oluşturan parçalar değil, parçaların ne biçimde bir araya geldikleri ve aralarındaki ilişkiyi sorgulayan bir kurgu içinde ele alınmaktadır (Günay, [38]).

Gestalt Kuramı, mekana ilişkin belleğe kodlanan bilginin "kavrama" yoluyla gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bilginin kavranması sadece dış uyaranlarla değil, aynı zamanda bireyin nesnelere duyusal olarak gelen veriler ile verilerin kaynağı olan nesnelere arasında yapılan gruplamalar ile gerçekleşmektedir (İnceoğlu, [39]). Zihinde gerçekleşen gruplamaların nasıl yapıldığını ve yapılan gruplamanın mekansal algıyı nasıl etkilediğini ortaya koyan "algısal örgütlenme yasaları" ; yakınlık (proximity, Şekil 3.1 ve 3.2), benzerlik (similarity, Şekil 3.3 ve 3.4), tamamlama (closure, Şekil 3.5 ve 3.6), kapalılık (closeness, Şekil 3.5 ve 3.6), devamlılık (continuity, Şekil 3.7 ve 3.8), şekil-zemin ilişkisi (Şekil 3.9 ve 3.10) olarak sıralanmaktadır.

Yakınlık; birbirine yakın olan nesnelere görsel açıdan birlikte gruplanması ve göreceli olarak kapalılık duygusu uyandırmasıdır (Erkan, [37]).

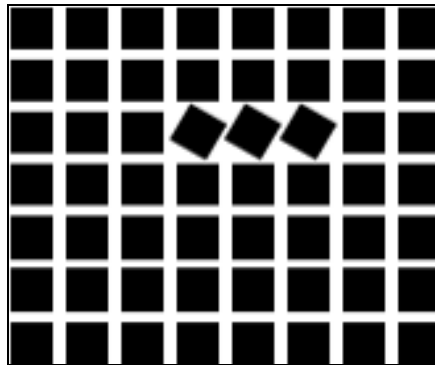

Şekil 3.1 Gestalt Kuramı'ndaki yakınlık etkeni, [79]

Şekil 3.2 Gestalt Kuramı'ndaki yakınlık etkeni, [79]

Benzerlik; Wertheimer tarafından “benzer parçaların bir araya getirilmesi” eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Benzer boyut, biçim, renk, doku, vb. niteliklere sahip olan öğeler, tek ve bütün olarak algılanarak görsel açıdan gruplandırılmaktadır (Wertheimer,[77]).

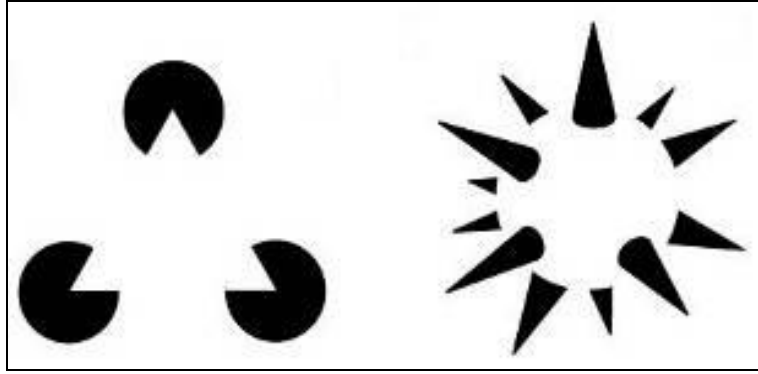

Şekil 3.3 Gestalt Kuramı'ndaki benzerlik etkeni, [79]

Şekil 3.4 Gestalt Kuramı'ndaki benzerlik etkeni, [79]

Tamamlama; uyarımdaki boşlukların tamamlanıp parçaların bütün olarak algılanmasını ifade etmektedir (Lang, [41]).

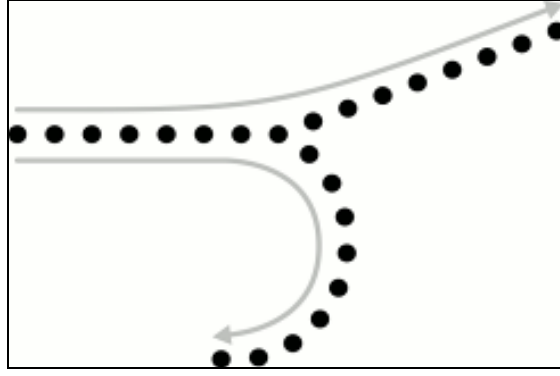

Şekil 3.5 Gestalt Kuramı'ndaki tamamlama ve kapalılık etkeni, [80]

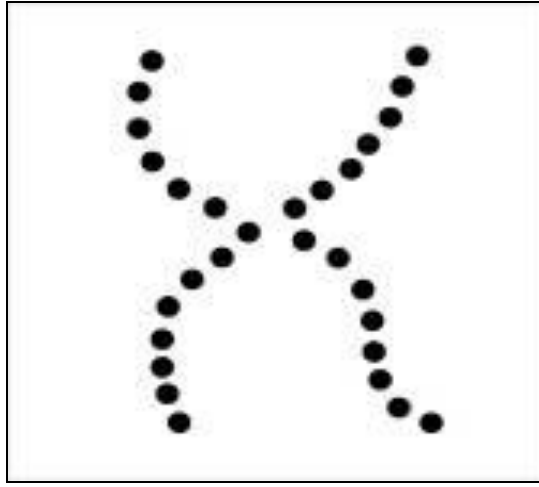

Şekil 3.6 Gestalt Kuramı'ndaki tamamlama ve kapalılık etkeni, [80]

Kapalılık; doğru, sınır ya da ara mekanlarla sınırlandırılmış yüzeyde sınırların kapalılık ve belirginlik oranı o yüzeyin bir bütün olarak algılanmasını sağlamaktadır (Lang, [41]).

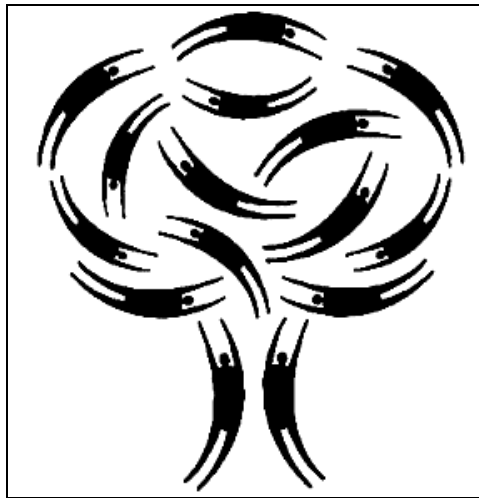

Şekil 3.7 Gestalt Kuramı'ndaki devamlılık etkeni, [81]

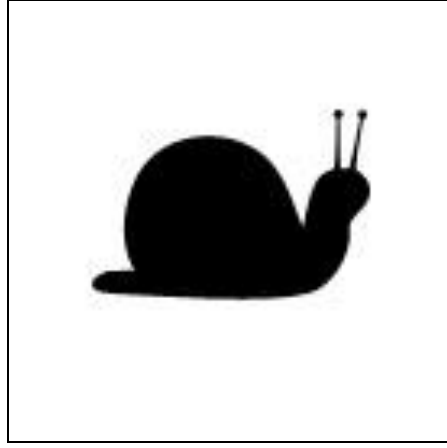

Şekil 3.8 Gestalt Kuramı'ndaki devamlılık etkeni, [81]

Devamlılık; benzer şekilde ve belirli bir yöne doğru hareket eden öğelerin gruplanarak tek bir öge olarak algılanmasıdır.

Şekil 3.9 Gestalt Kuramı'ndaki şekil – zemin etkeni, [82]

Şekil 3.10 Gestalt Kuramı'ndaki şekil – zemin etkeni, [82]

Şekil- Zemin İlişkisi; bir organizasyon içerisinde belirgin sınırları olan ve bireye daha yakın görünen öğelerin “şekil”; yüzey anlatımı gösteren diğer öğelerin ise “zemin” etkisi uyandırması olarak tanımlanmaktadır (Aydınlı, [40]).

Gestalt kuramı; bir bütüne anlam veren, bütünü oluşturan parçalar değil, parçaların ne şekilde bir araya geldikleri ve aralarındaki ilişkiyi sorgulayan bir kurgudur. Bu doğrultuda algılama; duyular aracılığıyla varlığı anlaşılan birtakım nesnelerin, belli ilişki sistemleri içinde oturtularak anlamlandırılmaları sürecidir (İnceoğlu, [39]). Bu anlamlandırma bireysel belleğin oluşum sürecine benzer şekilde, bireyin küçüklüğünden itibaren zihinsel ve deneysel bir ilinti kurması ile gerçekleşir. Bir mekanın görsel olarak algılanması esnasında bireyin, belleğindeki geçmiş deneyim ve bağlamlara ilişkin bir çağrışım elde etmesine neden olan uyarın(lar), mekanın bellekte bıraktığı izler olmaktadır. Mekana ilişkin algı, mekanın fiziksel özelliklerinin yanı sıra mekanın hangi bağlam içinde değerlendirildiğine bağlı olarak oluşmaktadır. Dolayısıyla bireyin mekan algısı, sadece görsel algı yoluyla değil bireyin belleğinde geçmişte karşılaştığı her bir uyarının özellikleri, anlamı ve geçmiş deneyimlerinin toplamı olmaktadır. Mekanda algılanmış olanları daha sonraki süreçte anımsayabilmek için “bellek” temel bir fonksiyon üstlenmektedir. Bu doğrultuda mekanı algılayan bireyin mekana dair edindiği ilk imaj, büyük ölçüde bireyin mekanla olan ilişkisini oluşturan unsurlarla (deneyim, bireysel özellikler, mekanın özellikleri, vb) oluşmaktadır.

3.1.2 Lynch'in Kentsel İmaj Öğeleri Kuramı

İmaj kavramı, çevre ile insan davranışının etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyin çevreye verdiği tepkiler, çevresel elemanlar arasında kurulmakla birlikte bu öğeler arasındaki ilişkiler sonucu oluşan imaj; duyumlarla başlamakta ve anlamlandırma ile sona ermektedir (Lang, [41]). Bu bağlamda kentsel imaj, mekana ilişkin duygular ile geçmiş deneyimlerin bir bütünü olarak değerlendirilerek; edinilen mekansal bilgileri yorumlama ve davranışları yönlendirici bir etken olarak tanımlanmaktadır (Lynch, [42]). Lynch ([42]), bireylerin yaşadıkları mekanı algılanmasında ve kentsel kurgunun tanımlanmasında etkili olan imaj öğelerini; bölgeler/ dokular, yollar, kenarlar/sınırlar, odak noktaları ve işaret öğeleri şeklinde tanımlamaktadır.

Bölgeler / Dokular; kentin, yaşayanlar tarafından kolay algılanmasında ve tanınmasında önemli etkinliği olan kentsel öğelerdir. Kentsel doku içinde birbirinden farklı özellikleri, işlevleri, sosyal ve fiziksel yapıları ile kentin birbirinden ayrılabilen parçalarıdır (Erkan, [37]). Kentsel doku içinde yer alan bu farklılaşma, kentte yaşayanlar ve kente dışarıdan gelenler için algılamayı ve kentin okunabilirliğini kolaylaştırmakla birlikte mekanın bellekte kalıcılığı noktasında etkili olmaktadır.

Yollar; kentsel doku içinde kullanıcıya yön veren, tanımlı başlangıç ve bitiş noktalarına sahip kentsel imaj öğeleri olarak tanımlanmaktadır (Erkan, [37]). Kentsel imajın ana omurgası niteliğindeki yollar, bir ana aks ve o ana aksa bağlı yan yollar ile kentli tarafından tanımlanabilen kentsel mekan öğeleridir (Lynch, [42]).

Kenarlar / Sınırlar; farklı kentsel bölgeleri birbirinden ayıran ya da o bölgeleri doğal ve yapay olarak sınırlayan, kentsel doku içinde kolaylıkla fark edilebilen ve kullanıcılar tarafından ulaşım aksları gibi kullanılmayan tanımlı mekansal öğelerdir (Erkan, [43]). Doğal sınırlayıcılar; topografyaya bağlı oluşan akarsu, kıyı, yamaç, vb. öğeler olarak tanımlanırken, yapay sınırlayıcılar; insan eliyle oluşturulan demiryolu, karayolu, su kanalları, duvarlar, vb. yapay öğeleri tarif etmektedir. Kenarlar /sınırlar, kentsel dokuda fonksiyonel ve görsel anlamda bir sınır oluştururken, aynı zamanda kentsel mekanda sosyal ayrışmaları da tanımlayabilmektedir (Giritlioğlu, [44]).

Odak noktaları; kentsel mekan içerisinde yoğun insan ve araç trafiğinin kesiştiği alanlar olarak tanımlanmaktadır (Erkan, [37]). Düğüm noktası olarak da ifade edilen bu alanlar, aynı zamanda kentsel yaşama katılım, vakit geçirme aktivitelerinin yanı sıra sosyal yaşamın önemli olaylarına, buluşmalarına ve törenlere ev sahipliği yapan toplanma-dağılma noktalarıdır (Giritlioğlu, [44]).

İşaret öğeleri; kentsel doku içerisinde kolaylıkla algılanabilen mimari ya da doğal elemanlardır. İşaret öğelerinin temel işlevi, kentte yaşayanlar ile kente ziyaret amacıyla gelen kullanıcıların kentsel doku içerisinde yönlendirilmesi ve kenti daha kolay algılamalarını sağlamaktır (Erkan, [37]). Yüksek yapılar, dini yapılar, çeşmeler, heykeller, vb. elemanlar olarak tanımlanan işaret öğeleri, yerleşme dokusu içinde kendine özgü nitelikleriyle (tarihsel, tarihsel olmayan, vb.) diğer mekansal öğelerden ayırt edilebilen mimari ya da doğal elemanlardır.

Kentsel imaj kuramı, sosyal yapıların yanı sıra mekansal oluşumların etkileşimi doğrultusunda bireylerin algılama, deneyim ve öğrenme süreçleri sonucunda oluşan subjektif değerlendirmelerinin sentezi olarak değerlendirilebilmektedir. Kentsel imaj öğeleri olarak tanımlanan kentsel bileşenler (bölgeler/ dokular, yollar, kenarlar/sınırlar, odak noktaları ve işaret öğeleri), bir bütünün parçaları olmakla birlikte, bireylerde bu öğelere ait oluşan zihinsel imgeler gruplanarak bireylerin belleğine kalıcı olarak kodlanan kentsel imajı oluşturmaktadır.

3.2 Mekansal Kodlama Aşaması

Bireyin mekan algısının tamamlandığı son aşama, mekanın kalıcı mekan belleğine kodlanma aşamasıdır. Mekanın kodlanması, mekana ait verilerin duyumsama ve yorumlanarak anlamlandırılmasından sonra yapılacak tekrarlar ve geri getirme işlemleriyle mekanın uzun süreli belleğe kodlanmasıdır. Bu noktada kodlamayı pekiştirecek en önemli unsurlar; mekanın “bağlamı” ve mekanın bireyde oluşturacağı “çağrışımlardır. Barındırdığı bağlam ölçüsünde bellekte “kalıcı” olan mekan algısı, mekanın kullanımı, kullanım süresi, mekanın niteliği ve mekan kullanıcısının bireysel özellikleri ile birleşerek kişi - bellek ve bellek – mekan ilişkisinin kurulmasına yardımcı olmaktadır (Özak, [3]).

Mekanın kolektif bellek oluşturmasına dair en ayırıcı nokta, mekanın barındırdığı kodlardır (Aytaç, [45]). Bu kodlar, mekanın algılanabilirliği ve okunabilirliğine referans veren bağlamlar ve aynı zamanda mekanın bellekte uzun süreli olarak saklanmasına yardımcı olan öğelerdir. Bireyin zihninde mekana ilişkin yapılan kodlama işleminde; bireyin yaşamı, eylemleri, aktiviteleri, kullanıcının mekanda devinimi, vb. fenomenleri içermekteyken, aynı zamanda mekanın ve mekana dair unsurların uzun süreli belleğe alınma sürecini de ifade etmektedir. Bellek üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, mekana ilişkin edinilen görsel ve işitsel imgelerin yanı sıra edinilen deneyim, izlenimler, olaylar gibi bilgilerin; uzun süreli bellekte depolandığını ortaya koymaktadır (Subaşı, [11]).

Seri Bilgi İşleme Modeli'nin unsurları olan duysal, kısa ve uzun süreli belleğin birbiri ile ilişkisini sağlayan ve dikkat, algı, tekrar ve kodlama olarak aşamalandırılan bilişsel süreçlere benzer şekilde mekan algısı da ilişkilendirme, eşleştirme, karşılaştırma gibi süreçler sonucu uzun süreli belleğe kodlanmaktadır. Mekanın bellekte kalıcılığı; semboller, simgeler, vb. unsurlar doğrudan mekanda barındığı bağlamlar ile bireyin mekana ilişkin bağlamı zihnine geri çağırabilecek çağrışımların var olması ile mümkün olmaktadır.

Bağlam; algı sürecinin başında bilinçaltını harekete geçiren imgelerin seçilmesi ve yeni ilişkilerle ortaya konulmasında önemli bir çerçeve çizen kavram olarak tanımlanmaktadır (Kahvecioğlu, [46]). Zihindeki imgelerin hangi ölçüt ve yöntemle göre bilinç üstüne taşınacağını tarif eden bağlam olgusunun mekandaki etkisi; birey tarafından mekan içinde gerçekleştirilen aktivitelerin (yaşam, eylem, kullanıcının devinimi, vb.) yanı sıra mekanın kendisi haricinde bulunduğu çevre ve mekansal özelliklerin ortaya çıkmasıdır. **Çağrışım** ise, açık veya örtük anlatımlı simge ya da uyaranlar aracılığıyla, örtük eğilim, tutum ya da beklentileri bilinç düzeyine çıkarmaya yarayan yol olarak tanımlanmıştır [47]. Bunun yanı sıra mekan ile içinde geçen yaşama ilişkin bellekte kalan izleri geri çağırma durumu, bireyin mekana ilişkin bilginin belleğe kodlandığı bağlam ile geri çağırıldığı bağlam arasında benzer ilişki kurduğu durumda gerçekleşmektedir.

Mekansal deneyimlerin zihinde oluşturduğu “mekansal bellek”, bireylerin o meknlara ilişkin duysal ve anlamsal deneyimleri sonucunda oluşmaktadır. Toplum için bir değeri ya da simgeyi ifade eden meknlar, yapılar, vb. unsurlar, kolektif belleği oluşturun önemli bileşenlerdir. Bu yaklaşımda algılananın bir boyutunu *nesnenin kendisi* oluştururken diğer

boyutu *anlamsal* boyuttur(Kahvecioğlu, [46]). Ancak kimlik kazanan ve kolektif bellekte yer etmiş olan bu mekanlarda bellek ile alakalı olabilecek küçük ölçekli ve öznel müdahaleler², toplumsal kimlik üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Kolektif bellekte kodlanan bir olgunun sonraki süreçte bellekten tekrar çağrılmasını sağlayan mekansal öğelerin istemli ya da istemsiz şekilde yok edilmesi, bireylerin yaşadıkları yere aidiyet hissi ile bağlanma ve sahiplenme durumunu ortadan kaldırmaktadır. Günümüzde kültür odaklı kentsel dönüşüm projeleri ya da kentsel kültür mirası öğelerinin yeniden kurgulanması ile Osmanlı mirası, kentin bireylere yeniden hatırlatılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır (Bartu, [48]).

Sulukule ve Süleymaniye’de büyük ölçekli müdahaleler ile mekansal belleğin silinip yerine yeni ve yapay bir “Neo-Osmanlı” belleği öneren günümüz kentsel dönüşüm projeleri, bu durumun en iyi örneklerindedir. Toplumun belleğine kodladığı mekanlar, yapılar, anılar bir kültürü temsil etmekten çok, toplumun bellek ile mekan arasında kurduğu örüntüleri ifade etmektedir. Birey ya da toplum, bu mekan(lar)ı sürekli olarak bağlam kurulmasını sağlayacak örüntüler doğrultusunda anlamlandırmaktadır. Kolektif bellekteki kentsel ve küçük ölçekli mekansal yitimler, tarihsel süreç içindeki birikimleri sonucu oluşan kültür ve kimlik olgularının zaman içinde belirsizleşerek yok olmasına ve yaşayanlar ile kent arasındaki bağlamın kopmasına neden olmaktadır.

3.3 Mekansal Algılamayı Etkileyen Faktörler

3.3.1 Bireysel Özellikler

Birçok bireyin deneyimlediği mekanlara ilişkin, duygusal ve anlamsal deneyimleri bulunmaktadır. Bu mekanlar bireyin kendi iç dünyasındaki unsurlara bağlı olarak belleklere kodlanmaktadır. Bireyin mekanla kurduğu duygusal bağ, mekanın tecrübe edildiği zaman dilimi ile mekan kullanıcısı bireyin, kişisel özelliklerinin ilişkilendirilmesidir. Algısal süreç sonunda zihinde depolanan imgelerin, anlamlı algılara dönüştüğü duygusal imgeler; algılayanın nitelikleri, bilgisi ve beklentileri ile etkileşime girdiği noktada bellekte depolanmaktadır. Algıda seçicilik olgusuna benzer şekilde mekanı birey için “mekan” yapan, bireyin mekanla

² Sokak adlarının değiştirilmesi, dokudaki değişimler, yapısal müdahaleler

ilişkilendirdiği karakter özellikleri, bilgi birikimi, yaşam tarzı, değer yargıları, gereksinimler, vb. unsurlardır. *“Kişinin ilgi alanlarının yer aldığı mekanlar ile sadece temel ihtiyaçlarını karşıladığı mekanlar, bellekte farklılık gösterir. Dolayısıyla birey için mekan, ilgi alanlarını gerçekleştirebildiği ölçüde kalıcıdır”* (Özak, [3]).

Kişilerin mekanları ne şekilde algıladıkları, nasıl gördükleri, duydukları, konumlandıkları birtakım ilişkilere nasıl tepki verdikleri, deneyimlerinde yaptığı birtakım karşılaştırmalara ve analizlere bağlıdır. Bireyi birey yapan tüm karakteristik özelliklerinin yanı sıra mekanın bireysel bellekte uzun süreli olarak depolanmasını sağlayan fizyolojik özellikler de bulunmaktadır. Örneğin; cinsiyet ve bellek üzerine yapılan araştırmalarda, kadınların mekanla kurduğu duygusal bağın erkeklere göre daha güçlü olduğunu ve kadınların erkeklere göre daha fazla çocukluk anısı biriktirerek, anıların bellekten geri çağrılmasında daha başarılı oldukları sonucuna varılmıştır (Davis, [49]). Beynin fizyolojik yapısına ilişkin araştırmalar ise beynin nöron kaybının 30 yaşından sonra önemli ölçüde arttığına dikkat çekerek yeni bilgileri öğrenme ve hatırlama yeteneğinin 25-75 yaş arasında %50 oranında gerilediğini saptamıştır. Dolayısıyla orta yaş ve üstü dönemlerde bireyler geçmişe yönelik anılarını yakın dönemde yaşananlara göre bellekte daha ayrıntılı olarak hatırlamaktadır (Rubin, [50]).

Mekanı birey için özel, kalıcı ya da ayırt edici kılan anılar, mekanı çevreleyen yapıların şekil ve malzemelerinden çok mekan-zaman-insan arasındaki diyalektik ilişkiden doğmaktadır. Bu bağlamda karakteristik ve fizyolojik özelliklerinin yanı sıra mekanı birey için kalıcı kılan deneyim ve uzun süre mekanı deneyimlemek, mekanla kurulan bağı güçlendirmektedir. Mekana ilişkin deneyimi az olan birey, mekanın sadece genel özelliklerini ön plana çıkarırken, mekanı uzun süre deneyimleyen birey ise mekanı belli referans noktaları üzerinden bağdaştırarak tariflemektedir.

3.3.2 Fiziksel Özellikler

Kültürel ve sosyal çevreden elde edilen her türlü uyaran algılayan kişide belleğe kodlanan bir iz bırakmaktadır. Bu bağlamda mekansal kurguyu oluşturan yapısal ve doğal öğeler, bellekte kalıcılığı sağlayan fiziksel izler / unsurları oluşturmaktadır. Mekanı oluşturan fiziksel elemanın birey tarafından algılanmasıyla elde edilen duyuşal ve simgesel izler, semantik yaklaşımın bir

sonucudur. Dolayısıyla bireyin belleğinde mekan, kişisel edimlerin yanında, taşıdığı mesajın mekansal öğelerle somut olarak ifade edildiği “şematik” bir kurgudur.

Görsel algı sürecinde elde edilen uyarıcı etkiler, görsel imgeleri ve mekana ilişkin bağlamları oluşturmaktadır. Mekanı deneyimleyen kişinin mekanın kimliği ile karşılıklı etkileşimi söz konusu olduğundan, birey açısından *ayrıntıyı fark etme* gelişmekte ve mekan kullanıcısı fark ettiği ayrıntıları, herhangi bir çağrışımla geri getirmek üzere belleğine kaydederek mekanı kodlamakta ve kendisi için özelleştirmektedir.

3.3.3 Sosyal Yapı Özellikler

Belleğin korunması ve aktarılmasında sosyal çevre önemli rolü oynamaktadır. Zamansal ve mekansal birliktelik, sosyal gruba *aidiyet* duygusunu kazandırırken, kolektif belleğin aktarımını da olumlu yönde pekiştirmektedir. Herhangi bir mekana ilişkin aidiyet hissi, insanların anlamlandırabildiği alanlarda oluşmakta ve bireyin ait olduğu gruba ait bu hissi oluşturan sosyal unsurlar bulunması gerekmektedir. Kolektif belleği oluşturan ya da kolektif bellekte yer edinen belli toplumsal olgular /izler (mekanlar, yapılar, olaylar, vb), mekan kullanıcısı bireyin önceden edindiği deneyimlerin dışında bulunduğu toplumun kültürü, sosyal değerleri gibi unsurların bütünü olmaktadır. Dolayısıyla bireyin mekanı algılamasındaki *fark etme / ayırt etme* durumu yakın çevreye, yaşanılan toplumdaki değerlere ilişkin simgelere yüklenen anlamlara göre değişkenlik göstermektedir.

Bireyin belleğinde mekana ilişkin yaptığı kavramsallaştırma, bireyin geçmişine ilişkin birikimi ve en önemlisi de içinde doğup büyüdüğü ve bir parçası olduğu toplumun değer yargıları etkisinde şekillenmektedir. Bu bağlamda çevreden alınan bilginin zihinde belli aşamalardan geçerek belleğe kodlanması sürecinde; mekandan alınan farklı düzey ve özellikteki bilgiler doğrultusunda kullanılan mekana yüklenen “anlam”, birey ve sosyal çevre arasında devam eden/iç içe geçmiş dinamik bir ilişki ve bireyin belleğindeki imgelerin sonucu olarak oluşmaktadır (Özak, [3]).

3.4 Bölüm Değerlendirmesi

Nörolojik düzeyde incelendiğinde karmaşık bir yapıya sahip olan bellek olgusu, insan beyninin en temel işlevlerinden biri olarak nitelendirilmektedir. Duyu organları yoluyla

algılanan her türlü duyum / imge, birtakım bilişsel süreçler yardımıyla belleğe kodlanmaktadır. Duyusal, kısa süreli ve uzun süreli bellek olarak adlandırılan ve aynı zamanda belleğin depoları olarak nitelendirilen bu süreçler algılanan imgenin saklanma şekli, süresi ve niteliği açısından farklılık göstermektedir. Dikkat, algı, tekrar ve kodlama gibi hatırlamaya yardımcı birtakım bellek modelleri, imgenin ne ölçüde bellekte saklanacağı konusunda belirleyici olmaktadır.

Bilgilerin son derece sistematik ve düzgün bir şekilde kodlandığı bellek olgusu, nörolojik ve psikolojik boyutunun yanı sıra sosyolojik boyutu ile değerlendirildiğinde, fizyolojik süreçlerden farklı olarak bellek oluşumu, birey-toplum ve kültür ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bellek üzerine ortaya atılan kuramlar ilk olarak belleği kişisel bir geçmişe yerleştirerek bir **“bireysel bellek”** tanımı yapmıştır. Ancak bireyin toplumsal bir grubun parçası olması ve sahip olduğu toplumsal kimlik, anımsamayı kişisel olmaktan çıkartarak **“kolektif bellek”** olgusunu gündeme getirmiştir. Ortak bir kimliğe referans veren kolektif bellek, toplumsal kimliğin gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır. Bu aktarım tek başına birey üzerinden değil, bireyin içinde doğup büyüdüğü ve bir parçası olduğu toplumun değer yargıları, alışkanlıkları, gelenekleri olarak tanımlanan kültürel bellek etkisinde gerçekleştirilmektedir. Bu noktada vurgulanması gereken **“aidiyet”** ve **“ortaklık”** duygusu, aynı zamanda bellek türlerinin (bireysel, kolektif ve kültürel bellek) de temelini oluşturmaktadır.

Aidiyet ve ortaklık duygusunun toplum için bir **“yer”** duygusuna dönüştüğü mekan olgusu, toplumsal bellekte yer eden nirengi noktaları, anıtlar, semboller, vb. unsurlar aracılığıyla belleğe kodlanan imgeleri barındırmaktadır. Mekanı kişisel birikimi, değerleri ve bakış açısıyla deneyimleyen birey, Pierre Nora'nın [33] **“hafıza mekanları”** olarak tanımladığı bu mekanları, barındırdığı mimari kodların yanı sıra toplumdaki geçmiş deneyimlerin bir sentezi olarak belleğine kodlamaktadır.

Kişinin mekan içinde ya da yakın çevresinde kazandığı deneyim, bireyin zihninde mekana ilişkin oluşan algının temelini oluşturmaktadır. Kültürel ve sosyal çevreden belleğe yansıyan her duyum bir algılama kuramını da beraberinde getirmektedir. Bu doğrultuda ele alınan Gestalt Algı Kuramı, duyular aracılığıyla algılanan nesnelerin belli şemalar içine oturtularak zihinde anlamlandırılmasını vurgulamaktadır. Mekana ilişkin bilgilerin yorumlanmasıyla

davranışları yönlendirici bir etken olarak ise Lynch'in kentsel imaj kuramı ele alınmıştır. Bireylerin mekanı ne şekilde algıladıkları, nasıl gördükleri, duyumsadıkları ve konumlandıkları gibi birtakım ilişkilere nasıl tepki verdikleri bu kuramlar için önem taşımaktadır.

Yakın çevreden alınan her uyarı, algılayan bireyde belleksel bir iz bırakmaktadır. Algısal süreçler sonunda algılayanın bireysel özelliklerinin yanı sıra bulunduğu sosyal çevre ve algıladığı çevrenin fiziksel özellikleri, izlerin bellekte kalıcılığını etkilemektedir. Beynin fizyolojik yapısına ilişkin yapılan araştırmalar, orta yaş ve üstü dönemlerdeki bireylerin geçmişe yönelik anılarını yakın dönemde yaşadıklarına oranla daha detaylı hatırladıklarını belirtirken (Rubin, [50]), kadınların erkeklere göre daha fazla anı biriktirdiklerini ve geçmişe yönelik hatırlamalarda daha başarılı olduklarını ortaya koymuştur (Davis, [49]). Aynı zamanda görsel algı sürecinde mekanın barındırdığı kalitatif (renk, koku, vb) ve kantitatif (yoğunluk, büyüklük, doku, vb.) özellikler, mekan kullanıcısı bireylerde farkındalık oluşturmaktadır. Farklı bireysel özellikler ve kişiden kişiye değişen mekansal algılamalarla belleğe kodlanan bilgiler, bireyin içinde bulunduğu toplumun kültürü ve değer yargıları doğrultusunda şekillenerek belleğe kalıcı olarak kodlanmaktadır.

Mekanın algılanması sırasında bireyin, yaşamı boyunca edindiği zihinsel ve deneysel edinimlere ilişkin bir çağrışım elde etmesine neden olan uyaranlar, mekanın bellekte bıraktığı izlere karşılık gelmektedir. Nesnelere ya da kavramlar arasında bağlam kurmaya yarayan tüm sosyal temsiller / göstergeler, bellekte gerçekleştirilen "geri çağırma" / "hatırlama" işlemini kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla bellekte geri çağrışımı sağlayan tüm izler, çevreden alınan duyumun, imgelemin ve bellekteki tüm birikimlerin sentezi olarak karşımıza çıkmaktadır.

TUZLA KÖYİÇİ BÖLGESİ ÖRNEĞİNDE MEKANSAL BELLEK BİLEŞENLERİNİN SORGULANMASI

4.1 Tuzla İlçesi'nin Metropoliten Alan İçerisindeki Konumu

Tuzla İlçesi İstanbul Metropoliten Alanın doğu sınırında, Marmara Denizi kıyısında yer almaktadır. Marmara Denizi'nde 13 km. uzunluğunda kıyı bandına sahip olan Tuzla İlçesi, kuzey yönünde Ömerli İçmesuyu Havzası, güneyde ise Marmara Denizi olmak üzere doğal eşiklerle; doğu yönünde Gebze ve batı yönünde ise Pendik ilçeleri ile sınırlanmaktadır. İstanbul Metropoliten Alanı'nı Anadolu'ya bağlayan geçiş özelliği taşıyan Tuzla İlçesi aynı zamanda İstanbul İlinin doğu kapısı niteliğindedir.

Şekil 4.1 Tuzla İlçesi'nin metropoliten alan içindeki konumu

Tuzla İlçe merkezi, demiryolu, denizyolu ve karayolu ulaşım sistemlerinin birbirleri ile entegre olduğu bir kıyı yerleşmesi olmasına rağmen; D100 Karayoluna koşut bir büyüme dinamiğinin etkisi altındadır. TEM Otoyolunun hizmete girmesine kadar geçen süreçte İstanbul Metropolü'nün Anadolu bağlantısı D100 Karayolu üzerinden ve tümüyle Tuzla geçişli gerçekleşmiştir. Bu süreçte Tuzla İlçesi, metropolün doğu giriş kapısı rolünü üstlenmiş ve yerleşmenin büyüme dinamikleri bu doğrultuda gerçekleşerek Tuzla kimliğinin farklılaşmasında tetikleyici olmuştur. Tuzla İlçesi'nin, D100 Karayolu ve demiryolu gibi iki önemli aks ile beslenmesi ve bu bağlamda metropolün sanayi desantralizasyon odağı olarak seçilmesi; sanayi talebini arttırıcı bir rol oynamıştır. D100 Karayolu ve demiryolu arasında gelişen sanayi alanlarının beraberinde ortaya çıkan konut–işyeri bağlantısı, bölgeyi hızlı bir yapılaşma sürecine sokmuştur. Bu bağlamda Tuzla İlçesi yerleşme kimliği;

- Tuzla Köyiçi Bölgesi,
- Marmara Denizi ile D100 Karayolu Arası,
- D100 Karayolu – TEM Otoyolu Arası,
- TEM Otoyolu Kuzey Bölgesi olmak üzere dört ana tipolojide tanımlanabilmektedir

(Şekil 4.2).

1980'li yıllarda Tuzla Tersanesi ve Organize Deri Sanayi gibi büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının bölgeye taşınmasının yanı sıra D100 Karayolu paralelinde gelişen sanayi alanları, Tuzla İlçesi'nin sosyo-ekonomik yapısını şekillendirirken; mekansal değişim ve gelişimini de yönlendirmiştir. D100 karayolunun güneyinde yer alan ve ilk yerleşim alanı olan Köyiçi Bölgesi, kıyı ile ilişkili bir yerleşme kimliği ortaya koyarken; 1980'li yıllarda bölgenin artan nüfusu nedeniyle kıydan uzaklaşmış; Marmara Denizi ile D100 Karayolu arasında yapılan toplu konut alanları ve yapı kooperatiflerinden oluşan, sanayi alanlarıyla ilişkili bir alt bölge oluşmuştur.

Plan kararları ve ulaşım dinamiklerinin yönlendirdiği kent makroformu, D100 Karayolu güneyine ek olarak kuzey yönünde de farklı kimlikte alt bölgelerin oluşumuna neden olmuştur. D100 Karayolu ve TEM Otoyolu arasında gelişim gösteren yasa dışı yapılaşma ile

kıyı yerleşmesi niteliğinden farklı kimlikte yeni yerleşim alanları oluşmuştur. D100 Karayolu ve TEM Otoyolu arasında gelişen yerleşim alt bölgeleri, ağırlıklı olarak Deri Organize Sanayi etrafında gelişen, sanayi siteleri ve küçük sanayi alanlarının beraberinde getirdiği plansız ve yasadışı konut alanlarından oluşmaktadır.

Şekil 4.2 Tuzla ilçesi bölgeleme şeması

TEM Otoyolu kuzeyinde yer alan ve Sabiha Gökçen Havalimanı, Sabancı Üniversitesi gibi üst ölçekli plan kararlarının etkisi altında gelişmekte olan Akfırat, Tepeören bölgeleri ise gelişme potansiyeli doğrultusunda üst gelir grubunun tercih ettiği yeni konut gelişim bölgeleri olarak tanımlanabilmektedir.

Sonuç olarak; siki bir kıyı yerleşimi olan Tuzla İlçesi özellikle 1980'li yıllardan itibaren metropoliten ölçekte gelişen kent dinamiklerinin etkisi ile kıyı yerleşmesi kimliğinden uzaklaşarak günümüzde büyük ölçekli sanayi bölgeleri ile tanımlanmaktadır. Sanayi alanlarından, alt ve üst gelir gruplarının tercih ettiği konut alanlarına kadar birçok farklı yapıyı barındıran karma bir yerleşme modeline sahip olan Tuzla ilçesi için yeni kent modeli arayışları da kıyı bölgesinden kopuk olarak gerçekleştirilmektedir. Tuzla İlçesi'ne ilişkin metropoliten

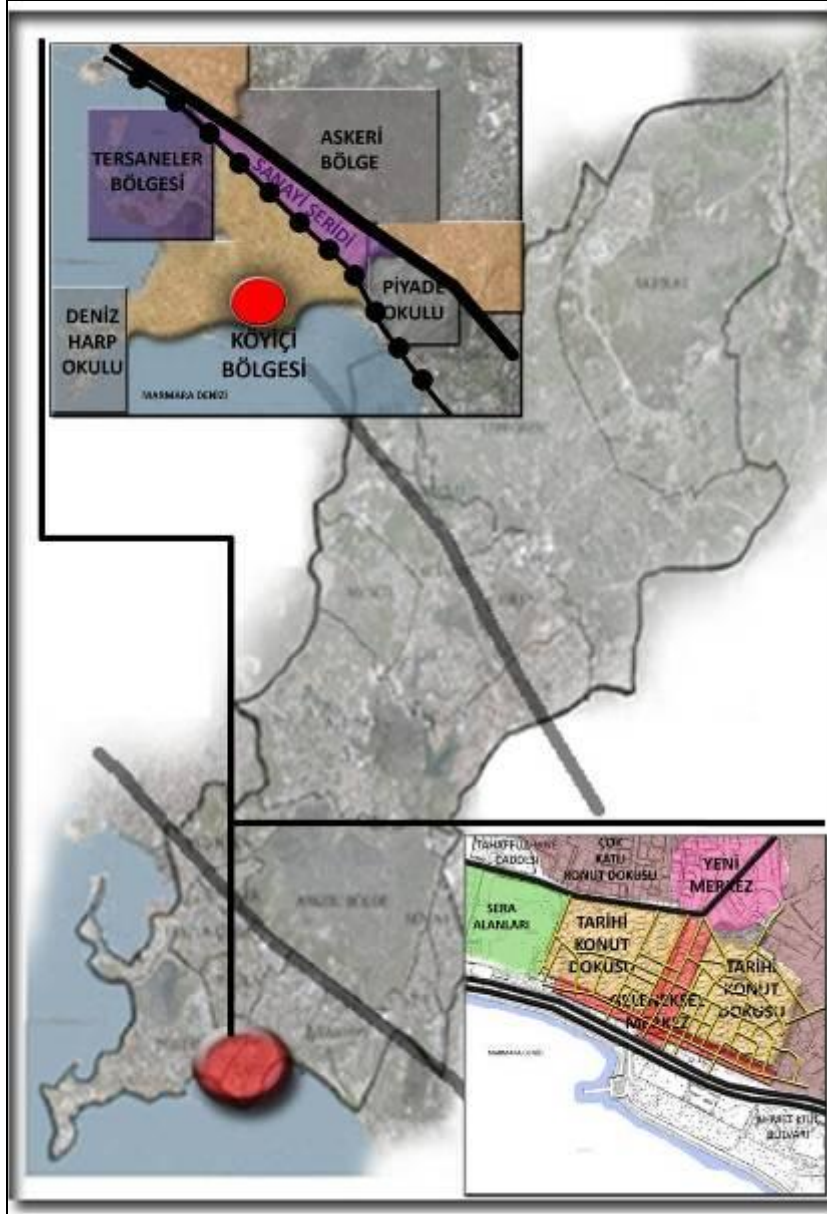
ölçekte getirilen plan kararları (Formula Alanı, Kuzey Marmara Otoyolu Projesi, Lojistik Gelişim Alanları, vb.), kıyı kimliğinden tamamen farklı bir kent kimliğini güçlendiren nitelikte değişimlerin sinyalini vermektedir.

4.2 Köyiçi Bölgesi'nin Tuzla İlçesi İçindeki Konumu ve Kimliği

Kimlik kavramı; canlılar ya da nesnelere için ayırt edici, farklılık yaratan özellikleri kapsamakla birlikte aynı zamanda benzerleri arasında bir kıyaslamayı da beraberinde getirmektedir (Çötüksöken, [51]). Bu doğrultuda kent kimliği olgusu; kent imajını etkileyen, her kentte farklı ölçek ve yorumlarla kendine özgü nitelikler taşıyan, fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihsel ve biçimsel faktörlerle şekillenen bir kavram olarak tanımlanabilir. Kent kimliği; bir kentin nasıl bir yapıya sahip olduğundan çok bu yapının insanlar tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığı ile alakalıdır. Dolayısıyla kentsel kimliği oluşturan öğeler (doğal, yapay, kültürel, vb. öğeler) aynı zamanda içinde yaşadığımız ya da gördüğümüz bir kente ait duyumsamaların zihinde oluşturduğu izlenimleri oluşturmaktadır.

10. 9 hektarlık alanı kapsayan Köyiçi yerleşimi içerisinde yer alan İstasyon ve Cumhuriyet Caddeleri ile aynı zamanda alanın kuzey ve batı yönündeki yapay sınırlayıcısı olan Tahaffuzhane Caddesi ticaret fonksiyonlarının yoğunlaştığı ana ulaşım akslarıdır. Ana arterlerin yanı sıra çalışma alanı içinde yer alan servis yolları alanın yerleşim kimliğine referans veren organik yol dokusunu oluşturmaktadır (Şekil 4.3).

Tuzla İlçesi'nin yerleşim çekirdeğini oluşturan Köyiçi Bölgesi, eski kent dokusuyla bütünleşmiş; günümüzde de ilçenin geleneksel merkezi konumundadır. Tarihsel gelişim süreci içinde çoğunlukla Rum ve Türk nüfus olmak üzere farklı sosyal yapılara ev sahipliği yapmış olması, Köyiçi Bölgesi kent kimliğinin tarihi ve kültürel miras açısından zengin bir yapıya sahip olmasında etkin olmuştur. Geçmişten günümüze taşınabilen sivil mimarlık örnekleri, çeşmeler ve 17. yüzyılda inşa edilen cami yapısı bölgede yaşayan ve bölgeye ilk kez gelenler için tarihsel döneme referans veren yönlendirici kimlik öğeleridir.

Şekil 4.3 Köyiçi Bölgesi'nin Tuzla içindeki konumu

Meskun alanlar, kent kimliğinin önemli bir parçasını oluştururken; diğer yandan o kentteki toplumsal ve kültürel yaşama ilişkin ipuçları vermektedir. Bir kentte var olan yapı çevrenin kimliği ile toplumun sosyal ve kültürel kimliği karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir (Önem ve Kılınçaslan, [52]). Tuzla Köyiçi yerleşiminin bir kıyı yerleşimi olması itibariyle “kıyı” olgusu yerleşimin kimliğini oluşturan en önemli etkenlerden biridir. Kıyı alanı yerleşim için rekreatif bir rol üstlenirken aynı zamanda ekonomik bir geçim kaynağı niteliğindedir. Bu durum kent kimliğinin, demografik yapı özellikleri ile etkileşiminin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte sivil mimari örneklerinin yanında günümüzde mevcut olmayan hamam ve

kilise yapıları da Köyiçi Bölgesi'nin yerleşim kimliğine katkı sağlayan farklı sosyal yapıların etkileşimlerinin ürünleridir.

Sosyal ve fiziksel anlamda diğer alt bölgelerden ayrılan Köyiçi Bölgesi, günümüzde kentsel makroformunu etkileyen birtakım kentsel dinamiklerle hızlı bir değişim sürecine giren Tuzla İlçesi'nin tarihsel sürecinin hatırlanmasında önemli bir role sahiptir. Bu nedenle Köyiçi yerleşimi, Tuzla için geliştirilen vizyon çalışmalarında ilçenin geçmişine referans veren yerleşme kimliğinin “unutulmaması/yerleşim belleğinden silinmemesi” açısından oldukça büyük önem taşımaktadır.

4.3 Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin Mekansal Değişim ve Gelişim Süreci

Tuzla ilçesinin ilk yerleşim bölgesi olan Köyiçi Bölgesinin özgün dokusu³; konumlandığı coğrafi özelliklerinin yanı sıra demografik yapısındaki değişimler, fonksiyonel kararlar vb. etkenler doğrultusunda şekillenmiştir. Tuzla Köyiçi yerleşmesinin makroformunda etkili olan kırılma noktaları aynı zamanda mekansal değişim ve gelişim sürecini etkileyen etmenlerdir.

1924 yılında gerçekleşen, Türk ve Rum halkının karşılıklı değişimi olan “mübadele” olgusu, Tuzla yerleşiminin sosyal yapısıyla birlikte mekansal değişimini tetikleyen en önemli kırılma noktasıdır. Bu doğrultuda Tuzla yerleşiminin tarihsel süreç içindeki gelişim ve değişimi, mübadele öncesi ve mübadele sonrası olarak incelenerek yerleşme makroformunu etkileyen kırılma noktaları belirli zaman aralıklarında ele alınacaktır.

4.3.1 Mübadele Öncesi Dönem

Tuzla yerleşimi ve çevresinin meskûn yerleşim olarak kullanımı M. Ö. 5000'li tarihlere dayanmaktadır (Öztürk, [53]). Yapılan kazı çalışmalarında elde edilen çanak-çömlek vb. kültür eşyası kalıntıları bölgedeki ilk yerleşimlerin bugünkü Köyiçi Bölgesi'nin konumunda Kalkolitik (Bakırtaş) döneme dayandığını göstermektedir. Marmara Denizindeki düzey düşüklüğü ve aşırı tuzlanma nedeniyle yaklaşık 1000 yıl kadar terk edilen bölge sonraki süreçte yeni yerleşmelere sahne olmuştur. Tuzla yerleşmesinin tarih boyunca en önemli özelliği;

³ Tarihi yapılar, organik yol dokusu, anıtsal yapılar, çeşmeler, vb.

İstanbul'dan Anadolu'ya diğer bir deyişle Avrupa'dan Asya'ya giden yolcuların ilk konaklama yeri olmasıdır [54].

1958 yılında Nezih Fıratlı, 1965 yılında ise Şevket Aziz Kansu'nun yapmış olduğu kazı çalışmalarında bulunan paleolitik çağa ait çanak-çömlek vb. kültür eşyasının yanı sıra Tuzla İlkokulu inşası sırasında okul bahçesinde ve Kalekapı mevkiinde yaklaşık 100 metreyi kapladığı tespit edilen Kalkolitik döneme ait bir yerleşme bulunmuştur (Öztürk, [53]).

Dor'ların Makedonya ve Balkanlara girmeleri, Trak kökenli grupların özellikle Friglerin Boğazları geçerek Anadolu'ya yürümleri ve Hitit İmparatorluğuna son verip Frigya Devletini kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Bu göç esnasında Tuzla'nın da dahil olduğu İstanbul Boğazı ve Sakarya Nehri arasındaki bölgeye Friglerin bir kolunu teşkil eden Bebrıklar yerleşmiş ve yarımada bu bunların isminden kaynaklanan Bebrıkya adı verilmiştir [54].

Tuzla yerleşimi Yıldırım Beyazıd zamanında (1389 – 1402) Osmanlı Devleti topraklarına dahil edilmiş ve Osmanlı'nın son yıllarına kadar, Rum nüfus ağırlıklı olmak üzere Rumlar ve Türkler bölgede birlikte yaşamıştır [54]. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde çeşitli yörelerden ve Balkanlardan gelen 70 kadar göçmen aile Tuzla'ya yerleştirilince Rum nüfusun bir bölümü gitmiş, boşalan çok sayıda ahşap ev büyük bir yangın sonucu yokolmuştur.

1912 yılına kadar (*Rum*) balıkçı köyü özelliğini koruyan Tuzla Yerleşimi 1924 yılında Lozan Antlaşması gereği demografik yapısında değişimler yaşamıştır (Fotoğraf 4.1). Lozan Anlaşması ile 25 Ağustos 1923 tarihinde yürürlüğe giren Türk ve Rum nüfus mübadelesine ilişkin protokole göre; Türkiye sınırları içinde yerleşmiş Rum Ortodoks teba ile Yunanistan sınırları içinde yerleşmiş, Türk asıllı Müslüman tebanın (İstanbul Rum halkı ile Batı Trakya Türk ahalisi dışında) 1 Mayıs 1923'ten itibaren *meçburi* mübadelesine başlanması kararlaştırılmıştır (Öztürk, [53]).

Fotoğraf 4.1 Mübadilleri Tuzla 'ya Getiren Gülcemal Vapuru, [71]

Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin gelişim süreci içinde en önemli kırılma noktası; mübadele olgusuna konu olmasındır. Yerleşmenin yüzyıllar boyunca sahip olduğu kent kimliği ve kent yaşamı, gelişen mübadele süreci ve değişen nüfus ile yeniden şekillenme sürecine girmiştir. Mekana dair aidiyet duygusu taşıyamayan ve varoluş mücadelesi içindeki topluluk, farklı yaşam ve üretim alışkanlıkları nedeniyle yerleştiği yeni bölgede eski yaşantısına özgü bir çevre yaratma arayışına girmiştir.

4.3.2 Mübadele Sonrası Dönem

Mübadele sonrası dönem, Tuzla yerleşmesinin kentsel gelişimini tetikleyen etkenler ve yerleşim makroformuna etki eden kırılma noktaları bağlamında ele alınmıştır. Bu dönemde mübadelenin gerçekleştirildiği 1924 yılı başlangıç kabul edilerek 1924–1950 arası dönemde mübadele olgusunun Tuzla'daki fiziksel ve sosyal etkileri incelenmiştir. Tuzla'nın Kocaeli ilinden ayrılarak İstanbul iline bağlandığı 1951 yılı ise ikinci dönemin başlangıcı olarak belirlenmiş olup 1951–1982 arası dönemde büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının beraberinde getirdiği göç olgusunun tetiklediği yeni konut gelişim alanları ve bu alanların Tuzla yerleşimine olan etkileri tartışılmıştır.

Tuzla'nın "kıyı" yerleşmesi kimliğini kaybetmesinde önemli bir etken olan ve yerleşmenin makroformunda ciddi değişimleri tetikleyen Tersane Bölgesi'nin resmi kuruluş yılı olan 1982 yılı ise üçüncü dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. 1982 yılından günümüze kadar olan süreçte yerleşmenin gelişim yönünü belirleyen Tersane, Deri Organize Sanayi vb. dinamiklerin Tuzla yerleşmesinin makroformu ve kimlik tanımları üzerindeki etkileri ele alınmıştır.

1924 – 1950 Arası Dönem

Mübadele öncesi dönemde yerleşme, Rumlar tarafından kıyı ile ilişkili olarak gerçekleştirilirken bölgedeki Türkler, Rumlar ile arasında yapay bir sınır ögesi niteliğindeki Sultan I. Ahmet Camii çevresinde yerleşmiştir. 1609 yılında inşa edilen odak noktası niteliğindeki Sultan I. Ahmet Camii, mübadele öncesi ve sonrası dönemde önemli bir toplanma–dağılma mekanı olmuştur. Bölgede yer alan ulaşım arterlerinin kavşak noktası olarak nitelendirilebilen cami alanı ve çeşmesi, sosyal yaşamın odağı olmasının yanı sıra donatı ve su ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir role sahip olmuştur.

Mübadele ile bölgeye yerleştirilen Türk nüfusun mevcut nüfusa ek olarak Sultan I. Ahmet Camii'nin çevresinde yerleşmesi, yerleşimin doğu yönünde gelişmesini etkilemiş ve idari açıdan Cami Mahallesi'ni ortaya çıkarmıştır. 1924 yılında mübadele ile gerçekleştirilen nüfus değişimi, sonraki yıllarda da devam ederek Rum balıkçı köyünün doğu ve batı yönünde büyümesinde temel etken olmuştur.

1924–1951 yılları arasında gerçekleştirilen mübadelenin beraberinde getirdiği sosyal yapıdaki nüfus artışı ve değişim yerleşme içinde nüfusun ihtiyacına yönelik ek donatılar ya da mevcut donatıların ihtiyaca yönelik fonksiyonel dönüşümlerine neden olmuştur. Yerleşme içinde bulunan ve tarihsel sürecin önemli referans noktalarından biri olan kilise yapılarının mübadele sonrası sinema, cami ya da belediye binası olarak kullanılması demografik yapıdaki değişimin fiziksel mekana etkisinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yerleşmenin hizmet yapıları olan Kilise, Taş Okul (Tuzla İlkokulu) vb. öğeler yerleşmenin gelişim süreci içinde fonksiyonel olarak dönüştürülerek kimlik içindeki özelliklerini kaybetmiş ve geçmişe yönelik referans olma özelliklerini yitirmiştir.

1951 – 1982 Arası Dönem

1950'li yılların başından itibaren Tuzla yerleşmesi nüfus artışına bağlı olarak mekansal gelişme göstermiştir (Çizelge 4.1). 1951 yılında yerleşmenin Kocaeli'den ayrılarak Kartal ilçesine bağlanması makroformu yönlendiren birçok gelişmenin tetikleyicisi olmuştur. 1954 yılında Tuzla Jeep Fabrikası kurulmuş, 1961 yılında Piyade Okulu Tuzla'ya taşınmıştır. 1962 yılında Tuzla Porselen Fabrikası'nın kurulması ile bölgede artan iş olanakları bölgeye göçün tetikleyicisi olmuştur. Göç olgusuna paralel ortaya çıkan konut ihtiyacı, sayfiye yerleşimi niteliğindeki Tuzla İlçesini kıydan uzaklaştırarak yerleşmenin kuzey yönünde D100 Karayolu (E5 Karayolu) ile Marmara Denizi arasında kalan bölgede yeni konut alanı arayışlarına itmiştir.

1950–1965 yılları arasındaki nüfus artışının tetikleyicisi olan ve D100 Karayolu ile demiryoluna erişiminin yüksek olması nedeniyle kurulan fabrikalar, Tuzla yerleşmesi makroformundaki gelişmede etkindir. Bölgede kurulan fabrikalar, yerleşmede ortaya çıkan işgücünün nüfusu artırmaya paralel olarak zaman içerisinde yeni mahalleleri oluşturmuştur. Bu mahalleler Güzelyalı, Yayla ve İstasyon Mahalleleri'dir (Şekil 4.4).

1965 yılında ikinci konutların yer aldığı sayfiye bölgesi olarak kurulan Güzelyalı Mahallesi nüfus artışına koşut bu özelliğini yitirerek, birincil konut alanına dönüşmüş; 1993 yılında ise Tuzla ilçesinden ayrılarak Pendik ilçesine bağlanmıştır. 1950–1980 yılları arasında en yoğun nüfus artışının görüldüğü Yayla Mahallesi ise Tuzla Endüstri Meslek Lisesi, Teknik ve Anadolu Teknik Liseleri vb. geniş alan gerektiren donatı alanlarını barındırmaktadır. Bölgede geniş tarım arazileri, göçle gelen nüfusun barınma alanlarına dönüşmüştür. Tarım alanlarının yapılaşmaya açılması, yerleşimin doğal yapısının korunması açısından bir tehdit oluşturmuş ancak konut ihtiyacının bu alanlarda karşılanması Köyiçi kimliğini oluşturan eski dokunun dönüşmesinin önüne geçmiştir.

1972 yılında kurulan İstasyon Mahallesi konut tipolojisi ve kullanımı açısından diğer mahalle oluşumlarından farklılık göstermektedir. Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin doğu yönünde yerleşen ikinci konut alanları, Köyiçi yerleşmesine mübadele ile gelen nüfus profilinin yanı sıra bölgeye ikinci konut nüfusunun eklenmesine neden olmuştur. Ancak 1980 yılından günümüze kadar olan süreçte gerçekleşen nüfus artışı ve nüfusun konut ihtiyacı nedeniyle bölge, sayfiye

yerleşmesi özelliğini kaybetmiş; ikinci konutlar az katlı sürekli konut alanlarına dönüşmüştür. Öte yandan bölgede kurulan fabrikaların ulaşım akslarına yakın yer seçmesi ve ulaşım ağının Köyiçi bölgesine yürüme mesafesinden uzak bir konumda yer alması, yerleşme gelişim yönünün kuzeye doğru olmasını sağlamıştır. 1950–1980 arası dönemde artan sanayi faaliyetleri ve beraberinde getirdiği nüfus yapısı, kent makroformunda farklı nitelikte konut alanlarını gündeme getirmiş olsa da Köyiçi bölgesi, merkez olma özelliğini yitirmeden; bünyesinde barındırdığı yönetim, sağlık, ticari faaliyetler, vb. birimler ile yerleşme içindeki kimliğini korumuştur.

1982 Yılından Günümüze Kadar Olan Dönem

Mübadele sonrası yaklaşık 60 yıllık süreçte Tuzla yerleşmesi kıyı yerleşmesi özelliğini 1980’li yıllara kadar sürdürebilmiştir. Ancak 1980’li yıllara gelindiğinde metropoliten alan ölçeğinde verilen kararlar, Tuzla ilçesinin yerleşme kimliğini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya bırakmıştır.

Resmi açılışı 1982 yılında yapılan Tersaneler Bölgesi’nin Tuzla ilçesinde konumlandırılması Tuzla’nın kimliğinin yanı sıra makroformunda önemli değişimlerin tetikleyicisi olmuştur. 1981 yılında İTÜ Denizcilik Fakültesi’nin, 1985 yılında ise Deniz Harp Okulu’nun bölgeye taşınması, bu kararın Tuzla yerleşiminde yeni dinamiklerin ateşleyicisi olduğunun bir göstergesidir. Tersaneler Bölgesi’nin beraberinde getirdiği gemi yan sanayii kuruluşları ve tersanelere hizmet veren iş kollarının bölgede yarattığı yeni istihdam olanakları, bölgede hızlı ve kontrolsüz bir nüfus artışına neden olmuştur. 1980’lere kadar D100 Karayolu ile Marmara Denizi arasında gelişen kent makroformu, 1980’li yıllardan itibaren karayolu ve demiryolu sınırlayıcısını aşarak Aydıntepe ve İçmeler mahallelerini ortaya çıkarmıştır (Şekil 4.4).

1992 yılında kurulan Tuzla Organize Deri Sanayii ve daha sonra kurulan Kimya OSB, Boya ve Vernikçiler OSB ile Mermerciler Organize Sanayi Bölgesi ise tarihsel geçmişi M.Ö.600’lü yıllara dayanan ve eski bir yerleşim olan Aydın Köyü’nün plansız gelişimine neden olmuştur. 1990’lı yıllarda D100 Karayolu kuzeyinde gelişen kaçak konut alanı olarak tanımlanabilen Şifa Mahallesi, ulaşım olanaklarının yüksek ve erişilebilirliğin güçlü olması nedeniyle bölgede yer seçen Arçelik, Knorr, Fiskobirlik, Assan gibi büyük ölçekli fabrikaların etkisi ile ortaya çıkmıştır. Bölgede artan işgücü talebinin yarattığı nüfus; Piyade Okulu, TEM ve

D100karayolları ile sınırlanan mahallenin kuzeye doğru gelişmesine, daha sonra ise Mimar Sinan Mahallesi'nin kurulmasına neden olmuştur (Şekil 4.4).

Çizelge 4.1 Tuzla İlçesi yıllara göre nüfus değişimi, [83]

YIL	1985	1990	1997	2000	2008	2010
TUZLA (kişi)	34603	59500	93975	123716	170453	185819

Son dönemde Sabiha Gökçen Havalimanı, Sabancı Üniversitesi ve Formula Alanı gibi metropoliten ölçekte hizmet veren donatı alanları, TEM Otoyolu ile Tuzla idari sınırı arasında kalan bölgede Akfırat ve Tepeören yerleşimlerini ortaya çıkarmıştır. D100 Karayolu ile TEM Otoyolu arasında kalan bölgede var olan plansız konut dokusu ve sanayi ile gelen nüfus profilinden farklı bir yerleşim modeline sahip Akfırat ve Tepeören bölgesi, Tuzla yerleşiminin kıydan uzak yeni gelişme alanı olarak tanımlanmaktadır. Üst ölçekli plan kararlarının (İleri Teknoloji Alanı, Kuzey Marmara Otoyolu Projesi, . vb.) etkisinde gelişen Akfırat ve Tepeören bölgesi, üst gelir grubunun konut tercihleri doğrultusunda şekillenmektedir (Şekil 4.4 ve 4.6).

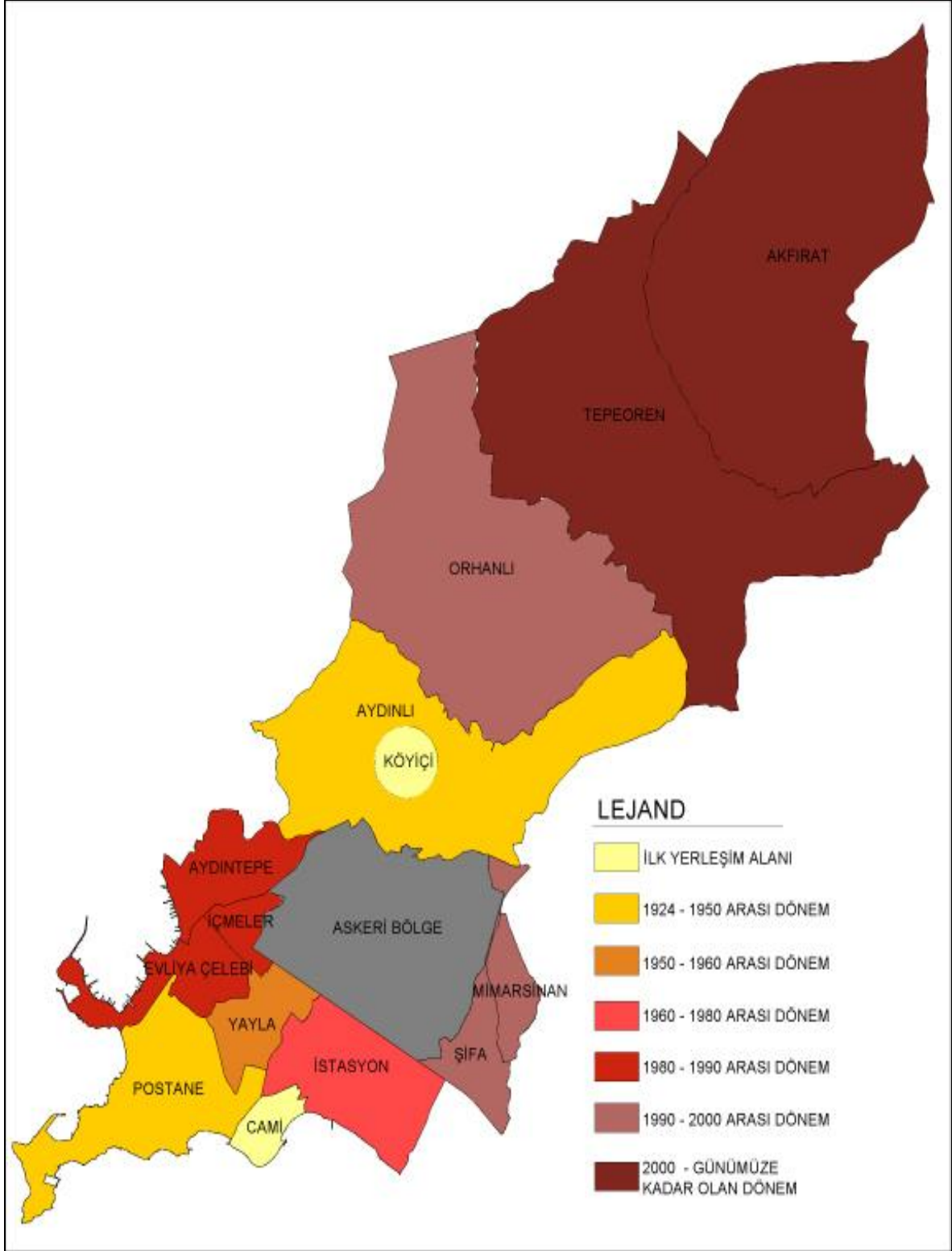
Sanayi odaklı gelişim doğrultusunda yerleşme makroformunun D100 Karayolu'nun kuzey yönünde gelişmesi; Tuzla İlçesi'nin mekansal anlamda kıydan uzak, sanayi ağırlıklı bir yerleşme modeli oluşumuna neden olmuştur. D100 Karayolu'nun kuzeyinde plansız ve yasadışı olarak gelişen konut dokusu, Tuzla İlçesi'nin yerleşim nüvesi olan kıyı bölgesindeki nüfus profilinden farklı bir demografik yapıyı ortaya çıkarmıştır. Çoğunlukla alt gelir grubundan oluşan bu "yeni" toplumsal katman, eski bir kıyı yerleşmesi olan Tuzla İlçesi'ni "sudan" kopararak yerleşme kimliğinin hem mekansal hem toplumsal açıdan dönüşümüne neden olmuştur.

1980 yılından günümüze kadar olan süreçte yerleşme kimliğini etkileyen diğer önemli mekansal düzenleme ise 1982 yılında kıyı bölgesinde yapılan dolgu alanı çalışmasıdır. Köyiçi Bölgesi'nin etkileşim içinde olduğu kıyı bandında gerçekleştirilen ilk dolgu çalışmasına ek olarak 1997–1998 yılında yapılan ikinci dolgu çalışması eski bir kıyı yerleşmesi olan Köyiçi Bölgesi'nin su ile ilişkisini koparmıştır. Bunun yanı sıra Askeri Tersane ve Tersaneler Bölgesi

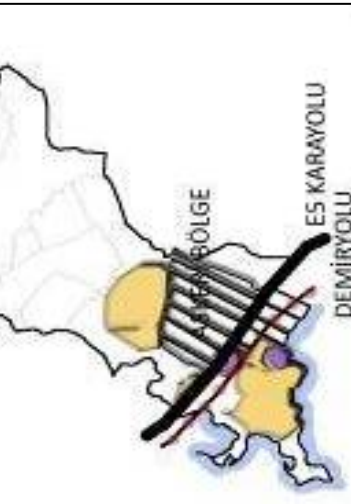
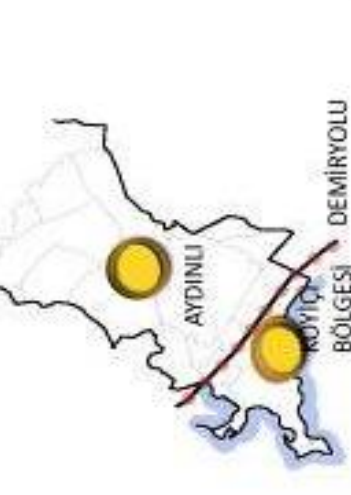

kıyı kullanımı açısından yüksek bir potansiyele sahip Tuzla yerleşiminin kullanılabilir sahil şeridini işgal etmiştir.

1998 yılında bölgede kurulan Tuzla Atıksu Arıtma Tesisi, 1999 yılında tamamlanan Tuzla Kafkale Spor Kompleksi ve 2000 yılında Tuzla'ya taşınan İSTON Beton Fabrikası gibi kent ölçeğinde hizmet veren donatılardır. Kentsel ölçekteki bu donatılar, Tuzla yerleşiminin kent bütünü ile olan ilişkisini kuvvetlendirirken; yarattığı çevresel kirlilik, yerleşmenin sahip olduğu doğal değerleri (deniz, göl, vb.) tehdit etmektedir.

Tuzla yerleşiminin mekansal değişim ve gelişim sürecini etkileyen kırılma noktaları (sanayii kuruluşları, tersaneler, dolgu alanı vb.) mübadele sonrası dönemden günümüze kadar olan süreçte eski bir kıyı yerleşmesi olan Tuzla kent kimliğinin sanayi egemen bir kimliğe dönüşmesine neden olmuştur. İstanbul kentinin gelişen dinamik yapısı ve artan özelleşmiş ihtiyaçları doğrultusunda metropoliten ölçekte alınan plan kararları, günümüzde de Tuzla yerleşmesinin gelişimini yönlendirmektedir.

Şekil 4.4 Tuzla İlçesi mahalle gelişim süreci

MÜBADELE ÖNCESİ DÖNEM	1924 - 1950 ARASI DÖNEM	1951 - 1980 ARASI DÖNEM
 <p>AYDINLI KÖYÜÇÜ BÖLGESİ</p>	 <p>AYDINLI KÖYÜÇÜ BÖLGESİ DEMİRYOLU</p>	 <p>AYDINLI KÖYÜÇÜ BÖLGESİ ES KARAYOLU DEMİRYOLU</p>
<p>İLK YERLEŞİMLER KÖYÜÇÜ VE AYDINLI BÖLGELERİNDE OLUP M.Ö. 5000'Lİ YILLARA DAYANMAKTADIR</p> <ul style="list-style-type: none"> - BİZANS İMPARATORLUĞU EGEMENLİĞİNDE BULUNAN BÖLGE 1402 YILINDA OSMANLI TOPRAKLARINA KATILMIŞTIR <p>MÜBADELE ÖNCESİNDE RUM NÜFUS AĞIRLIKLIL KİYİ YERLEŞİM</p>	<p>1924 YILINDA MÜBADELE İLE GERÇEKLEŞTİRİLEN NÜFUS DEĞİŞİMİ</p> <ul style="list-style-type: none"> - MÜBADELE İLE GELEN NÜFUSUN SULTAN LAHMET CAMİİ ÇEVRESİNE VE KİYİ BÖLGESİNDEKİ MESKUN ALANA YERLEŞMESİ - ARTAN NÜFUS DOĞRULTUSUNDA İDARI AÇIDAN CAMİ VE POSTANE MAHALLELERİNİN OLUŞMASI <p>DEMİRYOLU ULAŞIM BAĞLANTISININ KURULMASI</p>	<p>1951 - TUZLA'NIN KOCAELİ'DEN AYRILIRAK KARTAL İLÇESİ'NE BAĞLANMASI</p> <p>1954 - TUZLA JEEP FABRİKASI'NIN KURULMASI</p> <p>1961 - PİYADE OKULU'NUN TAŞINMASI</p> <p>1962 - TUZLA PORSELEN FABRİKASI'NIN KURULMASI</p> <ul style="list-style-type: none"> - KUZET YÖNÜNDE SANAYİ İLE GELEN DÜZENSİZ YAPILAŞMA KİYİ BÖLGESİNDE İKİNCİ KONUT YAPILAŞMALARINI - YAYLA MAHALLESİ VE İSTASYON MAHALLELERİNİN ORTAYA ÇIKMASI <p>- ES KARAYOLU BAĞLANTISININ KURULMASI</p>

Şekil 4.5 Tuzla İlçesi'nin mekansal değişim ve gelişim süreci

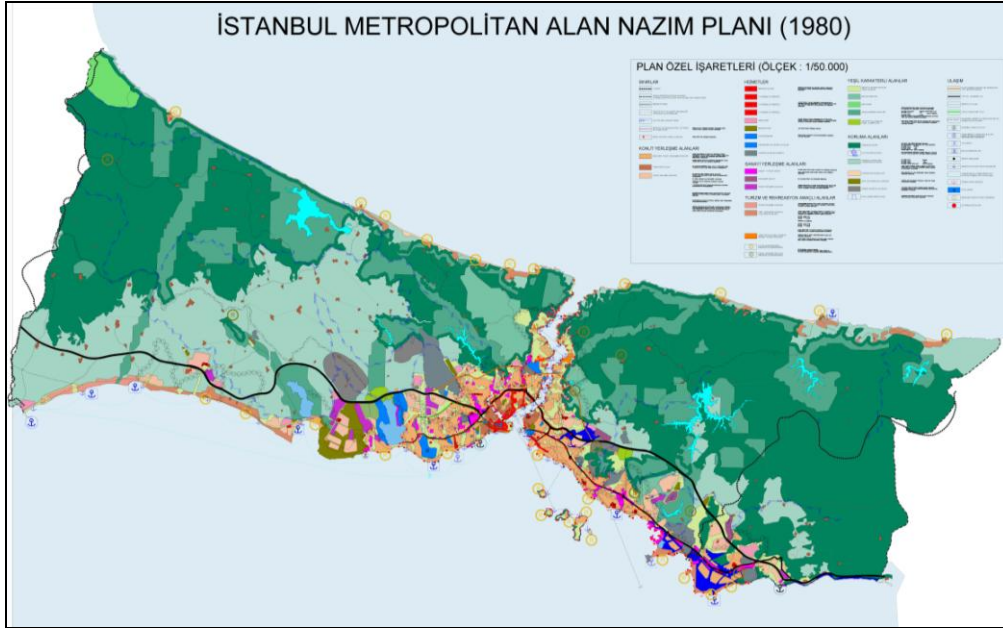
4.4 Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin Mekansal Değişim ve Gelişim Sürecine Etki Eden Faktörler

4.4.1 Üst Ölçekli Planlar

1980 Yılı İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı

İmar ve İskan Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Bakanlıkça onaylanan 1/50000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı 'nda "İstanbul'un ülke ve dünyaca bilinen öz değerlerini yitirmeden metropolün büyüme ve gelişmesinde gerekli fonksiyon ve hizmetlerin yaratılması" amaçlanmıştır ([84]).

Tuzla İlçesi'nin bugünkü yerleşim makroformunu oluşturan kentsel ölçekli donatıların (tersane alanı, organize deri sanayi vb.) yer seçtiği dönemde hazırlanan 1/50000 ölçekli nazım plan incelendiğinde; plan kapsamında söz konusu donatılara ilişkin herhangi bir plan kararı üretilmediği tespit edilmiştir (Şekil 4.7).

Şekil 4.7 1/50000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı

(S.SAYAR Arşivi)

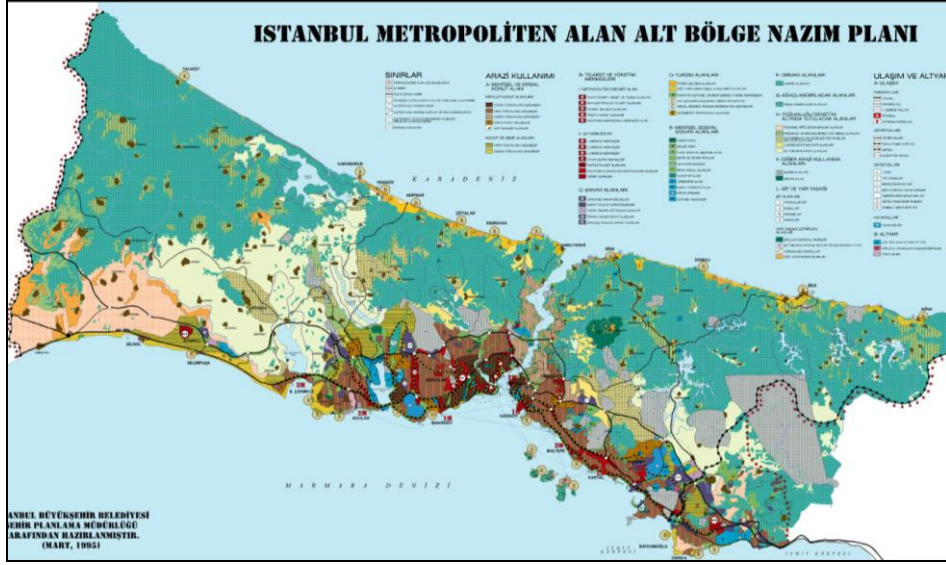
Eski yerleşim alanları olan Aydınlı ve Tepeören köy yerleşik alanlarının yanı sıra çalışma alanı olan Köyiçi Bölgesi "tarihi kent alanı" olarak tanımlanırken Tuzla İlçesi kıyı alanı "kıyı kullanımına bağlı rekreasyon merkezi" olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda E5 Karayolu – Marmara Denizi arasında kalan bölge kamping ve günübirlik kullanışların yanı sıra dinlenme

evlerinin yer alacağı turizm gelişimine yönelik “özel yapılanma koşullu” alanlar olarak belirlenmiştir. E5 Karayolu ve TEM Otoyolu’nun kuzeyi o dönemki arazi kullanımı ile örtüşecek doğrultuda “kırsal karakteri korunacak alan” olarak belirlenirken bölgede sanayi gelişimini tetikleyici herhangi bir plan kararı bulunmamaktadır.

1995 Yılı İstanbul Metropolitan Alan Nazım İmar Planı

1980 ile 1990 yılları arasında yaşanan yoğun kentleşme baskısının beraberinde tetiklediği büyüme 1980 yılında onaylanan plan koşullarını aşan nitelikte olmasının yanı sıra bu planın 1995 yılı projeksiyonlu hazırlanmış olması nedeniyle nazım planının revize edilmesi gündeme gelmiştir. Bu doğrultuda 1995 yılında Gebze ilçesi dahil olmak üzere İstanbul Metropolitan Alanı’nda 1/50000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı hazırlanmıştır.

Söz konusu planda Tuzla İlçesi’ne ilişkin verilen plan kararları incelendiğinde; 1980 yılı nazım planında bir kıyı yerleşmesi olan Tuzla İlçesi’nin yerleşme kimliği göz önünde bulundurularak önerilen kıyı kullanımına bağlı aktiviteler ve buna bağlı olarak tanımlanan “turizm” kimliği, 1995 yılında hazırlanan planda göz ardı edilmiştir. Tuzla Köyiçi Bölgesi dahil olmak üzere E5 Karayolu ile Marmara Denizi arasında kalan bölge “orta yoğunluklu konut gelişim alanı” olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra bölgenin yerleşim kimliğini etkileyen en önemli plan kararlarından birisi de “kentsel hizmet alanı” olarak tanımlanan ve günümüzde de aktif olan Arıtma Tesisi’nin bölgede konumlandırılmasıdır. Tersane Alanı ve yan sanayi birimlerinin yanı sıra bölgeye önerilen arıtma tesisi, Tuzla ilçesi için önemli bir kimlik öğesi olan deniz ve Kamil Abdüş Gölü’nün kirlenme sonucu niteliğini yitirmesindeki en önemli tetikleyici unsurdur (Şekil 4.8).

Şekil 4.8 1/50000 ölçekli İstanbul Metropoliten Alan Alt Bölge Nazım Planı
(S.SAYAR Arşivi)

1980 yılında hazırlanan nazım imar planında bulunmayan ancak 1980- 1995 yılları arasında Tuzla İlçesinde yer seçen metropoliten ölçekte birçok donatı alanının(OSB, Sabiha Gökçen Havaalanı vb.) 1995 yılı alt bölge nazım imar planında arazi kullanım kararı olarak plana işlendiği tespit edilmiştir. Bölgede sanayi gelişimini tetikleyen bu girişimler, karar vericilerin politikaları doğrultusunda ve herhangi bir plan kararına bağlı olmadan gerçekleştirilmiştir.

2006 Yılı İstanbul Metropoliten Alan Nazım İmar Planı

1995 yılında hazırlanan 1/50000 ölçekli alt bölge nazım imar planının açılan davalar sonucu hükümsüz kalması ile birlikte 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/100000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni hazırlanmıştır. Söz konusu planda “fiziki bir arazi kullanım planlaması anlayışı” ile hazırlanan 1980 yılı ve 1995 yılı nazım imar planı çalışmalarından farklı olarak, söz konusu planın “kentlinin öz değerlerinin korunması, kentsel kalite ve yaşam standartlarının yükseltilmesi vb” hedefleri doğrultusunda “İstanbul’a özgü bir mekansal strateji planlama” anlayışı ile hazırlandığı belirtilmiştir [84]. Hazırlanan planda dikkati çeken nokta; havza alanlarının korunmasının hedeflendiği ve özellikle kentin batı-doğu yönünde sanayi, lojistik, ileri teknoloji alanı, üniversite ve yeni yerleşim alanlarının önerilmesidir.

Tuzla İlçesi 1/100000 ölçekli hazırlanan çevre düzeni planı kapsamında değerlendirildiğinde; 1980 ve 1995 yıllarına ait üst ölçekli planlarda belirtilmeyen, Tuzla İlçesi'nin yerleşme

makroformu ve kimliğini etkileyecek “yeni” birtakım fonksiyon kararlarının getirildiği gözlenmiştir. Söz konusu plan kararlarının özellikle boş ve geniş tarım arazilerin bulunduğu E5 Karayolu ve TEM Otoyolu arasında kalan bölgede yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda 1980 yılı sonrası karar vericilerin politikaları doğrultusunda Organize Deri Sanayi’nin taşındığı ve sanayi etkisi altında gelişen yasadışı yapılaşmanın var olduğu Orhanlı Bölgesi ön plana çıkmaktadır. Bölgede mevcut sanayi oluşumunun devamlılığı sağlanmak koşuluyla bölgenin teknopark, Lojistik Alan, Kültür Endüstrileri vb. fonksiyonları barındıran bir “çekim merkezi” olacağı öngörülmektedir. Bunun yanı sıra E5 Karayolu ve TEM Otoyolu arasında kalan bölge için belirlenen “çekim merkezi” kimliğini destekleyici ulaşım kararları belirlenmiştir (Şekil 4.9).

Şekil 4.9 1/100000 ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı
(S.SAYAR Arşivi)

E5 Karayolu-Marmara Denizi arasında kalan bölgede mevcut arazi kullanımını destekleyici plan kararlarının getirildiği gözlenmektedir. Bu doğrultuda E5 Karayolu ile demiryolu arasında kalan sanayi alanlarının “sıhıleştirilerek” devamlılığının sağlanması önerilmiştir. Demiryolu ile Marmara Denizi arasında kalan bölgede ise Kamil Abdüş Gölü’nün “doğal sit alanı” olduğu göz önünde bulundurularak bölge için “gününbirlik rekreasyon alanları” önerilmiştir. 1/100000 ölçekli plan kapsamında bir “kıyı yerleşmesi” olan Tuzla İlçesi’ne ilişkin kıyı kullanımına bağlı herhangi bir plan kararı bulunmamakla birlikte E5 Karayolu kuzeyinde yer alan bölgede oluşturulan çekim merkezi ile yerleşim kıydan koparılarak tamamen “sanayi” odaklı bir gelişim öngörülmektedir.

4.4.2 Yerel Ölçekli Planlar

Kolektif bellek; birtakım semboller, sanat eserleri ve değerler üzerinden bir grubun ortak hafızasını oluşturan elamanları barındırmaktadır. Bu bağlamda korunması gerekli kültür varlıkları, kolektif belleğin bir nesilden gelecek nesile aktarmanın görsel araçları olmakla beraber kolektif belleğin kentsel mekana yansımalarının bir ürünüdür. Mekana dair sahip olunan kolektif belleğin yasal düzlemde korunmasında kullanılan en önemli yasal araç ise “Koruma Amaçlı İmar Planları”dır. Ancak ülkemizde kültür varlıklarının korunması konusunda yasal-kuramsal çerçeveden uygulama-denetleme süreçlerine kadar uzanan, farklı ölçekte pek çok sorunun yaşandığı, bu sorunların ise fiziksel-sosyo-ekonomik olumsuzluklar olarak kent mekanına yansıdığı görülmektedir (Özden, [56]).

Tuzla İlçesi de sahip olduğu değerler bağlamında arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanlarının bir arada bulunduğu karma bir yapıya sahiptir. Özgün kent dokusunu büyük ölçüde günümüze taşıyabilen Köyiçi bölgesinde, bölgeye ilişkin koruma bilincinin gecikmeli olarak gelişmesinin tarihi kent dokusunda kolektif belleği yok eden müdahalelerle sonuçlandığı gözlenmiştir.

02. 01. 1985 Onanlı 1/5000 Ölçekli Tuzla Nazım İmar Planı

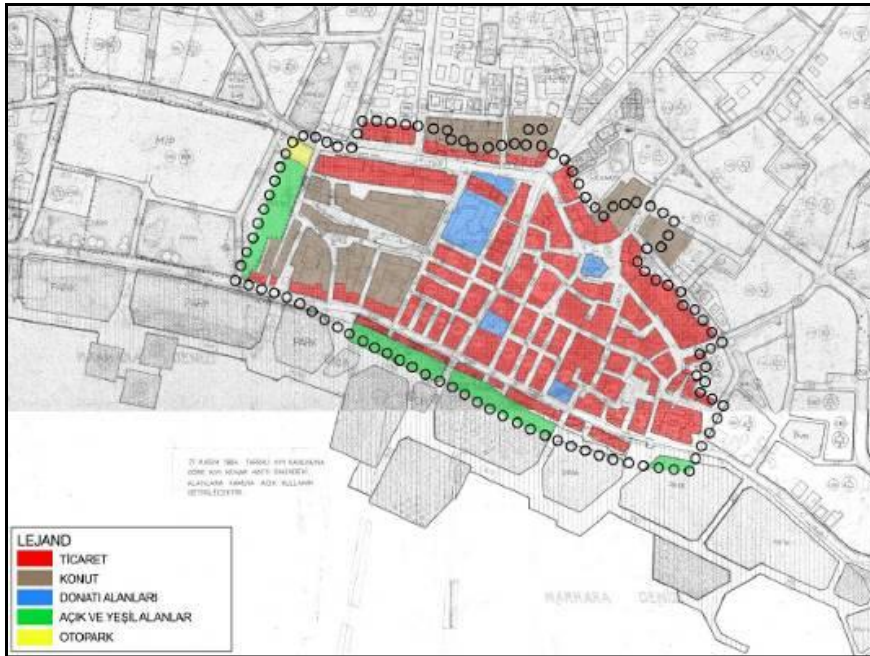
Tuzla ilçesi genelinde yapılan ilk üst ölçekli planlama çalışması, Tuzla İlçesi'nin ağırlıklı meskûn yerleşmesi olan Marmara Denizi ve D100 Karayolu arasında kalan bölgede yapılan 02. 01. 1985 t. t. Tuzla Nazım İmar Planı'dır. Köyiçi yerleşiminin sit alanı ilan edildiği 1993 yılına kadar herhangi bir koruma çalışmasının olmaması nedeniyle söz konusu bölge, Marmara Denizi ve D100 Karayolu arasında kalan bölgeye ilişkin yapılan üst ölçekli plan sınırlarına dahil edilmiştir.

Hazırlanan plan çalışması kapsamında geçmiş dönemlerden itibaren Tuzla İlçesinin tarihi merkezi olma özelliği taşıyan Köyiçi Bölgesi'nin merkez kimliğine yönelik plan kararları oluşturulmuştur. Bu doğrultuda Köyiçi Bölgesi'nde ticaret ağırlıklı bir gelişimin tanımlanması, bölgenin geçmişte sahip olduğu “merkez” özelliğinin gelecek yıllarda da devam ettirileceği öngörüsünü ortaya koymaktadır. Merkez olarak tanımlanan alanın ticaret alanı olarak işlevlendirilmesi, bu işlevin alandaki sivil mimari örneklerinin yapı formunu bozacak ticari kullanımları da (üst katların depo olarak kullanılması, vb.) beraberinde getirmektedir.

31. 03. 1986 Onanlı 1/1000 Ölçekli Tuzla Uygulama İmar Planı

1985 tarihinde onaylanan nazım imar planı kararları doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı çalışmasında tarihi dokuya ilişkin en önemli karar; mevcut doku için belirlenen B-3 ve öneri konut alanlarına getirilen BL-3 yapılaşma koşullarıdır. Tuzla Köyiçi bölgesi kimliği oluşturan tarihi yapıların iki katlı ve büyük çoğunlukta ahşap/ kâgir yapılar olduğu göz önünde bulundurulduğunda; plan kapsamında bölgeye önerilen yapılaşma koşullarının, organik dokuyu bozacak nitelikte ve yapı yoğunluğunu arttırıcı bir karar olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra mevcut ve gelişme konut alanlarında önerilen “. . . kütlelerin yapılaşma koşulunu aşmamak şartıyla parselasyon ya da mimari projeye göre yeniden şekillendirilebileceği” kararı, tescilli sivil mimari örneklerinin ve yerleşmeye özgü dokunun korunmasına ilişkin herhangi bir önlemin alınmadığını göstermektedir.

Yerleşme makroformunda yapılan en önemli mekânsal düzenleme olan dolgu alanı, Köyiçi Bölgesi’nde kıyı–yerleşme ilişkisini büyük ölçüde koparmıştır. 1982 yılında kıyı bandının doldurulmasıyla oluşturulan ilk dolgu alanı, 1/1000 ölçekli plan çalışmasında yeşil alan olarak işlevlendirilmiş olup Köyiçi bölgesini güney yönünde sınırlayan yapay eşik niteliğindedir.

Şekil 4.11 31.03.1986 onanlı Tuzla Uygulama İmar Planı

Ulaşım şeması incelendiğinde; alan içinde bulunan Cumhuriyet Caddesi, İstasyon Caddesi ve diğer aksların farklı genişliklerde kademelendirilmiş ve alanı sınırlandıran Tahaffuzhane caddesinin 15. 00 enkesitli taşıt yolu olarak önerilmiştir. Alanın mevcut organik yol dokusu korunmuş olup, bölge genelinin kimliğiyle uyum sağlayacak ve bölgenin taşıt sirkülasyonundan etkilenmesini azaltacak yönde bir “yayalaştırma” kararı alınmamıştır.

Bölgenin Sit Alanı İlan Edilmesi

Tarihi çevrelerin korunması, sanayi devrimiyle birlikte hızlı büyüyen kentlerin üzerindeki yapılaşma baskısıyla daha çok önem kazanmıştır. Kırsal kesimden kente olan göçlerle kentler mekansal olarak büyümüş, nüfusun gelişmesine bağlı olarak konut ihtiyacı artmıştır. Bu büyüme süreci, gelişme alanları kadar, tarihi çevrelerin de mekansal ve sosyal açıdan öne çıkmasına neden olarak, tarihi doku üzerindeki müdahaleleri ve değişimi gündeme getirmiştir.

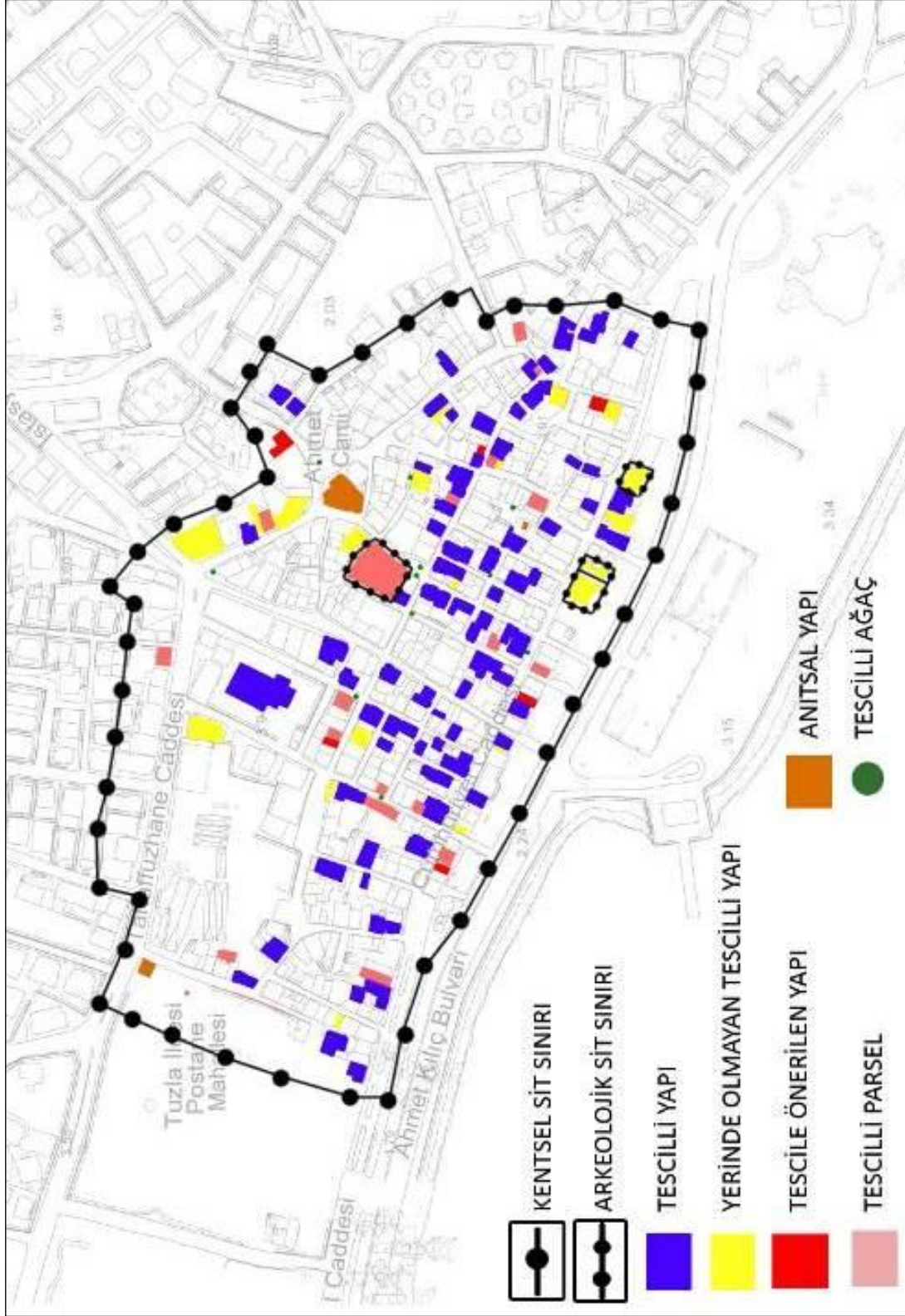
Tuzla yerleşmesinin geçirdiği mekansal değişimin tetikleyicisi olan sanayi oluşumlarının beraberinde getirdiği göç dalgası, Köyiçi bölgesini de etkilemiştir. 1970’li yıllardan başlayarak 1990’lara kadar devam eden zaman aralığında Köyiçi bölgesinin özgün dokusunu oluşturan sivil mimari örneklerin yıkılarak yerine çok katlı yapıların inşa edilmesi söz konusu olmuştur. Yaşanan bu yıkımların en önemli nedeni; bölgedeki mevcut yapı stoğunun yenilenmemesi ve bölgenin artan emlak değerleri karşısında mülk sahiplerinin oluşan ranttan faydalanmak istemesidir.

1990’lı yıllarda Koruma Bölge Kurulunca alana ilişkin yapılan genel tespit çalışmalarında Köyiçi Bölgesinin sahip olduğu doğal ve kültürel değerlerin korunması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda Tuzla tarihi kent merkezi olan Köyiçi bölgesi, tarihsel süreç içinde biriktirmiş olduğu sivil mimari örnekleri ve organik yerleşim özellikleri göz önünde bulundurularak İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 23. 02. 1993 gün ve 3022 sayılı kararı ile Kentsel Sit Alanı ilan edilmiştir. Köyiçi bölgesi içinde yer alan yapıların konumları, yapım şekilleri, kullanılan malzemeler, yapı dış ve iç mekan kullanımları ile ortak mekan kullanım biçimleriyle bir veya birden fazla dönemin izlerini taşımaktadır. Alanın koruma altına alındığı 1993 yılına kadar Tuzla ilçesinin makformunda önemli etkileri olan fabrikaların ve tersanelerin kurulması gibi nüfus artıran etmenler, Köyiçi yerleşiminin

yerleşme dokusunda da olumsuz etkilere neden olmuştur. Alanda bulunan sivil mimarlık örnekleri izinsiz yapılan onarımlara maruz kalmış, yeni yapı inşaatları ise Koruma Kurulu ve ilçe Belediyesi denetimi olmadan gerçekleşmiştir.

Bölgede yer alan yapı veya yapı grubu, ortaya çıktığı dönemin mimarisini ve kültürünü yansıtarak o dönemin yaşantısına tanıklık etmesinden dolayı bir anlam taşımaktadır. İzinsiz müdahalelerle ortaya çıkan yeni yapılar ve eski eserlerdeki kontrolsüz onarımlar, kent kimliğine referans veren bu dokuyu tahrip etmesi, büyük oranda ortadan kaldırması nedenleri de kolektif belleğin bileşenlerinin kaybolmasında etkili olmuştur.

Köyiçi yerleşiminin kentsel sit alanı ilan edilmesi, alanın kıyı ile olan bağlantısı ve organik dokusu sebebiyle sahip olduğu özgün değeri artırmış ve bölgede geçmiş dönemlere ait arkeolojik kazı çalışmaları da yapılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar esnasında Cumhuriyet Caddesi üzerinde yerleşimin ilk yıllarında kaleye ait sur kalıntıları bulunmuştur. Elde edilen veriler göz önünde bulundurularak bölgenin bir kısmı, aynı kurulun 16. 04. 1998 gün ve 4762 sayılı kararı ile III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ilan edilmiştir. Bölgenin kale yerleşmesi olduğuna dair kesin kanıt olmasa da bazı kaynaklarda 16. yüzyılda Marmara Denizi'nde yaşanan tsunamide Tuzla yerleşmesindeki kalenin bazı duvarlarının yıkıldığından bahsedilmektedir (Sakin, [55]).

Şekil 4.12 Köyüçi Bölgesi sit alanı sınırları

Çalışma alanının içinde yer alan tescilli resmi yapılar, sivil mimari örnekleri ve tescilli ağaçlar yerleşme kimliğini ve belleğini oluşturulmasında önemli olan öğelerdir. İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun Kentsel Sit ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı kararları ile yerleşmenin özgün dokusu ve bu dokuyu oluşturan öğelerin korunması hedeflenirken uygulamaya yönelik kararların ve araçların tanımlanmamış olması, korumanın bu hedeflere ulaşamamasında etkili olmuştur.

Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları (1993–1996 Yılları Arası)

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesinde "...Bir alanın koruma kurulunca sit olarak ilanı, bu alandaki imar planı uygulanmasını durdurur. (. . .) (1) Koruma amaçlı imar planı yapılıncaya kadar, koruma kurulu tarafından bir ay içinde geçiş dönemi yapı şartları belirlenerek, ilgili valilikler ve belediyeler anılan koruma amaçlı imar planını en geç bir yıl için- de Koruma Kurulu'na değerlendirmek üzere vermek zorunda" oldukları belirtilmiştir [57]. Ancak bu yasa maddesine karşın / rağmen koruma amaçlı planlar zamanında üretilememekte ve sit alanı ilanından sonra geçiş dönemi yapılaşma koşulları ile parsel ölçeğinde uygulamalar sürdürülmektedir.

Tuzla Köyiçi Bölgesi'nde yürürlükte olan nazım ve uygulama imar planları, bölgenin 1993 yılında kentsel sit ilan edilmesi ile Koruma Kanununun 17. maddesi gereği alandaki tüm uygulamalar durdurularak bölgede geçerli üst ve alt ölçekli planlar yürürlükten kaldırılmıştır. Koruma amaçlı nazım ve uygulama planları yapılıncaya kadar çalışma alanında gelişmeyi yönlendirici tek yasal araç, geçiş dönemi yapılaşma koşulları olmuştur. 1993 ile 1995 yılları arasında olmak üzere iki sene geçerliliği olan söz konusu yapılanma koşulları Köyiçi bölgesini kısmi ölçüde imara açarak tarihi doku ile çok katlı ve betonarme yapılaşmaları beraberinde getirmiştir. Koruma amaçlı plan çalışmalarının yapılması için tanınan iki yıllık yasal süre içinde, bölgede bir plan çalışması yapılmamıştır. Koruma Kurulu tarafından bu süre bir yıl kadar daha uzatılmış, ancak uzatılan süreye rağmen bölgeye ilişkin herhangi bir koruma planlaması gerçekleştirilmemiştir.

Plansız Dönem (1996–2005 Yılları Arası)

Geçiş dönemi yapılanma koşullarının sona erdiği 1996 yılından koruma amaçlı nazım imar planının yürürlüğe girdiği 2005 yılına kadar geçen dokuz yıllık süreçte, Köyiçi bölgesinde plan kararları ve yapılanma koşulları üretilmemiştir.

Bir yerleşmenin süreç içinde tarihsel katmanların üst üste biriktirdiği özgün dokuyu oluşturan tarihi ve kültürel miras, kentsel belleğin izlerinin sürülebildiği en önemli öğelerdir. Bu öğelerin özgün yapılarının bozulması, işlev değiştirmesi ya da çeşitli nedenlerle ortadan kaldırılması, yerleşmenin tarihsel süreç içinde katmanlar halinde biriktirdiği belleğin silinmesine ve kentleri birbirinden ayıran özgün niteliklerinin yok olarak tek tipleşmesine neden olmaktadır.

Metropolitan Alan içinde özellikli bir bölge olan Tuzla Köyiçi Bölgesi, plansız kaldığı 1996- 2005 yılları arasında bölgedeki tescilli yapılarda gerçekleştirilen denetimsiz ve projersiz uygulamalar ile kentsel belleğini yitirme tehlikesi karşısında “kendi kaderine” bırakılmıştır.

Bölgeye ilişkin herhangi bir koruma çalışmasının yapılmadığı dönemde kentsel belleği olumsuz yönde etkileyen en önemli mekansal düzenleme, kıyı bandında yapılan dolgu alanıdır. 1997–1998 yılları arasında Köyiçi bölgesi etkileşim alanı içinde olan ve kıyı bandını kapsayan bu uygulama, çalışma alanını alanın doğal sınırlayıcısı ve aynı zamanda yerleşme kimliğinin en önemli öğelerinden biri olan kıyıda koparmıştır. 1982 yılında yapılan ilk dolgu çalışmasından sonra bölge halkının “Büyük Dolgu” olarak adlandırdığı 1997–1998 yılları arasında yapılan ikinci dolgu çalışması nedeniyle kıyıya cephesi olan ve denizle doğrudan ilişkili yapılar, dolgu alanı içinde kalarak kıyı ile ilişkileri kesilmiştir. Balıkçı köyü olarak gelişmiş ve denizle doğrudan ilişkili kayıkhaneye, deniz kahveleri vb. barındıran Köyiçi yerleşmesi, plansız ve Koruma Kurulu’ndan izin alınmadan gerçekleştirilen bu uygulamalarla zoraki bir değişim sürecine girmiştir.

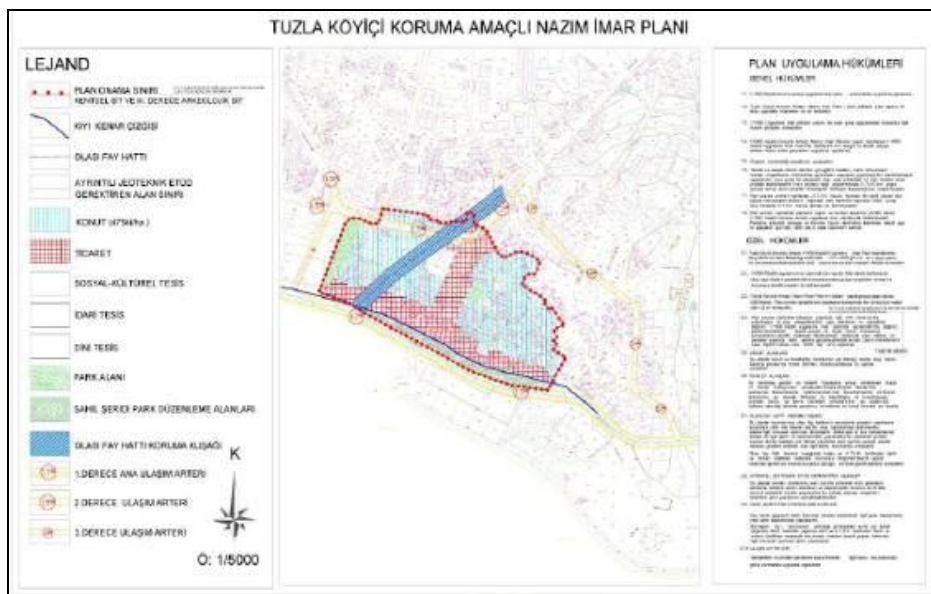
Yerleşme belleğinin silinmesinde diğer önemli kırılma noktası ise dolgu alanı içinde tüm kıyı bandı boyunca uzanan, ana arter niteliğindeki Ahmet Kılıç Bulvarı’dır. Dolgu alanı yapılmadan önceki dönemlerde bir kıyı yerleşmesi olan Köyiçi Bölgesi’nin metropolitan alanın su ile bütünleştiği, yaşayanların su ile buluştuğu bir yerleşme niteliğinde olduğu gözlenmiştir. Ancak metropolitan ölçekte getirilen parçalı ulaşım kararları

doğrultusunda dolgu alanı üzerine inşa edilen 17. 00 metre en kesitli sahil yolu, Köyiçi bölgesinin kıyı ile ilişkisinin kopararak Tuzla İlçesini “suya dokunamayan” bir yerleşmeye dönüştürmüştür (Kılıç, Akın ve Yerliyurt, [58]).

14. 01. 2005- 05. 05. 2006 Onanlı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

Köyiçi bölgesinin plansız kaldığı dokuz yıllık süreç sonrasında çalışma alanında yetkili idare olan Büyükşehir Belediyesi, bölge için 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı hazırlamıştır. İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 26. 11. 2005 gün ve 79 sayılı karar ile uygun bulunan plan teklifi 14. 01. 2005 tarihinde onaylanmış ancak yapılan itirazlar neticesinde yeniden düzenlenerek 05. 05. 2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Hazırlanan 1/5000 ölçekli plan çalışması kapsamında Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin sahip olduğu tarihi kent dokusu ve doğal değerleri vurgulanarak, bölge içinde yer alan tarihi eserler ile sivil mimari örneklerinin yaşayan mekanlar olmasına yönelik işlevlendirilmesi amaçlanmaktadır [59]. Bu doğrultuda gece-gündüz canlılığının sürdürülmesi amacıyla Köyiçi yerleşim bütünü konut ağırlıklı işlevlendirilmiş ve yerleşiminin tarihi örüntüsü içindeki konut dokusundan farklılaşan Cumhuriyet Caddesi ve İstasyon Caddesi üzerinde ticaret ağırlıklı gelişim önerilmiştir. Bölgenin konut ağırlıklı gelişim kararı, tarihi doku içinde konut amaçlı üretilen yapıların ticari birimler tarafından tahrip edilmemesi açısından önem taşımaktadır.

Şekil 4.13 Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı

Eski kent dokusuyla bütünleşmiş olan geleneksel merkez, içerisinde ticari etkinliklerinin yanı sıra yerleşmenin yerelliğiyle bütünleşen yönetim, sağlık vb. işlevleri ile bütünleşmektedir. Sağlık, yönetim, eğitim vb. donatı alanlarını bünyesinde barındıran Köyiçi Bölgesi, Tuzla yerleşiminin organik yol dokusu üzerinde herhangi bir uzmanlaşmanın olmadığı, üst katların konut, alt katların ise ticaret alanı ile işlevlendirildiği “geleneksel merkezi” konumundadır. Ancak günümüzde kentlerin karşılaştığı hızlı kentleşme süreci, kentlerin kendine özgü organik dokusunu tehdit etmektedir. Bu doğrultuda kentin tarihsel ve kültürel değerleriyle bütünleşmiş olan kimi işlevler, kent merkezinden uzaklaştırılarak modern ve geleneksel merkezin bir arada bulunduğu ikili yapıyı oluşturmaktadır (Osman, [60]). Belediye, kaymakamlık, adliye, vb. donatı alanları, D100 Karayolu ile Marmara Denizi arasında yer alan gelişim alanlarında geleneksel merkeze alternatif olarak oluşturulan yeni alt merkezlerde yer seçmektedir. 1/5000 ölçekli nazım imar planı kararlarıyla da desteklenen bu gelişim, yaşayanların Köyiçi Bölgesi’ni ziyaret etme nedenini ortadan kaldırarak yerleşimin merkez özelliğini kaybetmesine neden olacaktır.

Bölgenin tarihi dokusunun korunmasına yönelik kat yüksekliklerinde yapılacak sınırlama doğrultusunda yapı nüfusu 3300 kişi olarak belirlenmiştir. Çalışma alanı için öngörülen yapılaşmaya esas belirlenen nüfus yoğunluğunun, parsel büyüklükleri, tescilli yapılar ve konut dokusunun korunmasına yönelik mekansal düzenlemelere sınır getirmesi açısından olumlu bir etkisi olacağı düşünülmektedir.

12. 07. 2010 Onanlı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı

05. 05. 2006 tasdik tarihli 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar planı kararları doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli Köyiçi Mevkii Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı, 2006 yılında İlçe Meclisince kabul edilmiş olup Koruma Kurulu tarafından uygun görülerek 12. 07. 2010 tarihinde onaylanmıştır.

1/1000 ölçekli uygulama imar planı, Köyiçi bölgesinde bulunan ve günümüze kadar ulaşmış kimlik öğelerini (tarihi yapılar, cami, tescilli ağaçlar, vb.) tarihi kent dokusunun doğal değerleri ile birlikte korumayı ve bölgede yaşam kalitesini yükseltmeyi amaç olarak belirlemiştir [61].

Çalışma alanı içinde bulunan sivil mimari örnekleri ve anıtsal yapılar, yerleşmenin antik çağlara uzanan geçmişinin izlerini taşımakta ve bu anlamda gerek kültürel gerekse mekansal olarak yerleşme belleğinin zenginliğini yansıtmaktadır. Plan çalışması kapsamında “korunması gerekli tescilli yapı” lejandı altında belirtilen bu yapılar, Atatürk Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi arasında kalan Okul, Yasin Ağa ve Galip Ağa Sokakları ile İstasyon Caddesi’nin batısında Mühendis, Eşref Efendi, Postane, Belediye Sokakları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak çalışma alanının kendine özgü dokusuna ilişkin yaşanan koruma sorunları; yerleşme kimliğine referans veren bu yapıların; yok olma tehdidi ile karşı karşıya bırakılmaktadır.

- Konut sahiplerinin ilgisizliği nedeniyle tarihi yapıların bakımsız, kötü durumda olması,
- Yerel yönetimin yapılara ilişkin koruma önlemleri almaması,
- Tescilli yapılarda ruhsat ve ekleri ile aykırı uygulamalar,
- Alan içerisinde yer alan tescilli yapı ve tescilli parseller için Koruma Kurulu’ndan izin alınmadan yapılan müdahaleler vb. uygulamalar,

çalışma alanının kendine özgü karakterinin bozulmasına ve dokunun okunabilirliğinin yitirilmesine neden olan koruma sorunlarından.

Geleneksel dokunun korunması amacıyla mevcut dokuya uyumlu düzenlemeleri öngören 1/1000 ölçekli plan çalışması, Köyiçi yerleşiminin geleneksel doku özelliklerinin dikkate alınması nedeniyle geçmiş dönemlerde yapılan çalışmalara kıyasla “koruma” odaklı bir yaklaşım sergilemektedir.

Plan sınırını oluşturan Tahaffuzhane ve Ahmet Kılıç Bulvarı arasında kalan bölgedeki organik yol dokusu korunarak İstasyon Caddesi dışında tüm cadde ve sokaklar yayalaştırılmıştır. Bunun yanı sıra konut bölgelerinde tescilli ve diğer tüm yapılar için yapılaşma esasları, mevcut dokuyla uyumlu olacak şekilde iki kat (Hmax: 6. 50 m.) olarak sınırlandırılmıştır.

4.5 Tuzla Köyiçi Bölgesi'nde Mekan Belleği Öğeleri

Bellek ve mekan ilişkisi üzerinde şekillenen tez çalışmasında, yaşam süreci içinde bireylerin yaşadıkları mekana ilişkin sakladıkları bellek öğelerinin ortaya konması ve araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında mekansal belleğin oluşumu incelenmiş, bireylerin zihinlerinde geçmişten gelen ve geleceğe aktarılan mekansal öğeler ortaya çıkarılmıştır. Birey ile mekan arasında kurulan bağın, bellekten geri çağrılabilmesine yönelik mülakat çalışması yapılarak, fotoğraf ile tespit ve yazılı – görsel doküman analizi gibi veri toplama yöntemleri kullanılmıştır.

“Mübadele” olgusunun Tuzla Köyiçi yerleşmesinin kolektif belleğinde önemli bir kırılma noktası olması nedeniyle çalışma alanında mülakat yapılan bireyler, “mübadil”¹ ve “mübadil olmayan bireyler”² olmak üzere iki farklı grup şeklinde belirlenmiştir. Bu bağlamda 1924 yılında mübadele ile Köyiçi Bölgesi'ne yerleşen bireylerin belleğindeki mekansal imgeler (alışkanlıklar, yer isimleri, çocukluk anıları, vb) ile mübadil olmayan kullanıcıların (Tuzla'ya mübadele dışında çeşitli nedenlerle göç eden ve haftasonu kullanıcısı) günümüzdeki Köyiçi Bölgesine ilişkin mekansal algıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tuzla Köyiçi yerleşme kimliğinin bir parçası olan tarihi konut tipolojilerinin ihtiyaçlara cevap vermemesi, bakım maliyetleri, tescilli olmasından kaynaklanan birtakım sorunlar, mülk sahiplerinin süreç içinde yerleşmeden ayrılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla mülakat çalışması kapsamında görüşülen mübadil kullanıcı sayısı on altı kişi ile sınırlı kalmıştır. Verilerin karşılaştırılabilmesi açısından mübadil kullanıcılara eşit sayıda mübadil olmayan kullanıcı belirlenerek toplamda otuz iki kişi ile ayrıntılı, açık uçlu soru kümelerinden oluşan mülakat tekniği ile görüşme yapılmıştır.

Araştırmada görüşme yapılan mübadil kullanıcıların on ikisi kadın, dördü erkek; mübadil olmayan kullanıcıların ise onu kadın, altısı erkektir. Bellek ve cinsiyet ilişkisi

¹ Mübadele ile yerleşmeye gelen birinci kuşak mübadillerin hayatta olmaması ve hayatta olan birinci kuşak mübadillere ulaşamaması nedeniyle tez çalışmasında “mübadil” ifadesi “ikinci kuşak” mübadiller için kullanılmıştır.

² Mübadil olmayan kullanıcılar, haftasonu kullanıcısı ve Tuzla'da ikamet eden kullanıcılarından oluşmaktadır. Haftasonu kullanıcıları, Köyiçi yerleşmesini günübirlik ve kısa süreli olarak ziyaret etmekte olup bu yönüyle Tuzla'da ikamet eden diğer kullanıcılarından ayrılmaktadır.

üzerine yapılan araştırmalar; kadınların erkeklere göre daha fazla anı biriktirdiğini ve belleğin geri çağırılmasında daha hızlı olduğunu ortaya koymuştur (Davis, [49]). Kadınlarda mekan anlatımlarının daha detaylı ve açıklayıcı olması, mülakat çalışmasının kadın grubu ağırlıklı gerçekteştirilmesinde etkili olmuştur.

Yapılan araştırmalarda, orta yaş grubunda bulunan bireylerin çocukluk anılarına ilişkin anlatımlarının daha zengin olduğu sonucuna varılmıştır (Rubin, [50]). Bu bağlamda araştırmaya katılan mübadil kullanıcılar, ikinci kuşak mübadiller olmakla birlikte ondördü 45 yaş ve üstü, ikisi ise 25- 44 yaş aralığındaki bireylerden oluşmaktadır. Bellek ve yaş grubu ilişkine benzer şekilde mekanı deneyimleme süresinin de belleğin geri çağırılmasındaki belirleyici rolü göz önünde bulundurularak, mülakat yapılan bireylerin mekana ilişkin uzun ve kısa süreli deneyimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu nedenle mekanı uzun süre deneyimleyen 45 yaş ve üstündeki mübadil kullanıcılar ile mekanı kısa süre deneyimleyen onüçü 25-44 yaş arası, üçü ise 45 yaş ve üstü mübadil olmayan kullanıcılarla görüşmeler yapılmıştır.

Tuzla Köyiçi yerleşmesinin mekan belleğinin ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan mülakat çalışmasında hedeflenen, bellek – insan – mekan arasındaki ilişkinin bellekte kalan mekansal öğeler üzerinden ortaya çıkarılmasıdır. Kullanıcılarla yapılan görüşmelerde sorulan sorular; mekan belleğini oluşturan öğeler ile bu öğelere etki eden faktörler olmak üzere iki grupta toplanmıştır. Mekan belleğini oluşturan öğelerin ortaya çıkarılmasında, Lynch'in kentsel imaj ve Gestalt'ın Algı psikolojisi parametreleri kullanılarak, bireylere yerleşme sınırı, kimliği ve imaj öğelerine ilişkin sorular sorulmuştur. Mekan belleğine etki eden faktörlere ilişkin sorular ise süreç içinde mekansal değişimi tetikleyen dinamikler ve değişimin (dönüşümün) bireylerde yarattığı farkındalık üzerinden oluşturulmuştur.

Mekan ve bellek arasındaki ilişkinin sorgulandığı mülakat çalışmasından elde edilen cevaplar/ yorumlar, fizik mekana yönelik fotoğraf, halihazır harita, vb. verilerle çakıştırılmıştır. Bu veriler ışıkında Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin mekan belleği;

- Yerleşme Kimliği
- Sınırlar
- Donatı Alanları

- İmaj Öğeleri
- Toplanma-Dağılma Noktaları

Kıyı Kullanımı başlıkları doğrultusunda sınıflandırılarak, kullanıcıların belleğindeki izler ve mekana ilişkin algıları üzerinden değerlendirilmiştir.

4.5.1 Yerleşme Kimliği

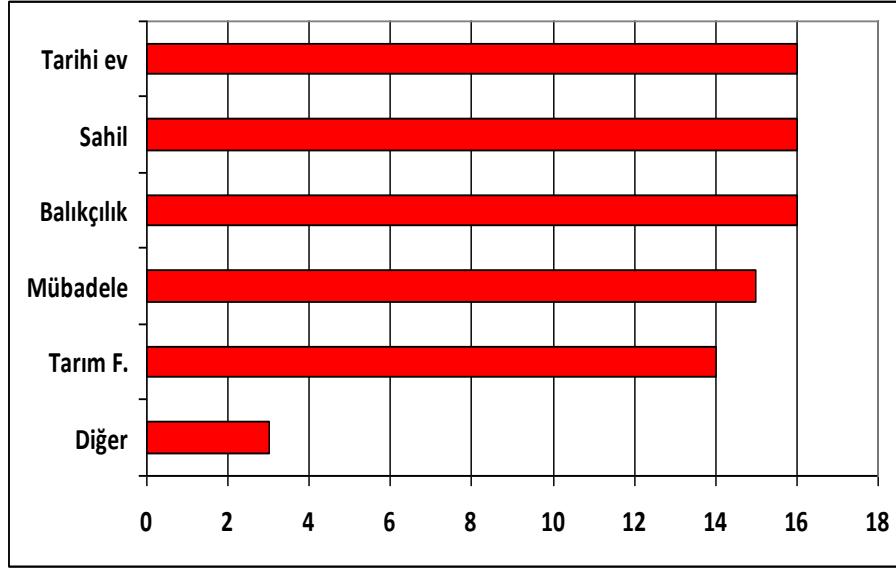
Lynch'e göre; yerleşme kimliği, bir kenti diğerlerinden farklı kılan, o kente anlam ve değer katan unsurların oluşturduğu bir bütündür (Lynch, [42]). Kentin özgün kimliğine katkı sağlayan mimari ve yaşamsal özelliklerin korunması, kent kimliğinin oluşumunda ya da oluşmuş kentsel belleğin geleceğe taşınmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Yerleşme kimliğine yönelik hazırlanan mülakat soruları ile Köyiçi bölgesinin "kıyı kimliğinin" oluşmasında etkili olan bileşenlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Mübadil kullanıcılar ile mübadil olmayan kullanıcılara yerleşme kimliğini belirleyen öncelikli bileşenlerin belirlenmesi amacıyla kimliğe ilişkin açık uçlu ve çoktan seçmeli sorular uygulanmıştır. Bu doğrultuda kullanıcılardan Köyiçi Bölgesi'ni tanımlarken kullanacakları mekansal (tarihi yapılar, sahil bölgesi), sosyal (mübadele), ekonomik (balıkçılık, tarım faaliyetleri) bileşenleri belirtmeleri istenmiştir.

Mübadil kullanıcıların %98'i yerleşme kimliği tanımında tarihi ev, sahil bölgesi, balıkçılık, mübadele, tarım faaliyetleri olmak üzere mekansal, sosyal ve ekonomik bileşenlerin tamamını kullanırken, mübadil olmayan kullanıcıların %81'i mekansal bileşenleri (tarihi yapı, sahil bölgesi), %18'i sosyal ekonomik bileşenleri (mübadele), %1'lik kısmı ise ekonomik bileşenleri¹ kullanmıştır (Çizelge 4.2).

¹ Ekonomik bileşenler kapsamında sadece "tarım faaliyetleri" belirtilmiş olup "balıkçılık faaliyeti" kimlik bileşeni olarak tercih edilmemiştir.

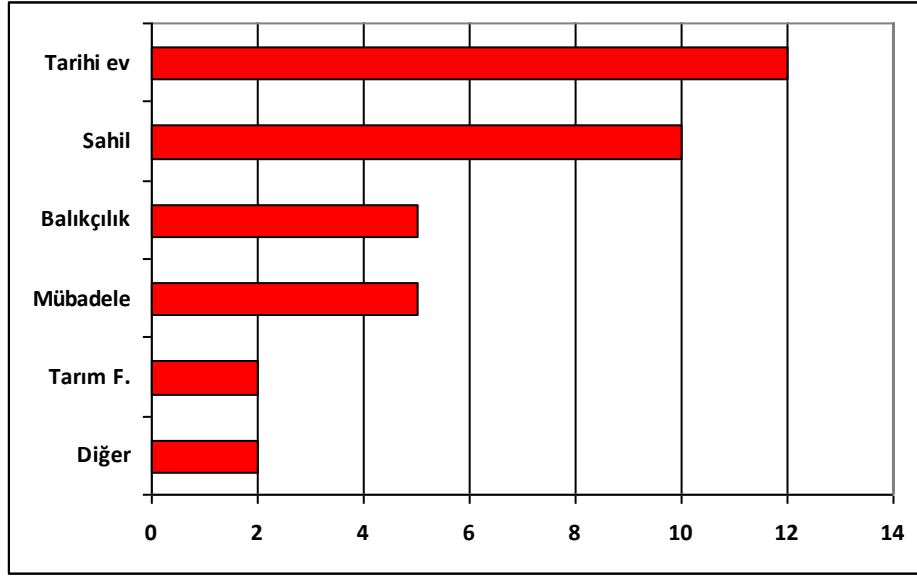
Çizelge 4.2 Yerleşme kimliğini belirleyici bileşenler (mübadil kullanıcılar)

Mübadil kullanıcılar ile mübadil olmayan kullanıcıların yerleşme kimliği tanımını birbirinden farklılaştıran en belirgin nokta; mübadillerin kimlik tanımında tarihsel sürece yapmış oldukları vurgudur. Köyiçi bölgesi gelişim sürecinde önemli bir kırılma noktası olan mübadele süreci, aynı zamanda yerleşme kimliğinin oluşmasındaki en önemli faktörlerden biridir. Bu sürece tanık olan mübadil kullanıcıların kimlik algısı, mübadele öncesi Rum nüfusun yaşam alışkanlıkları ile mübadele ile bölgeye yerleşen Türk nüfusun kendine özgü yaşam alışkanlıklarının birbiri üzerine eklenmesiyle oluşmuştur. Rum nüfusun en önemli geçim kaynağı olan balıkçılık, mübadele sonrası tarım faaliyetleri ile yer değiştirmiş olmasına rağmen mübadil kullanıcıların tamamının kimlik tanımında balıkçılığa yapılan vurgu, eski bir “Rum balıkçı köyü” olan Köyiçi yerleşmesinde kolektif belleğin günümüzde de sürdürüldüğünün bir göstergesidir.

Mübadil olmayan kullanıcılar ise - haftasonu kullanıcıları dahil- Köyiçi kimliğine ilişkin en güçlü imgelerin % 75 oranıyla tarihi yapılar, % 63 oranıyla sahil bölgesi olduğu belirtmiştir. Mübadil olmayan kullanıcılar, mübadil kullanıcılardan farklı olarak; yerleşme kimliğini günümüze taşınabilen bellek öğeleri üzerinden değerlendirerek, kimlik tanımını “*tarihi evler ve sahil bölgesi*” ile sınırlamaktadır (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 Yerleşme kimliğini belirleyici bileşenler (mübadil olmayan kullanıcılar)

Tuzla yerleşmesinin kentsel gelişim ve değişim sürecinde rol oynayan dinamikler (tersaneler, dolgu alanı, vb), Köyiçi Bölgesi'ni "kıyıda" uzaklaştırarak yerleşme kimliğinde önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Kıyı bölgesinden kopuk gelişen yeni yerleşim alanlarında Köyiçi'ne ilişkin herhangi bir kolektif belleğin oluşmaması nedeniyle mübadil olmayan kullanıcıların Köyiçi yerleşmesine ilişkin kimlik tanımı, günübürlük ihtiyaçlar ve bunlarla ilgili alanlar doğrultusunda şekillenmektedir.

Kent kimliğini şekillendiren ve tarihi dokunun referans öğeleri olan yapı/yapı gruplarının yanı sıra kentlilerin gündelik yaşamında yer eden mekanlar, toplumsal ve kültürel yaşama ilişkin algıyı oluşturan önemli ipuçlarıdır. Yaşayanların kolektif belleğini oluşturan ve yerleşme belleğinin sonraki kuşaklara aktarılmasındaki en önemli unsurlardan biri olan yer isimleri, sosyal yaşamın mekansallaşması aracılığıyla kurulan sosyal yapılardır (Neill, [62]).

Tuzla Köyiçi yerleşmesine ilişkin bir çok yer ismi bulunmakla birlikte günümüzde bu mekanlar, mübadil olan ve olmayan kullanıcılarca aynı isimlerle tanımlanmaktadır. Mübadil kullanıcılar tarafından belirtilen yer isimlerinin mübadil olmayan kullanıcılar tarafından da biliniyor olması kalıcı mekan belleğinin, mekan öğelerinin yanı sıra sözel imgeler ve kişi adlarıyla bağdaştırılarak günümüze aktarıldığının bir göstergesidir. Kubalı'nın (Çiftçinin) Kahvesi, (Topal) Selami'nin Evi, Molla Ali'nin Evi, Çırak Sali'nin Evi'nin yanı sıra günümüzde dolgu alanına katılan ancak 1980'lere kadar plaj alanı olan

Sığırönü Plajı ve dolgudan önce denize uzanan iskeleler üzerinde bulunan Mafeller¹, mübadiller tarafından en çok tekrarlanan yer isimleridir. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında bağlantı kuran bu mekanlar, kent kimliğinin devamlılığını sağlayan “bellek mekanları”dır (Assmann, [6]). Bu mekanlar, kentsel belleğin bir zenginliği olarak günümüzde de toplanma-dağılma noktası özelliğini sürdürmektedir.

Fotoğraf 4.2 Tuzla Köyiçi Yerleşmesi’nde yıkılma süreci ile karşı karşıya olan tarihi yapılar

(S. Sayar arşivi)

Fotoğraf 4.3 Tuzla Köyiçi Yerleşmesi’nde yıkılma süreci ile karşı karşıya olan tarihi yapılar

(S. Sayar arşivi)

¹ Yaşayanların toplanma / sosyalleşme mekanı olan ve iskeleler üzerinde yer alan deniz kahveleri, mübadil kullanıcılar tarafından “Mafel” olarak tanımlanmaktadır.

Mübadil ve mübadil olmayan kullanıcıların tanımladığı kimlik bileşenlerinin ortak noktası; kentin farklı dönemlerine tanıklık etmiş olan yapı ve yapı gruplarının varlığıdır. Ancak günümüzde mülk sahiplerinin ilgisizliği nedeniyle yıkılma süreci ile karşı karşıya olan yapılar, aynı zamanda yerleşme kimliğini devamlılığını tehdit etmektedir (Fotoğraf 4.2 ve 4.3). Yerleşme kimliğinin temel belirleyicilerinden olan geleneksel yapıların terk edilme gerekçelerine ilişkin yanıtlar değerlendirildiğinde; yaşam standartlarını karşılamayan konut tipolojisinden kaynaklanan sorunlar % 56 oranında ön plana çıkarken, tarihi yapılara yapılacak müdahalelere ilişkin bürokratik süreçlerden kaynaklanan sorunlar, % 32 oranında ikinci sırada yer almaktadır. Bu veriler ışığında;

- Mevcut konut tipolojisinin değişen yaşam standartlarını karşılamaması nedeniyle terk edilmesi,
- Tarihi yapıların restorasyon ve bakım maliyetlerinin yüksek olması,
- Tescilli yapılarla ilgili müdahalelerde yetkili kurum ve kuruluşlarda izin süreçlerinin uzun olması,
- Koruma Kurulları'nın görüşü olmadan tescilli yapılarda herhangi bir müdahaleye izin verilmemesi,
- Çok hisseli mülkiyet dokusu,
- Yerel yönetimlerin Köyiçi Bölgesi'nin sahip olduğu kültürel mirasa ilgisiz kalması,

tarihi dokudaki bozulma ve değişim sürecini hızlandıran en önemli faktörler olarak sıralanmaktadır.

Mekandan koparak bir "yer" haline gelen ve kimlik kazanan bellek mekanlarının yanı sıra kimliğin bir ögesi olan tarihi yapılar, Köyiçi bölgesinin mekansal dokusundaki hızlı değişim sürecinde dokudaki okunabilirliğini kaybederek, kolektif ve mekansal belleğe ilişkin referans olma özelliklerini yitirmektedirler.

4.5.2 Sınırlar

Sınır kavramı, farklı kentsel bölgeleri birbirinden ayıran veya o bölgeleri tanımlanabilir hale getiren, kentin dokusu içinde kolayca seçilebilen, doğal ya da yapay eşik oluşturabilen, kullanıcılar tarafından sadece ulaşım aksları gibi kullanılmayan tanımlı

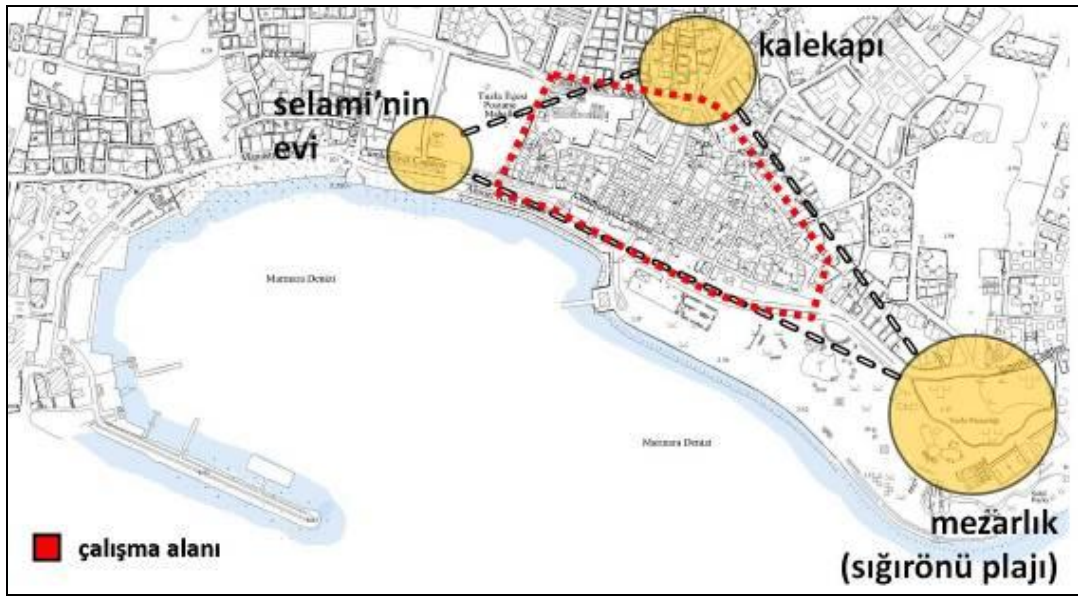
kentsel ögedir (Erkan, [37]). İnsan-çevre ilişkisi üzerine yapılan çalışmalarda, mekan kimliği ve çevrenme derecesinin tespit edilmesinde belirleyici bir öge olan sınırlar, Lynch'in kentleri okunabilir yapan ve fiziksel yapısını anlaşılabilir kılan imaj ögelerindedir (Lynch, [42]). Mekanın algılanmasına dair kişilerin deneyimleri sonucu oluşan zihinsel şema, hiyerarşik bir düzende ve çevreyle ilgili bilgi yüklenmiştir. Bu noktada sınır kavramı, mekanı insanın zihninde belirginleştiren ve organize eden bir işlevi üstlenmektedir.

Tuzla Köyiçi Bölgesi, kentsel gelişim süreci boyunca sahip olduğu tarihsel ve fonksiyonel kimliği dolayısıyla günümüzde özgün bir yerleşim olma özelliğini sürdürmektedir. Ancak üst ölçekli plan kararları ve yerleşme makroformunu etkileyen sanayi gelişimi, nüfus artışı, vb. mekansal dinamikler, yerleşimin değişim ve gelişimini yönlendirmiştir. Hazırlanan mülakat soruları kapsamında; öncelikle gelişim süreci içinde Köyiçi yerleşme makroformunda meydana gelen değişimin kullanıcı belleğindeki "yerleşme sınırı" algısını nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Tuzla'da yaşayan ve Tuzla'ya ziyaret amacıyla gelen kullanıcılardan "Köyiçi Bölgesi" olarak ifade ettikleri alanın sınırlarını tanımlamaları istenmiştir. Yerleşme sınırına ilişkin sorulan sorularda amaçlanan; mübadil ve mübadil olmayan kullanıcıların mekana ilişkin deneyimlerine bağlı olarak oluşan "sınır" algısındaki farklılıkları tespit etmektir.

Yerleşme sınırına ilişkin yapılan tanımlar, kişilerin mekanda geçirdikleri zaman ve mekana ilişkin deneyimine bağlı olarak farklılık göstermesidir. Mekan kullanımı, kullanım süresi ve kullanıcı profilinin her kullanıcı grubunda farklılık göstermesi, yerleşme sınırına ilişkin yapılan tanımlamada üç farklı yerleşme sınırı ortaya çıkartmıştır.

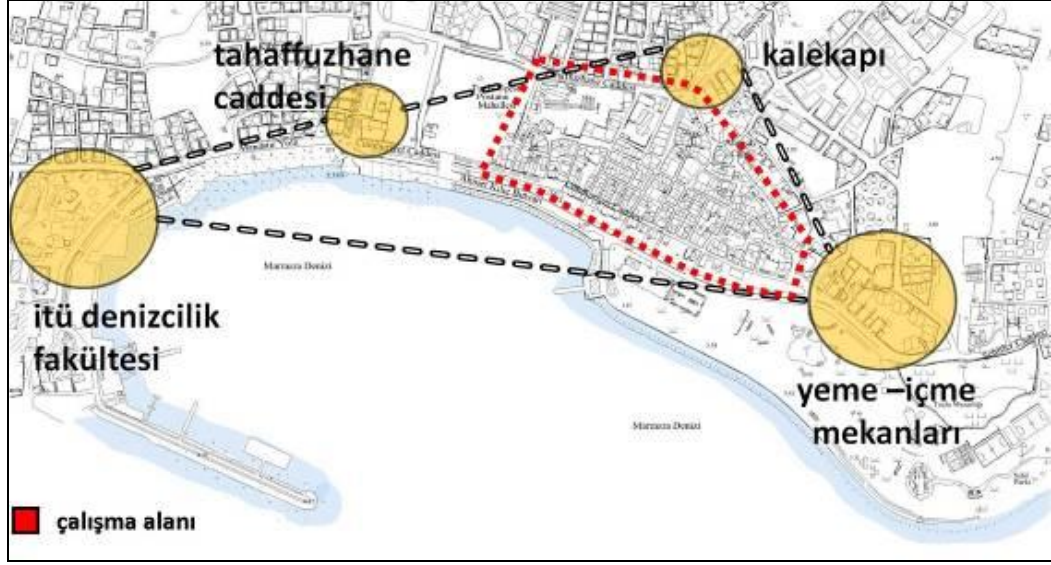
Yerleşme sınırı mübadil kullanıcılar tarafından kuzey –güney yönünde % 79 oranında Kale kapı – Sahil Bölgesi ile tanımlanırken, doğu-batı yönünde % 83 oranında Selami'nin Evi – Sığır önü (Mezarlık) Plajı'nı işaret etmektedir. Doğu yönünde yapılan sınır tanımında dikkati çeken nokta; yerleşme için referans noktası niteliğindeki Selami'nin evi olarak tanımlanan yapının, kullanıcılar tarafından yerleşme sınırı olarak algılanmasıdır (Şekil 4.15). Bu algıyı oluşturan en önemli neden; Köyiçi yerleşimi geleneksel dokusunun, Selami'nin evi olarak adlandırılan yapı ile sonlanarak; batı yönünde sürekli iskan dokusunun yerini ikinci konut dokusuna bırakmasıdır. Benzer

durum doğu yönünde önemli bir sınır ögesi olan Tuzla Mezarlığı'nın doğusu ve kuzeyi içinde sözkonusudur. Günümüzde ticari faaliyet birimlerine ve meskun konut alanına dönüşen; ikinci konut dokusunun fizik mekanda yarattığı farklılaşma aynı zamanda sosyal yapıda görünmez bir sınırın çizilmesine de neden olmuştur. Mübadil kullanıcılar tarafından üst gelir grubu olarak tanımlanan bu yazlık nüfusun, Köyiçi Bölgesi'ni sadece günebirlik ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullandığı ve yazlık nüfus ile herhangi bir sosyal ilişki kurulmadığı belirtilmiştir.

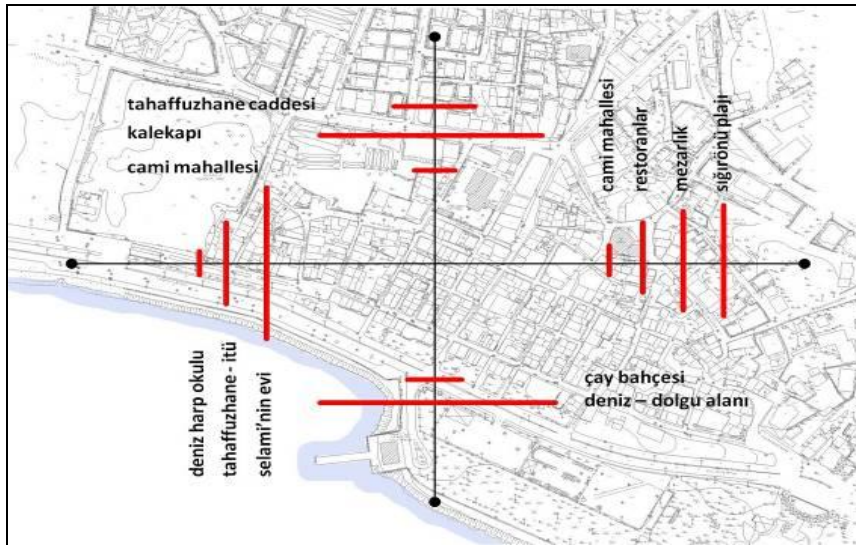
Şekil 4.15 Mübadil kullanıcıların yerleşme sınırı algısı

Mübadil olmayan kullanıcılar olarak ifade edilen haftasonu kullanıcıları ve Tuzla'da ikamet eden kullanıcıların sınır algılarının birbirinden farklılaşması iki farklı sınır tanımını ortaya çıkarmıştır. Tuzla'da ikamet eden kullanıcılarda algılamanın tek yönlü olduğu; Tahaffuzhane, İstasyon ve Cumhuriyet Caddelerini içine alan bölgeyi kapsadığı görülmüştür. Kullanıcılar tarafından tanımlanan yerleşme sınırı, kullanıcıların günebirlik ihtiyaçlar doğrultusunda ziyaret ettiği ve yerleşmenin ticari faaliyetlerinin yoğunlaştığı bölgeleri kapsamaktadır. Doğu-batı yönünde net bir sınırlama yapılmamış olup batı yönünde %10 oranında İTÜ Denizcilik Fakültesi , %30 oranında ise Tuzla Spor Kulübü referans gösterilmiştir (Şekil 4.16). Hafta sonu kullanıcılarının sınır tanımı incelendiğinde; diğer kullanıcılardan farklı olarak yerleşme sınırına ilişkin herhangi bir referans ögesi kullanmadığı; Köyiçi yerleşme sınırını sahil bölgesi ve restoranların yoğunlaştığı alan olarak leke şeklinde tanımladıkları gözlenmiştir.

Şekil 4.16 Mübadil olmayan kullanıcıların yerleşme sınırı algısı

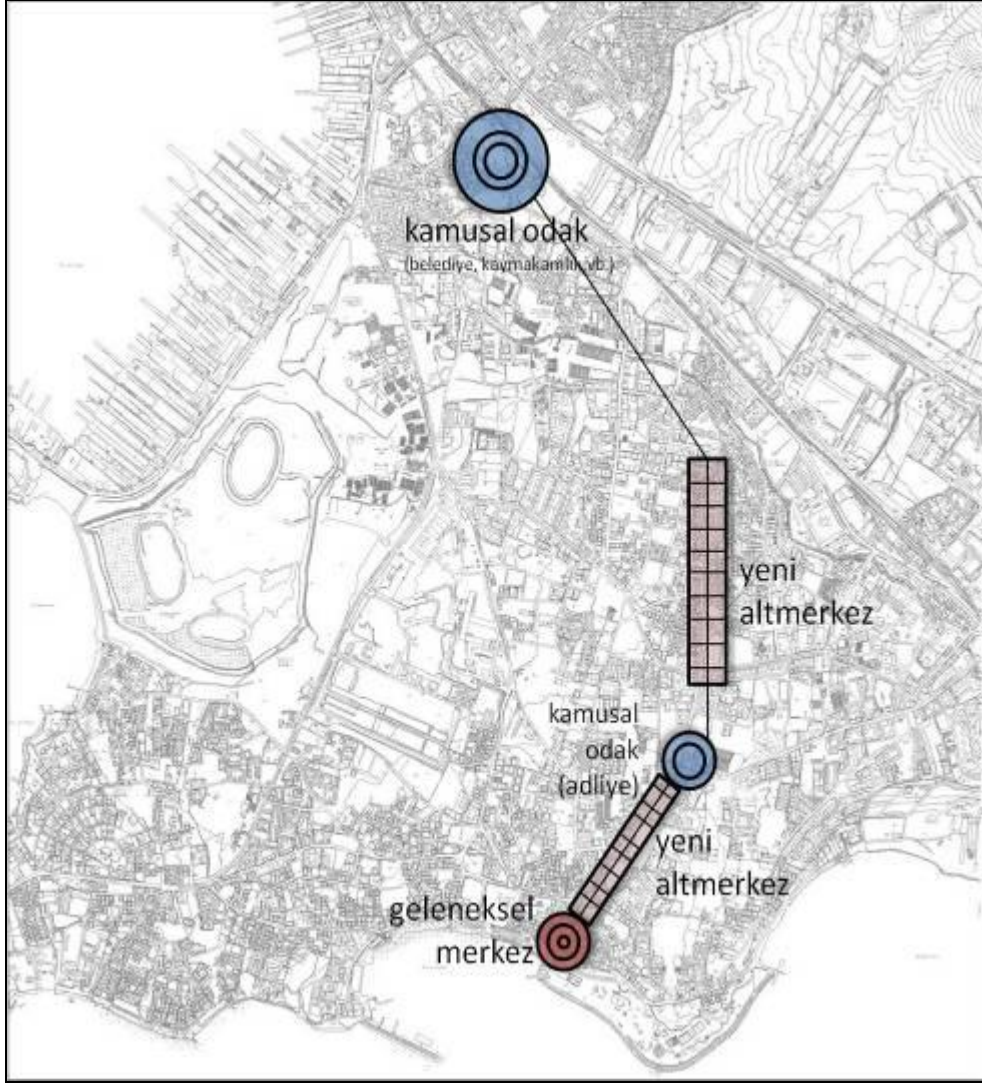
Mülakat çalışması kapsamında sınır tanımına ilişkin elde edilen veriler değerlendirildiğinde; mübadil kullanıcıların tarif ettiği sınır, kuzey- güney ve doğu-batı aksında tanımlı ve sit alanı sınırı ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Mübadillerin yerleşim sınırlarını belirlerken referans olarak gösterdiği noktaların genellikle sivil mimari örnekleri ve odak noktaları olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda mübadil kullanıcılar “yerleşme sınırını” mübadele ile oluşan mekan belleği üzerinden, mübadil olamayan kullanıcılar ve haftasonu kullanıcıları ise Köyiçi yerleşme sınırını ilgi alanları ve temel ihtiyaçlarını karşıladıkları alanlar üzerinden tanımlamaktadır (Şekil 4.17).

Şekil 4.17 Mübadil ve mübadil olmayan kullanıcıların sınır tanımlamalarının yoğunluk grafiği

4.5.3 Donatı Alanları

Zanaat türü üretim ilişkileri ile perakende ve toptan ticaretin yanı sıra kentin yönetim işlevleri ve buna yönelik hizmetlerin sunulduğu, tarihi kent dokusuyla bütünleşen alanlar “geleneksel” merkez olarak tanımlanmaktadır(Osman, [60]). Ancak yerel ölçekte hizmet veren geleneksel merkezlerin, hızlı kentleşme süreçlerinin öngördüğü fonksiyonlara altyapı ve alansal büyüklük açısından olanak tanımaması, yeni alt merkez oluşumlarını gündeme getirmiştir. Tuzla İlçesinin geçmişten günümüze kadar olan süreçte geleneksel merkezi konumunda olan ve yerleşimin kimlik değerini oluşturan “yerel unsurları” barındıran Köyiçi Bölgesi de benzer bir süreçle karşılaşmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönemde üst ölçekli kararların(sanayi alanları, tersane bölgesi vb.) tetiklediği nüfus artışı, Köyiçi bölgesinde yeni yapısal değişimleri meydana getirmiştir. Köyiçi bölgesinin mevcut fiziksel yapısının yeni işlevlere olanak sağlamaması, yönetim, denetim, vb. hizmetlere yönelik donatı alanlarının geleneksel merkez dışına çıkmasına neden olmuştur. Yeni işlevlere elverişli alanlar üretme yolundaki arayışlar, ana ulaşım aksları üzerinde yoğunlaşan yeni alt merkezlerin oluşmasına neden olmuştur (Şekil 4.18).

Şekil 4.18 Geleneksel merkez ve yeni alt merkezler

Tarihsel gelişim süreci içinde İstasyon Caddesi'nde ağırlıklı olarak ticari birimler yer seçerken kamu kurumları Cumhuriyet Caddesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Mübadillerle yapılan görüşmeler sonucu edinilen bilgiler doğrultusunda Belediye, Adliye, Postane, Okul, Karakol vb. kamu yapılarının, Tuzla'nın belde belediyesi olmasından yakın tarihe kadar Cumhuriyet Caddesi üzerinde yer aldığı belirlenmiştir (Şekil 4.19). Bunun yanı sıra geçmiş dönemlere ait halihazır haritalar ile günümüzdeki mekansal veriler karşılaştırıldığında; içe dönük merkez yapısında önemli kırılmalara neden olan düzenlemelerin, Köyiçi bölgesinin mevcut geleneksel yapısında ciddi değişimlere yol açtığı anlaşılmaktadır. Köyiçi bölgesine ilişkin hazırlanan koruma amaçlı plan kararları, bu süreci destekleyecek şekilde donatı alanlarının Köyiçi yerleşmesinden desantralize edilmesini yönlendirici niteliktedir. Kentsel gelişim süreci içinde Cumhuriyet Caddesi

4.5.4.1 Günümüzde Mevcut Olmayan İmaj Ögeleri

Kilise Yapıları

Köyiçi bölgesi sınırlarında varlığı bilinen ancak günümüze taşınamayan iki adet kilise yapısı olduğu bilinmektedir. İstasyon ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan ve mübadele sonrasında bir dönem varlığını sürdüren kilise yapılarının hangi dönemde yıkıldığı bilgisine ulaşılamamıştır.

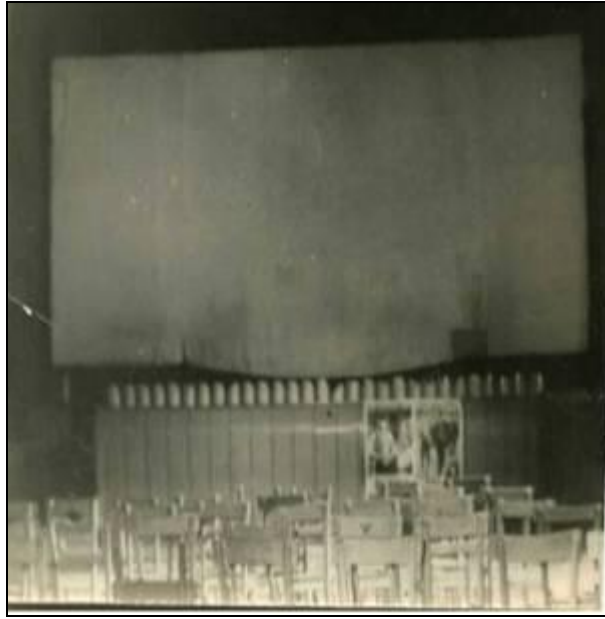

Fotoğraf 4.4 Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan kiliseye ait olduğu belirtilen yapı
(İYAKTVKKB arşivi)

Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan kilise yapısının yıkılması sonucu, 1980'li yılların başında boş kalan kilise arsası üzerine Belediye binası inşa edilmiştir. Kilise yapısının kuzeyinde yer alan ve sadece beden duvarları ayakta kalabilmiş, yaklaşık 20 metrekarelik alanda bulunan yapının ise söz konusu kiliseye ait ek bina ya da bir şaraphaneye ait olduğu sanılmaktadır (Fotoğraf 4.4). Yapı günümüzde konut adasının içerisinde kalmış olduğundan işaret ögesi olma özelliğini yitirmiştir.

Fotoğraf 4.5 İstasyon Caddesi üzerinde bulunan Rum Kilisesi, [71]

Fotoğraf 4.6. Kilise yapısının sinema olarak kullanıldığı döneme ait fotoğraf, [71]

Alandaki diğer kilise yapısı ise İstasyon Caddesi üzerinde yer alan Rum kilisesidir. Mübadil kullanıcılar kilisenin mübadelenin gerçekleştirildiği 1924 yılı ve sonrasında bir dönem cami olarak işlevlendirildiğini; daha sonraki süreçte ise bu özelliğini yitirerek kına, düğün v. b. organizasyonlara ev sahipliği yaptığını belirtmiştir (Fotoğraf 4.5 ve 4.6). Yapının uzun dönemde ayakta kalması ve ayakta kaldığı süre içinde aktif olarak kullanılması nedeniyle mübadiller ve sonraki kuşakların belleğinde Köyiçi Bölgesinin Rum kimliğine ait bir mekansal imge olma özelliğini sürdürmektedir. Kilise yapısının

hangi dönemde yıkıldığı tespit edilememiş olup, mübadillerle yapılan çalışma sonucunda kilisenin 1960-70'li yıllar arasında sinema olarak faaliyet gösterdiği öğrenilmiştir. Bu yapının 1960'lı yılların sonlarında yıkıldığı ve arsası üzerinde açık hava sineması işletildiği belirtilmiştir. Günümüzde kilise arsası üzerinde tarihi dokuya gabari ve malzeme açısından uyumsuz nitelikte eğlence, finans ve kültürel aktivitelerin yer aldığı iş merkezi inşa edilmiştir (Fotoğraf 4.7).

Fotoğraf 4.7 İstasyon Caddesi üzerinde bulunan kilise arsası üzerine inşa edilen iş merkezi
(S. Sayar arşivi)

Mübadele ile gerçekleştirilen demografik değişim, Köyiçi bölgesinde çok keskin yapısal ve işlevsel dönüşümleri tetiklemiştir. Mübadele öncesinde yerleşme sakini olan Rum halkı için dini odak ve kamusal alan niteliğindeki kilise yapıları, mübadele ile gelen Türk nüfus tarafından dönüştürülerek ya da yıkılarak yapı yapmaya elverişli boş alanlar üretilmeye çalışılmıştır. Kolektif belleğin bileşeni ve yerleşmenin “Rum” kimliğine referans veren imaj ögesi niteliğindeki kiliselerin günümüzde varlığını sürdürmemesi, yerleşme belleğindeki “Rum” kimliğinin bıraktığı mekansal izlerini silme çabasının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir.

Hamam

Cami, hamam, çeşme vb. yapı gruplarının kentsel mekandaki yer seçimi, yerleşmenin nirengi noktalarının belirlenmesinde etkili rol oynamaktadır. Tuzla Köyiçi yerleşmesinde Sultan Ahmet Camii -Hamam-Çeşme yapısının bir araya gelerek oluşturdukları kamusal mekan; yerleşme dokusunun geçirmiş olduğu değişimin izlerinin takip edilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun yanı sıra 17. yüzyıl ve öncesine ait cami ve hamam yapıları, mübadele öncesinde Köyiçi yerleşmesinde yaşayan ve azınlık olan Türk nüfusun varlığı ve yerleşim dokusundaki dağılımına ilişkin ipuçları vermektedir.

Yapılan mülakatlar sonucunda Sultan I. Ahmet Cami'nin güneybatısında bir hamam yapısının bulunduğu ancak bu hamam yapısının mübadele öncesinde de kullanılmadığı ve harap bir durumda olduğu belirtilmiştir. İstanbul Yenileme Alanları Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün arşivinde yapılan incelemede uzun yıllar pazar yeri olarak kullanılan bu alanın tarihsel süreç içerisinde hamam olarak kullanıldığı ve büyük bir kısmının hala toprak altında durduğu tespit edilmiştir (Fotoğraf 4.8 ve 4.9).

Fotoğraf 4.8 Hamam kalıntıları
(İYAKTVKKBK arşivi)

Fotoğraf 4.9 Hamam kalıntıları

(İYAKTVKKBK arşivi)

Yerleşme kimliğine referans veren cami, hamam, vb. yapılarda gelişen toplumsal ilişkiler üzerine kurulan ortak bir yaşamın simgesi niteliğindedir. Dolayısıyla bu yapıları koruma sorunu, geçmiş dönemin bileşenleri üzerine kurulu olan kolektif belleğin gelecek yıllara aktarılamama kaygısını beraberinde getirmektedir. Köyiçi bölgesinde bulunan hamam kalıntılarının üzeri tamamen kapatılarak, üzerinde gününbirlik ihtiyaca yönelik ticari birimler oluşturulmuştur. Bizans dönemine ait olan ve yapılan uygulamalar sonucu kolektif bellekteki izleri silinen hamam alanına ilişkin mekansal düzenlemenin “Ab-u Hayat” olarak tanımlanması, yerleşmedeki kolektif belleğin “yapay” olarak yeniden canlandırılma çabası olarak algılanmaktadır.

4.5.4.2 Günümüzde Mevcut Olan İmaj Öğeleri

Sultan I. Ahmet Camii

Kentlerin geleneksel dokuları içinde kamusal nirengi noktalarını oluşturan cami yapıları, dini kimliğinin yanı sıra toplumsal döngüyü var eden değerler arasında iletişimi sağlayan odak noktalarıdır (Özer vd. [63]). Tarihi kent dokuları incelendiğinde; yerleşmenin dini odağı niteliğindeki cami yapısının sokakların kesiştiği noktalarda yer aldığı ve yerleşmelerin cami çevresinde gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Dini işlevinin yanı sıra toplumsal ilişkilerin geliştirildiği bu yapılar, çeşmesi ve meydanı ile birlikte yerleşimin çekim noktasını oluşturmaktadır.

Köyiçi bölgesinde 1609 yılında inşa edilen I. Ahmet Cami, bulunduğu Cami Mahallesi'ne adını vermekle birlikte günümüzde yerel ölçekte işlevini sürdürmektedir. Köyiçi bölgesinin kuzey girişini tanımlama özelliğine sahip olan cami, alan için işaret ögesi olmasının yanı sıra meydanı ve çeşmesiyle toplanma ve dağılma noktası niteliğindedir (Fotoğraf 4.10).

Fotoğraf 4.10 Sultan I. Ahmet Camii

(S. Sayar arşivi)

Süreç içinde birçok yapısal müdahaleye konu olan I. Ahmet Camii, yerleşmenin merkezinde ve yol akslarının kesiştiği meydanda yer alması nedeniyle yerleşme dokusu içinde etkin bir imaj ögesi olma özelliğini korumaktadır.

Tahaffuzhane Binası

Tahaffuzhane kelime anlamı olarak *“Sefer sırasında, yolcu ve çalışanların arasında bulaşıcı hastalık görülen gemilerin karantina sürelerini geçirmeleri, gerekli sağlık önlemlerinin alınması ve hastaların iyileştirilmeleri için büyük limanlara yakın kıyılara kurulmuş sağlık kuruluşu”* olarak tanımlanmaktadır [2].

19. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan kolera salgını etkisiyle Osmanlı devleti bulaşıcı hastalıklara karşı sağlık tedbirleri almıştır. Alınan tedbirler 19. yüzyılın sonlarında yaygın

bir şekilde uygulanmakla birlikte bu tedbirler arasında tahaffuzhane (karantina) uygulamasının önemli bir yeri vardır.

Bu doğrultuda İstanbul'un doğu girişine (Tuzla) ve batı girişine (Çatalca) iki adet tahaffuzhane (karantina) kurulmuştur. (Öztürk, [53]). Mübadillerin verdikleri bilgiler ışığında Tuzla Tahaffuzhanesi'nin 1894 yılının Ağustos ayında çıkarılan kararla kurulduğu bilinmektedir (Fotoğraf 4.11). Çatalca'da da kurulan tahaffuzhane ile İstanbul'a Anadolu'dan gelenler Tuzla'da, Rumeli'den gelenler ise Çatalca'da üç ile beş gün süreyle karantinaya tabi tutulmuştur.

Fotoğraf 4.11 Tahaffuzhane Binası
(Tuzla Belediyesi arşivi)

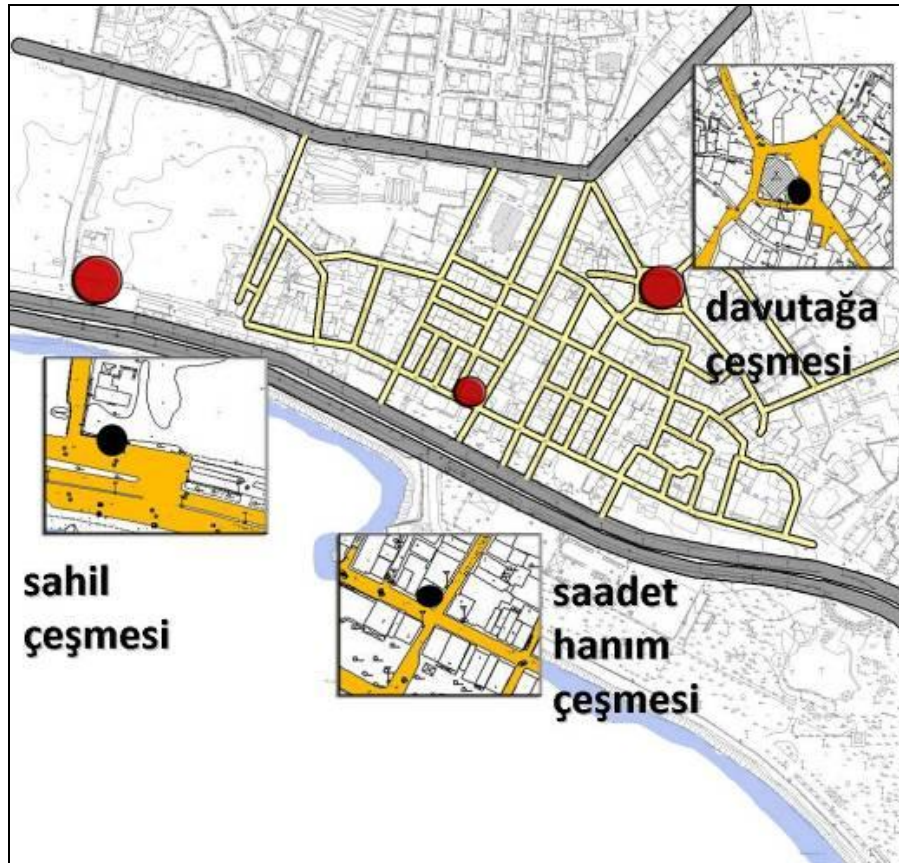
Günümüzde İstanbul Teknik Üniversitesi Denizcilik Fakültesi kampüsünün sınırları içerisinde kalan Tahaffuzhane Binası, yerel yönetim ve üniversite yönetimi arasındaki tahsis sorunu nedeniyle kamu kullanımına açılmamaktadır.

Köyiçi Bölgesinin mekânsal değişim sürecinde önemli bir kırılma noktası olarak kolektif bellekte yer eden mübadele olgusunun en önemli tanıklarından biri olan Tahaffuzhane Binası ve çevresi, mübadil kullanıcıların belleğinde farklı bir yere sahiptir. İnşa edildiği 1894 yılından itibaren İstanbul'un Anadolu yakasındaki giriş kapısı olarak faaliyet veren bu tesis doğduğu ve yaşadığı toprakları terk eden mübadiller için yeni yerleşimlerinde karşılandıkları ilk yer olması açısından Köyiçi yerleşimine ilişkin kolektif belleğin oluştuğu en önemli mekansal bileşendir.

Çeşmeler

Çeşmeler, fiziksel ve sosyal hayatın merkezinde yer almaları nedeniyle yaşayanların zihinlerinde önemli bir imgeye sahiptir. Kentlerde temiz su gereksiniminin karşılanmasına yönelik için inşa edilen çeşmelerin yaşayanların rahat erişim sağlayabileceği kesişim noktalarında yer seçtiği görülmektedir. Sokakların kesiştiği noktalarda bulunan çeşme ya da herhangi bir su elemanı ile bütünleşen açık alanlar, yerleşim dokusu içinde küçük ölçekli meydanları oluşturmaktadırlar (Erdoğan, [64]).

Köyü Bölgesi'nde su ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak inşa edilen çeşmelerin buldukları noktalar itibarıyla en az iki sokağın kesişim noktasında ve yaya sirkülasyonunun yoğun olduğu noktalarda yer seçtikleri görülmektedir. Çalışma alanı içinde 20. yüzyılda inşa edilen beş adet çeşmeden üç çeşmenin günümüze kadar ulaşabildiği tespit edilmiştir (Şekil 4.21).

Şekil 4.21 Tuzla Köyü Yerleşmesi'nde mevcut olan çeşmeler

Davut Ağa Çeşmesi olarak bilinen çeşme, Sultan I. Ahmet Cami önünde bulunan ve 1668 yılında yapılan çeşmedir. Cami önündeki açık alan ile bütünleşen çeşmenin bulunduğu alan odak noktası niteliğindedir. Çeşmenin arkasında yer alan dibek taşı ise

bölge halkının geçmiş dönemde un ihtiyacı için kullandığı bir öge olmuştur. Çeşme günümüzde işlevsiz olarak varlığını sürdürmektedir (Fotoğraf 4.12).

Saadet Hanım Çeşmesi; İstasyon Caddesi ile Cumhuriyet Caddesi'nin kesiştiği noktada bulunan dördüncü çeşmedir. Köyiçi bölgesinde yaya sirkülasyonunun en yoğun olduğu, bölgenin omurgası niteliğindeki iki ana arterin kesiştiği noktada bulunması çeşmenin günümüzde de imaj değerinin korunmasını sağlamaktadır (Fotoğraf 4.13).

Fotoğraf 4.12 Davutağa Çeşmesi
(S. Sayar arşivi)

Fotoğraf 4.13 Saadet Hanım Çeşmesi
(S. Sayar arşivi)

Tuzla Sahil Çeşmesi, Köyiçi bölgesinin batı sınırında Selami'nin Evi olarak adlandırılan yapının önünde bulunmakla birlikte işlevsiz ve bakımsız durumdadır (Fotoğraf 4.14).

Alanda yer alan çeşmelerden ilki Muhacir Sokak ile İstasyon Caddesi'nin kesişim noktasında ve Kalekapı bölgesinde bulunan çeşmedir. Günümüze taşınamayan

çeşmenin yerinin boş olduğu tespit edilmiştir. Alandaki son çeşme olan Papaz çeşmesi ise günümüze taşınamamış ve çeşmenin yeri tespit edilememiştir.

Fotoğraf 4.14 Tuzla Sahil Çeşmesi

(S. Sayar arşivi)

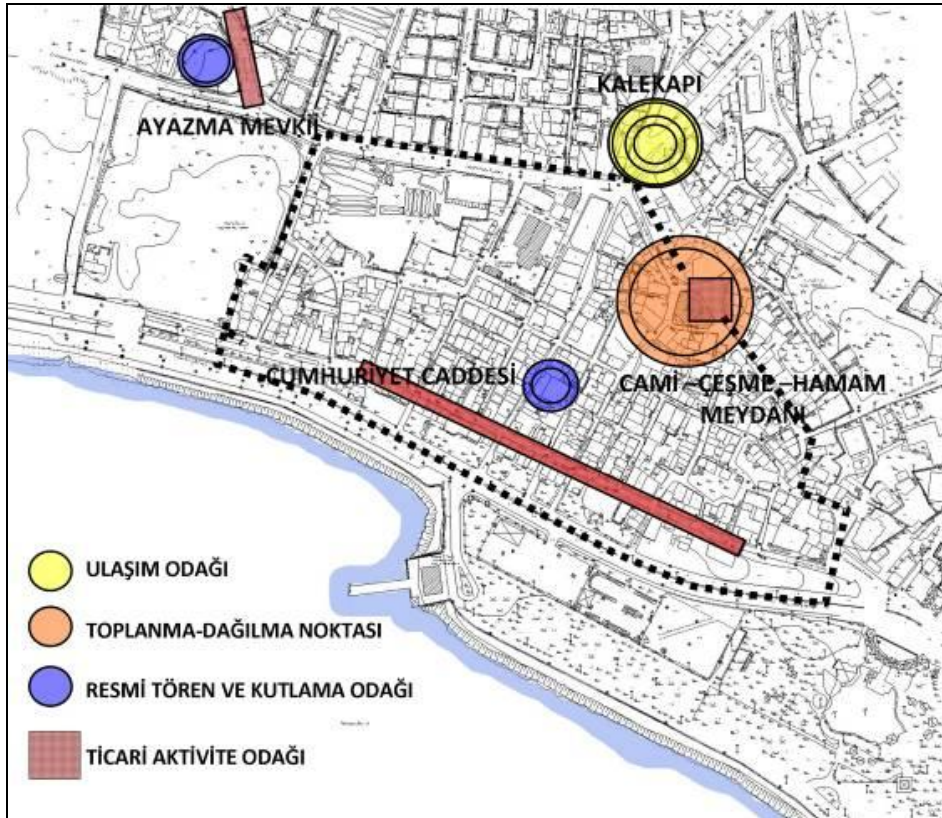
Konumları itibariyle incelendiğinde çeşmelerin belirli mesafelerle alanın farklı noktalarına dağıldığı gözlemlenmiştir. Daha sonraki yıllarda alanda artan inşaat faaliyetleri nedeni ile çeşmelerin estetik ve imaj ögesi olarak değeri azalarak dokuda değer kaybına uğramıştır.

Çeşmelerin bulunduğu sokak kesişim noktaları, aynı zamanda yerleşim dokusunda tanımlı açık alanları oluşturmaktadır. Organik yol dokusunun kesişim noktalarında bulunan çeşmeler, hem işlevsel hem sosyal katmanda insanları bir araya getiren odak noktaları niteliğindedir. Ancak Tuzla yerleşmesi genelinde altyapı tesislerinin kurulması ile konutlara su şebekesinin sağlanması, çeşmelerin zamanla işlevini yitirmesine neden olmuştur. Doku içinde yönlendirici ve tanımlayıcı rol üstlenen çeşmeler, süreç içinde toprakla örtülmüş ya da asfalt çalışmaları nedeniyle yol kotunun altında bırakılarak dokudaki okunabilirliğini kaybetmiştir. Günümüzde varlığını sürdüren çeşmelerin Köyiçi Bölgesinin sit alanı ilan edildiği 1993 yılından itibaren I. grup tescilli anıtsal yapı olarak koruma alınması bu yapıların mekansal bellekteki simgeselliğinin sürdürülebilirliği açısından önemlidir.

4.5.5 Odak Noktaları (Toplanma-Dağılma-Buluşma Noktaları)

Lynch'in kentin okunabilirliği ve imgesi açısından ele aldığı bileşenler¹den biri olan düğüm noktaları / odak noktaları; ulaşım ağı merkezi, ticaret, pazarlama, rekreasyon, resmi kutlamalar gibi kentte birçok insan etkinliğinin bir arada gerçekleştirildiği yerler olarak tanımlanmaktadır (Lynch, [42]).

Odak noktaları bir yerden diğerine geçişte, kavşaklarda, ulaşımın kırılma noktalarında, yolların kesişme ve toplanma noktalarında olabilmektedirler. Her biri kamusal bir mekanı tarif eden bu alanların bireyler tarafından ne şekilde anlaşıldığı, bireylerin bu alanları nasıl seçtikleri, bu mekanda neler yaptıkları, ne tür etkileşimlere girdikleri ve bu alanlarda aktivitelerini ne şekilde gerçekleştirdikleri (Erdönmez ve Ark, [65]) konusu bu alanların yerleşme dokusu içindeki kimliğinin belirleyici unsurlarıdır. Bu çerçevede Köyiçi yerleşim dokusunda yer alan odak noktaları, kullanıcıların bu alanlar üzerinde gerçekleştirdikleri aktivitelere göre sınıflandırılmıştır (Şekil 4.22).

Şekil 4.22 Tuzla Köyiçi Yerleşmesi odak noktaları

¹ Kentsel imajı oluşturan bileşenler: yollar, kenarlar / sınırlar, dokular / bölgeler, odak noktaları, işaret öğeleri (Lynch, [42]).

- **Ulaşım Odağı olarak “Kalekapı”**

Ulaşım araçlarının durak noktası ve aynı zamanda ticaret birimlerinin yoğunlaştığı bölge olan Kalekapı mevki geçmiş dönemde odak noktası olma özelliğini günümüzde de sürdürmektedir. Yapılan görüşmelerde mübadil kullanıcıların % 92’si Kalekapı mevkiini, yaşayanların Köyiçi’nden diğer yerleşimlere ulaşımını sağlayan araçların bekleme noktası olarak tanımlamıştır. Mübadil kullanıcılara benzer şekilde mübadil olmayan kullanıcılar da Kalekapı mevkiini %74 oranında odak noktası olarak tanımlayarak, ağırlıklı olarak “ulaşım odağı” niteliğinde olduğunu vurgulamıştır.

Fotoğraf 4.15 Kalekapı Mevkii

(S. Sayar arşivi)

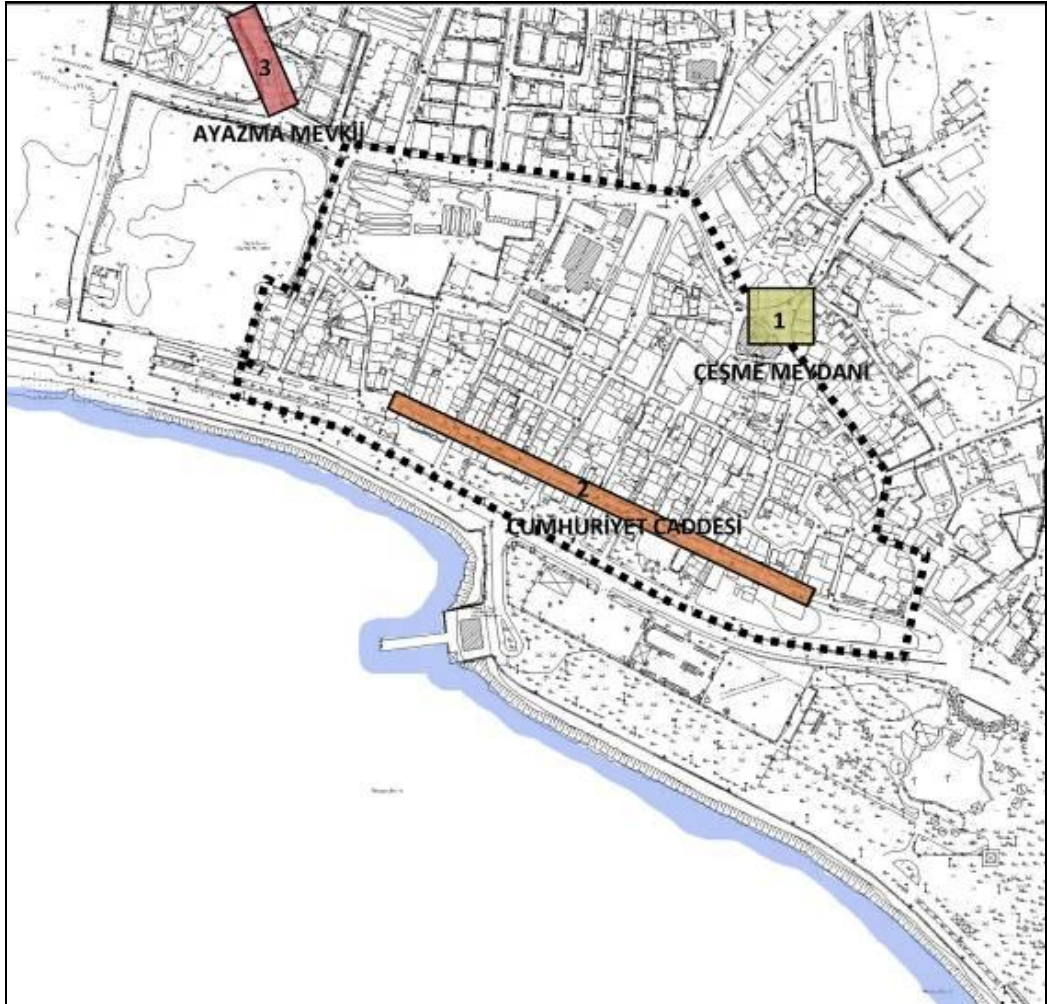
Geçmiş dönemde bölgenin en önemli buluşma noktası olan Kalekapı mevki, günümüzde odak olma özelliğini korumakla birlikte yerleşme bütünü için sosyal aktivite mekanından farklı bir işlev üstlenmiştir. Köyiçi yerleşmesini dış çeperden besleyen ve toplu taşıma araçlarının güzergahı olan ana ulaşım akslarının kesişim noktasında bulunan Kalekapı, yerleşmenin ulaşım amaçlı “aktarma noktası” niteliğindedir.

- **Ticari bir aktivite olarak “Pazar Yerleri”**

Pazar Yerleri, yerleşme için önemli bir toplanma mekanı ve ticari bir faaliyet alanı niteliğindedir. Köyiçi yerleşmesinin geleneksel merkez kimliği ile örtüşen bir aktivite

olan Pazar alanları, geçim kaynağı ağırlıklı tarım olan yerleşme sakinleri için hem bir ekonomik aktivite alanı hem de yerleşmenin önemli odak noktalarıdır.

Mübadil kullanıcılar, ikisi çalışma alanı, biri çalışma alanının dışında olmak suretiyle üç farklı pazar alanı olduğunu belirtmiştir. Geçmiş dönemden günümüze kronolojik bir sıralama yapıldığında ilk pazar alanının, Sultan Ahmet Camii-Çeşme-Hamam yapıları ile sınırlanan ve yerleşme için önemli bir nirengi noktası olan Çeşme Meydanında kurulduğu belirtilmiştir. Bu mekan aynı zamanda insanların bir araya gelerek yüz yüze ilişkiler kurulabildiği kamusal bir mekanı tarif etmektedir. Sonraki süreçte pazar yerinin çeşme meydanından kaldırılarak Cumhuriyet Caddesi'nin batı yönünde sonlandığı alana kaydırıldığı belirtilmiştir (Şekil 4.23).

Şekil 4.23 Tuzla Köyiçi Yerleşmesi pazar alanları

Cumhuriyet Caddesi'nin günümüzde ticaret birimlerinin yoğunlaştığı ana aks niteliğinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yer seçim kararının söz konusu caddenin

ticaret ağırlıklı gelişimi ile örtüşen nitelikte olduğu gözlenmiştir. Mübadil kullanıcılarla yapılan görüşmelerde, özellikle 1980 sonrası dönemde gelişen kent makroformunun etkisi ve nüfus artışı nedeniyle kısıtlı bir etki alanına sahip pazar alanının alansal büyüklük açısından ihtiyaca cevap veremediği ve çalışma alanı dışında yeni pazar alanı arayışına girildiği belirtilmiştir. Çalışma alanı dışına çıkarılan ve Ayazma mevkiinde kurulan üçüncü pazar alanının yer seçimi incelendiğinde, alanın Köyiçi yerleşme sınırlarının dışında ancak yerleşme için önemli bir toplanma –dağılma noktası niteliğindeki Ayazma ile ilişkili olduğu gözlenmiştir.

Kamusal ve ekonomik aktivite mekanı niteliğindeki pazar alanlarının tamamıyla Köyiçi Bölgesi'nin dışına çıkarılması, geleneksel merkez kimliğinin kendine özgü içe dönük yapısının süreç içinde yitirilmesine neden olmuştur.

Tören, Düğün vb. Kutlama Alanları

Toplanma ve dağılma noktalarına ilişkin yapılan mülakat çalışması, Kalekapı mevki ve pazar alanlarının yanı sıra düğün, resmi tören, v. b. kutlamaların yapıldığı diğer odak noktalarının varlığına işaret etmiştir. Ulaşım ilişkileri ve ekonomik aktivitelerden farklı olarak yerleşmenin sosyal yaşamına ilişkin ipuçları veren bu alanlar mülakatlardan alınan yanıtlar doğrultusunda;

- Resmi tören ve kutlamaların yapıldığı alan,
- Kına Gecesi, Düğün, Sünnet Düğünü vb. aktivitelerin yapıldığı alan,
- Açık Hava – Kapalı Sinemalar olarak sınıflandırılmıştır.

Tahaffuzhane Caddesi üzerinde yer alan ve Ayazma olarak adlandırılan alanın mübadele öncesinde bölgede yaşayan Rum kesimin kullandığı bir kiliseyi barındırdığı, mübadele sonrası ise kilise yapısının yıkılarak alanın işlevsiz bırakıldığı bilinmektedir. Mübadil kullanıcılar, mübadele sonrasında alansal büyüklüğü ve üzerinde yapı barındırmaması sebebiyle bu alanın resmi tören kutlamaları ve bölgeye gelen devlet erkanının halka sesleniş konuşmalarını gerçekleştirdiği alan olarak kullanıldığını belirtmiştir. Günümüzde işlevsiz olan Ayazma, mübadillerin geçmişlerine ilişkin imgelerini yeniden canlandırmak istedikleri mekan olarak tanımlanmaktadır.

Kına Gecesi, Düğün, vb. kutlamaların ise sokak aralarında gerçekleştirildiği belirtilmiş olup damat traşı, düğün eğlenceleri, vb. aktivitelerin yerleşmenin sosyal yaşamına ilişkin ipuçları veren ve sokak mekanında gerçekleştirilen aktivitelerin bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Ancak kullanıcıların Köyiçi yerleşmesinden ayrılmasına neden olan ve yukarıda ifade edilen sorunlar; yerleşme kimliğine girdi veren ve sosyal yaşamın mekanı olan sokakların bu niteliğini kaybetmesine, yerleşme içinde mevcut olan yüz yüze ilişki ölçeğinin yok olmasına neden olmuştur.

4.5.6 Kıyı Kullanımı

Deniz ve karanın bulunduğu, zengin doğal kaynakları, biyolojik çeşitliliği bünyesinde barındıran kıyı alanı, tıpkı bugün olduğu gibi geçmişte de insan yaşamının odaklandığı mekanlar olarak tanımlanmaktadır(Duru, [66]). Yerleşme kültürünün evrimi açısından değerlendirildiğinde, insan yerleşmelerinin başlangıç noktası niteliğindeki kıyı, aynı zamanda kentsel kimliğin belirleyicisi rolündedir. Kıyı ve kıyıya dayalı kültürel bileşenler; kentin coğrafi içeriği, kültürel düzeyi, yapılaşmış çevresi ve yerel geleneklerinden hareketle tanımlanan kentsel kimliğin belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Kılıç, Akın, Yerliyurt, [58]).

Tuzla Köyiçi Bölgesi'nin "su" ögesi ile ilişkisi, günümüzde yerleşim kimliği olarak tanımlanan birçok bileşenin (balıkçılık, deniz kahveleri, iskeleler, vb.) çıkış noktasını oluşturmaktadır. Fizik mekanın yanı sıra sosyal ve ekonomik yapının şekillenmesinde belirleyici olan kıyı ve kıyıya dayalı kullanımlar, Köyiçi bölgesinin "balıkçı köyü" ya da "sahil kasabası" olarak tanımlanmasına olanak sağlamıştır.

Kıyı kullanımına ilişkin yöneltilen sorularda, Köyiçi yerleşmesinin kıyıya yabancılaşma sürecinin irdelenmesi ve bu sürecin kıyı-insan ilişkisine olan etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Mübadil kullanıcılar tarafından geçmiş ve günümüz kıyı kullanım amacına yönelik yapılan karşılaştırmada; kıyı alanının geçmiş dönemde % 97 oranında yüzmek amaçlı, %3 oranında ise balıkçılık faaliyetlerine yönelik kullanıldığı belirtilmiştir. Yapılan görüşmelerde mübadil kullanıcıların üzerinde yoğunlaştığı en önemli nokta; bir "kıyı yerleşmesi" olarak ortaya çıkan Köyiçi Bölgesi'nin "su" ile ilişkisini koparılmasıdır. Geçmiş dönemlerde ekonomik geçim kaynağı ve aynı zamanda yaşayanların birlikte vakit geçirdikleri buluşma noktası niteliğindeki kıyı alanının

günümüzdeki kullanımına ilişkin yapılan görüşmelerde mübadil ve mübadil olmayan kullanıcılar tarafından % 87 oranında sadece gezi amaçlı kullanıldığı ifade edilmiştir. Mübadil olmayan kullanıcılar kapsamında değerlendirilen haftasonu kullanıcıları ise kıyı alanını, yeme-içme mekanlarının ziyaret edilmesi doğrultusunda kullandıklarını belirtmişlerdir.

Köyü yerleşmesinin “su” ile temasını koparan ve kıyı kimliğini tehdit eden en önemli unsur; ilki 1982 yılında, ikincisi 1997–1998 yılları arasında Köyü bölgesi etkileşim alanı içinde yapılan ve kıyı bandını kapsayan dolgu alanı uygulamasıdır. Söz konusu uygulama, mübadil kullanıcıların kıyı makroformundaki değişime yönelik dikkat çektiği en önemli uygulama olmakla birlikte denizle doğrudan ilişki içinde olan yapıların kıydan koparılmasına neden olmuştur.

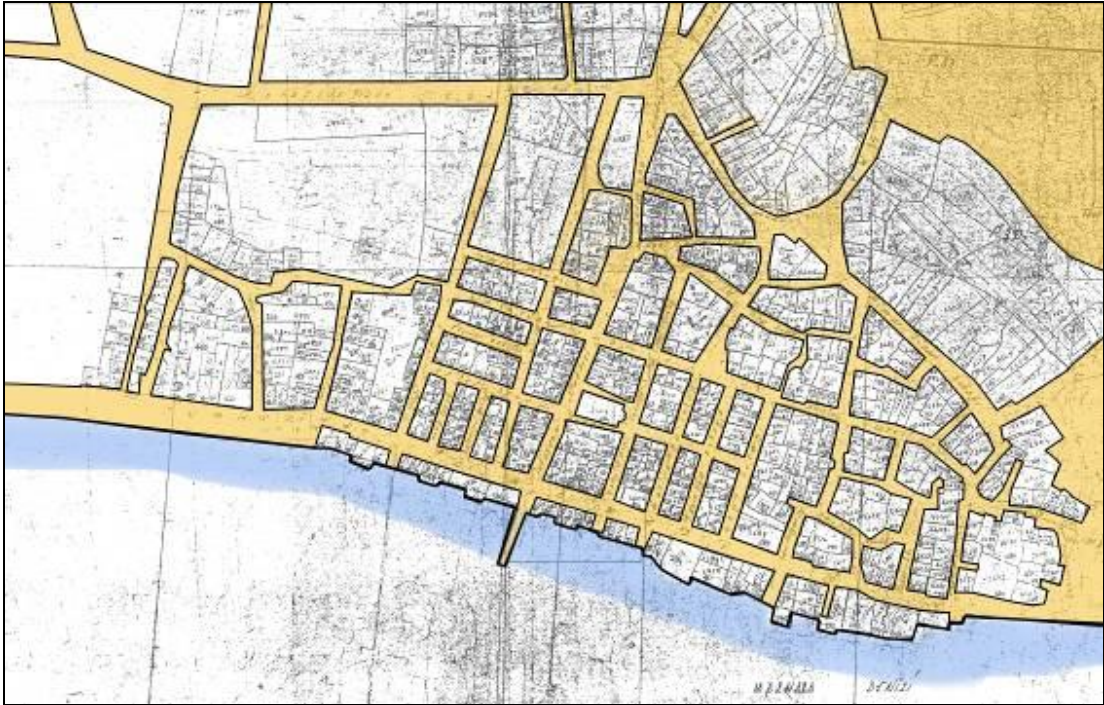

Fotoğraf 4.16 Dolgu alanı inşa edilmeden önce kıyı – yerleşme ilişkisi, [71]

Fotoğraf 4.17 Dolgu alanı inşa edilmeden önce kıyı – yerleşme ilişkisi, [71]

Tuzla Köyiçi yerleşimine ait eski halihazır haritalar ve fotoğraflar incelendiğinde; kıyıda yer alan konutların ve ticari birimlerin ahşap ayaklar üzerinde denize uzandığı, organik yol dokusunun iskeleler üzerinde kurulan deniz kahveleri ve mafeller ile sonlandığı; bazı yapılarda zemin katların ise kayıkhaneye ya da çekek yeri olarak kullanıldığı saptanmıştır (Şekil 4.24). Dolgu alanı uygulamasından önce denize sıfır konumda yer alan konut dokusu ve ağırlıklı geçim kaynağı olan balıkçılık ile Köyiçi yerleşmesi kıyı ile bütünleşmiş bir yerleşme makroformu özelliği göstermektedir. Ancak dolgu alanının inşa edilmesi, kıyının yerleşme için doğal sınır niteliğini ortadan kaldırarak, yerleşmenin güney yönündeki sınırının sert ve yapay eleman olan dolgu alanı ile tanımlanmasına neden olmuştur.

Şekil 4.24 Tuzla Köyiçi Bölgesi yerleşme dokusu, 1980

(İYAKTVKKB arşivi)

Dolgu alanı içinde tüm kıyı bandı boyunca uzanan ana arter niteliğindeki Ahmet Kılıç Bulvarı, kullanıcının kıyı ile ilişkisini koparan diğer yapay eşiktir. 1980 sonrası dönemde Tuzla yerleşme makroformunu etkileyen kentsel dinamikler (tersane, piyade okulu, denizcilik fakültesi, vb.), yerleşimin merkezi olan Köyiçi bölgesine erişilebilirliğin güçlendirilmesine yönelik çözüm arayışlarını gündeme getirmiştir. Tuzla'daki yeni yerleşim alanlarının merkez alana ulaşılabilirliğini sağlamak amacıyla inşa edilen 17

metre en kesitli Ahmet Kılıç Bulvarı günümüzde Tuzla yerleşmesi için aynı işlevini korumaktadır (Fotoğraf 4.18).

Fotoğraf 4.18 Tuzla dolgu alanı çalışması
(İYAKTVKKB arşivi)

Fotoğraf 4.19 Tuzla sahil bölgesi / dolgu alanı
(S. Sayar arşivi)

Mülakatlardan elde edilen veriler değerlendirildiğinde; Köyiçi yerleşmesi için doğal bir sınırlayıcı ve ekonomik aktivite alanı olan kıyının, geçmiş dönemlerde balıkçılık faaliyetinin yanı sıra yüzme gibi sosyal aktivitelerin gerçekleştirildiği buluşma noktası işlevini taşıdığını ancak günümüzde bu özelliğini yitirdiği ortaya çıkmaktadır. Bunun yanı sıra Tuzla İlçesi için E5 Karayolu kuzeyinde ve güneyinde bulunan yerleşmeleri geleneksel merkeze bağlayan ana arter niteliğindeki Ahmet Kılıç Bulvarı; Köyiçi yerleşmesinin su ile ilişkisini koparan yapay eşik niteliğindedir. Köyiçi yerleşme kimliğinin en önemli bileşeni olan kıyı alanına ilişkin yapılan bilinçsiz müdahaleler ve uygulamalar, geçmiş dönemde kıyının kullanım amacını oluşturan ekonomik ve sosyal

aktivitelerin yerleşme kimliğinden silinerek, kolektif belleğin “su” ile olan ilişkisini ortadan kaldırmaktadır.

4.6 Bölüm Değerlendirmesi

Tuzla ilçesinin yerleşim çekirdeğini oluşturmakla birlikte günümüzde de “kıyı yerleşimi” özelliğini sürdürmektedir. Ancak Tuzla İlçesi’nde 1980’li yıllardan itibaren gelişen kentsel dinamiklerin etkisinde ve kıyı bölgesinden kopuk bir yerleşim formu ortaya çıkmıştır. Hızlı kentleşme sürecinde ihtiyaca cevap verememesi halinde, tarihi kent dokuları için hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci gündeme gelmektedir. Bu değişim ve dönüşüm süreci içinde yerleşim kimliğine referans veren kimlik öğeleri niteliklerini yitirmektedir. Toplum için önemli olan, belli bir dönemin izlerini taşıyan bu simgesel özellikler (anıtlar, yapılar vb.) zaman içerisinde bu özelliklerini yitirerek yerleşme ve toplum için olağan birer nesneye dönüşebilmektedir. Bellek olgusunun kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda; eski yerleşim dokularında meydana gelen değişimin kolektif bellekte derin izler bıraktığı ve yerleşimin geçmiş ile bağlantısını kopardığı sonucuna varılmıştır.

Mekandan duyumsanan her uyarın, bireysel ve kolektif bellekte bir iz bırakmakta ve bu uyarınla çağrışım ilişkisi kuran her yeni uyarın bu mekansal izi ortaya çıkarmaktadır. Deneyimlenen mekandan elde edilen, algılanan simgesel ya da sembolik değerlere yüklenen anlamlar, salt mekanın fiziksel özellikleri değil; bireyin belleğinde oluşturduğu bağlama karşılık gelmektedir. Birey ile mekan arasında kurulan bu sembolik bağ, aidiyet ve sahiplenme duygularının korunması açısından önem taşımaktadır. Bu bağlamda Tuzla Köyiçi yerleşmesinin sahip olduğu kültürel miras öğeleri¹ aynı zamanda yerleşme dokusunun okunabilirliğini sağlayan kimlik bileşenleridir. Özellikle mekanı uzun süre deneyimleyen bireylerin (mübadil kullanıcıların) belleğinde kalıcı olarak yer eden bu öğelerin sürdürülebilirliği, kolektif belleğin gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır. Belleğin mekanda yakaladığı çağrışımlar üzerinden geri getirdiği imgeler ve olaylar geçmişe aittir.

¹ Tarihi yapılar, çeşmeler, anıtsal yapılar, özellikli yapılar, kamusal mekanlar vb.

Dolayısıyla hatırlamaya yardımcı detayların / unsur /verilerin¹ ya da mekanın taşıdığı mesajın ortadan kalkması halinde birey, mekan ile özdeşleşememekte ve geçmişte edinmiş olduğu deneyimleri belleğinden geri çağırarak mekana uyarlayamamaktadır. Her iki durum da bireyde bir boşluk duygusu yaratmakta ve bireyde “ben neredeyim” sorusu sormasına neden olmaktadır.

¹ Yer, zaman, mekan, sözcük, görüntü vb.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tez çalışması, kolektif belleğin mekan ile ilişkisini ortaya koymakta ve bireylerin mekana ilişkin anılarına referans olan öğelerin geleceğe aktarılmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında kolektif etki eden faktörler değerlendirilmiş ve kolektif bellekte meydana gelen kopuşların mekansal bellekteki etkileri incelenmiştir.

Bellek, mekan ve algılama üzerine temellenen çalışmanın ilk bölümde bellek olgusunun literatürdeki tanımları incelenerek Kant, Bergson, Aristoteles gibi düşünürlerin bellek konusundaki yorumları değerlendirilmiştir. Bu yorumlar ve tanımların sonucunda **bellek kavramı, nesnelere ya da kavramlar arasında bağlam kurmaya yarayan tüm sosyal temsiller / göstergeleri barındırdığı; belleğin geri çağırışını sağlayan tüm izlerin, çevreden alınan duyumun, imgelemin ve bellekteki tüm birikimlerin sentezi** olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde bellek kavramı nörolojik düzeyinden farklı olarak, sosyal çerçevede ele alınmıştır. Bu bağlamda **belleğin bireysel bir yeti olmadığı, içinde bulunulan toplumsal koşullar tarafından belirlendiği** Assmann [6] ve Halbwachs [28]'in çalışmalarında incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda **kolektif bellek olgusunun tarih, kültür ve iktidar çerçevesinde süre giden bir değişim içinde olduğu; bu bağlamda iktidar mücadelelerine, sosyal ve kültürel akımlar, vb. olaylara sahne olan mekanın da toplumsal kimlik ve belleğin izlerini taşıdığı** görüşü oluşmuştur.

Bu incelemeler doğrultusunda yapılan alan çalışmasında ele alınan Tuzla Köyiçi yerleşmesi, bellek-algı ve mekan olguları çerçevesinde ele alınarak, Köyiçi

yerleşmesinin mekansal değişimi, yaşayanların belleklerinde kalan izler üzerinden yorumlanmıştır.

Mekansal değişimin irdelenmesinde, Tuzla Köyiçi yerleşiminin makroformunda önemli bir kırılma noktası olan “ mübadele” olgusu dikkate alınarak araştırmaya katılan bireyler, mübadele sürecini yaşamış mübadil bireyler ile yerleşmeye sonradan gelen ve mübadil olmayan bireylerden seçilmiştir. Mekansal verilerin geri çağırılmasına yönelik hazırlanan mülakat soruları ile mekan belleğini oluşturan öğeler ve bu öğelere etki eden faktörlerin neler olduğu ortaya çıkarılarak her iki grubun mekansal algıları karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın en temel çıkarımlarından biri; **mekanın algılanmasında bireyin, yaşamı boyunca edindiği zihinsel ve deneysel edinimlere ilişkin bir çağrışım elde ettiği ve yeniden anımsanabilen bu çağrışımların, mekânın bellekte bıraktığı izler** olduğudur. Çalışma sonuçlarını yerleşme kimliği sınırlar, , donatı alanları, imaj öğeleri, odak noktaları ve kıyı kullanımı başlıkları altında sınıflandırmak mümkündür. Buna göre;

- **Yerleşme kimliğini** etkileyen en önemli kırılma noktasının mübadele sürecinin olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Kolektif belleğin kimliğin ayrılmaz bir parçası olduğu göz önünde bulundurulduğunda; mekan kimliğine ilişkin yapılan istemli / istemsiz müdahalelerin kolektif bellekte kopukluklara neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Kentsel gelişme süreci içinde tek başına bir “mekan” olma özelliğinden çıkarak bireyler için aidiyet hissi yaratan bir “**yer**” haline gelen ve bir kimlik kazanan mekanlara yapılan müdahaleler, toplumsal kimlik ve yerleşme kimliği üzerinde derin izler bırakmaktadır.
- Mekânı deneyimleme süresinin, **yerleşme sınırının** tanımlanmasında önemli bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Mübadil kullanıcıların sınır tanımı, mübadil olmayan kullanıcılar ile karşılaştırıldığında; 1924 yılında gerçekleştirilen mübadele ile yerleşmeye gelen kullanıcıların, kolektif bellekte kalan referans öğelerini kullanarak, daha tanımlı bir sınır tarifi yaptığı görülmektedir. Bu doğrultuda kalıcı mekan belleğinin mekanda geçirilen süre ve yaşanan deneyim ile ilişkili olduğu sonucu çıkmaktadır.
- Tarihi doku ile organik bağıcı sürdüren geleneksel merkezlerin hızlı kentleşme sürecinin beraberinde getirdiği ihtiyaçlara cevap verememesi bu alanların

yerleşme içindeki özelliğini kaybetmelerine neden olmaktadır. Tuzla Köyiçi yerleşmesine ilişkin incelenen 1980'li yıllara ait ve güncel halihazır harita karşılaştırıldığında; benzer sürecin Tuzla İlçesinin geleneksel merkezi niteliğindeki Köyiçi yerleşmesini de tehdit ettiği gözlenmiştir. Artan nüfus ve bu nüfusun ihtiyacı olan yönetim, sağlık, eğitim gibi temel kentsel **donatı alanlarının** yeni alt merkezlerde çözülmesinin, yaşayanların geleneksel merkezi kullanma nedenlerini ortadan kaldırdığı sonucuna varılmıştır. Geleneksel merkezlerinin varlığını devam ettirebilmesi, yerleşme kimliği ve kolektif bellek için önem taşımaktadır.

- Doku içinde yönlendirici ve tanımlı rol üstlenen **imaj öğelerinin**, bellekte en uzun süre depolanan ve daha fazla hatırlanan mekansal öğeler olduğu saptanmıştır. Mübadele sürecinin beraberinde getirdiği sosyal dönüşümün fizik mekandaki etkileri; imaj yapılarının dönüştürülmesi ya da yıkılarak ihtiyaca uygun yeni yapı yapmaya elverişli alanlar üretilmesi doğrultusunda gerçekleştirildiği saptanmıştır. Bu doğrultuda yerleşiminin farklı dönemlerine referans veren bu öğelerin niteliği, yerleşme için sadece fiziksel bir anlam taşımadığını; kolektif bellek içerisinde kültürel ve toplumsal kodları da içerdiğini ortaya koymuştur.
- Mekanlar, içerisinde geçen eylemler doğrultusunda hatırlanmaktadır. Bu bağlamda Köyiçi yerleşim dokusunda yer alan **odak noktaları**, mülakat yapılan kullanıcıların bu mekanlar üzerindeki etkinliklerine göre ulaşım, ticari aktivite ve kutlama (düğün, tören vb.) alanları olmak üzere üç grupta toplanmıştır. Geçmiş dönemlerden itibaren önemli bir buluşma noktası ve ana ulaşım akslarının kesişim noktası “ulaşım odağı” olarak nitelendirilirken, geçim kaynağı ağırlıklı tarım olan yerleşmenin pazar alanları, ekonomik aktivite mekanı olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk dönemi 1960 yılına kadar olan bireyler ise belleklerdeki toplanma-dağılma noktaları olarak düğün, kına, eğlenceleri, oyun mekanları olarak nitelediği sokak mekanını tarif etmektedir. Komşuluk ilişkilerinin ve yüz yüze ilişkilerin mekanın hatırlanmasında önemli rol oynadığı görülmektedir.

- Hem bir imaj ögesi hem de ekonomik geçim kaynağı niteliğindeki “su” ögesi kıyı yerleşmesi kimliğinin ana unsurudur. Yerleşme için doğal bir sınır ögesi olan **kıyı alanı**, en önemli kalıcı mekan belleği unsurlarından biri olarak ortaya çıkmaktadır. Kıyı alanına ilişkin en önemli hatırlamaların; deniz kahveleri, iskeleler, denize girme aktiviteleri gibi kıyıya dayalı kullanımlar üzerinden gerçekleştiği saptanmıştır. Ancak kıyı alanına yapılan müdahalelerin, süreç içinde yerleşmenin su ögesi ile temasını kopararak kolektif belleğin sürekliliğini tehdit eden bir etken haline geldiği gözlenmiştir.

Araştırmada görüşülen bireylerin Köyiçi yerleşmesine ilişkin anlatımları geçmişe yönelik uzun süreli bellekte kodlanan mekansal verilerin geri çağırılması olarak nitelendirilebilir. **Bellek- birey ve mekan ilişkisinde ortaya çıkan sonuç; bilgilerin bellekte kalıcılığının sağlanması ve “hatırlama” olgusunun, bireylerin mekana ilişkin verileri belleğinde ilişkilendirdiği, karşılaştırdığı ve eşleştirdiği durumlarda mümkün olduğudur.** Bireylerin belleğindeki mekansal verilere ilişkin çağrışımları yakalayamadığı durumda ise “bireysel unutuş” gerçekleşmektedir.

Mülakat yapılan tüm bireylerde “sahil kasabası” ve “kıyı yerleşmesi” algısının günümüzde sürdürüldüğü dikkat çekmektedir. Ancak yerleşme makroformunun değişimi ve gelişimini etkileyen plan kararları, ulaşım kararları vb. etkenler yerleşmenin kıyıya erişilebilirliğini ve suya dokunabilirliğini azaltıcı etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda özellikle Köyiçi Bölgesi’nde “suya dayalı aktivitelerin” geliştirilerek günümüzde karayolu odaklı ulaşım alternatif olarak bir kıyı yerleşmesi olan Tuzla İlçesi’nde deniz ulaşımının yeniden hayata geçirilmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki; Köyiçi yerleşmesine ilişkin kolektif belleğin korunması ve saklanması, bireylerdeki “kıyı” algısının sürdürülebilirliği ile mümkün olmaktadır.

Bireylerin mekanın/ yerleşmenin geçmişindeki toplumsal ve kültürel göstergeleri / sembolleri doğru biçimde algılamaları, kolektif belleğin gelişmesi ve zenginleşmesi açısından önem taşımaktadır. Ancak kentsel mekana yapılan, “şimdiye” odaklanan bilinçli ya da bilinçsiz müdahaleler, hatırlama ve süreklilikten çok unutmaya biçiminde yapılarak bireysel ve kolektif belleğin zayıflamasına neden olmaktadır.

Bireylerin belleğinde biriktirilen ve birbirleri ile ilişkilendirilen tüm veriler fizik mekanda birer referans noktasına sahip olmaktadır. Bu çalışma ile bireylerin mekana ilişkin anılarına referans olan öğelerin geleceğe aktarılmasının gerekliliği ortaya konulmaktadır. Geçmiş, bugün ve gelecek arasında mekanın kullanıcısı tarafından kurulabilecek bağlantılar, bireylerin mekana ilişkin “yer” ve “aidiyet” duygusuna sahip olmalarına olanak sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- [1] Yeşilyaprak, B. , (2008), Eğitim Psikolojisi, Hayat Ağacı Yayınları, 289–299, Ankara.
- [2] Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, 14.02.2011.
- [3] Özak, N. , (2008), Bellek Ve Mimarlık İlişkisi: Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler, Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [4] Binder, T. , (2005), “Toplum Arzuladığı Belleği Yaratır / Taner Akçam’ın Kolektif Bellek Kavramı”, Virgül Dergisi, 85: 11–14.
- [5] Çeviker, L., (2009), Şiddet Ve Toplumsal Hafıza, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [6] Assmann, J. , (2001), Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama Ve Politik Kimlik, Çeviren: Ayşe Tekin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [7] Cangöz, B. , (2005), “Geçmişten Günümüze Belleği Açıklamaya Yönelik Yaklaşımlara Kısa Bir Bakış”, Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 22[1]: 51–62, Ankara.
- [8] Atkinson, R. C. ve Shiffrin, R. M. , (1968), Human Memory: A Proposed System And Its Control Processes. In K. W. Spence (Eds), The Psychology Of Learning And Motivation: Advances İn Research And Theory, 2: 90–197, Academic Press, New York.
- [9] Selçuk, Z. , (2000), Gelişim Ve Öğrenme, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- [10] Senemoğlu, N. , (1997), Gelişim, Öğrenme Ve Öğretim, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- [11] Subaşı, G. , (1999), “Bilişsel Öğrenme Yaklaşımı Bilgiyi İşleme Kuramı”, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi, Mesleki Eğitim Dergisi, 99: 2, Ankara.
- [12] Mccown, R. R. Ve P. Roop, (1992), Educational Psychology And Classroom Practice, Allyn And Bacon: A Division Of Simon And Schucter Inc. , Needham Heights, Massachusetts.
- [13] Baymur, F. , (1994), Genel Psikoloji, İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- [14] Rapoport, A. , (1981), “Identity And Environment: A Cross-Cultural Perspective”, Derleyen: J. S. Duncan, Housing And Identity: Cross-Cultural Perspective, 6–35, Croom-Helm, Londra.

- [15] Eggen, P. Ve Kauchak, D. , (1992), Educational Psychology: Classroom Connections, Macmillan Yayınevi, New York.
- [16] Koptagel, G. , (1984), Tıpsal Psikoloji, Fatih Gençlik Vakfı Matbaa İşletmesi, İstanbul.
- [17] Şahin, N. , (2009), Tıp Ve İnsan: Bellek Ders Notları, Başkent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Ankara.
- [18] Berk, İ. E. , (1991), Child Development, Boston.
- [19] Reitman, J. S. , (1974), "Without Surreptitious Rehearsal, Information in Short-Term Memory Decays", Journal Of Verbal Learning And Verbal Behaviour, 13: 365–377.
- [20] Tuckman, B. W. , (1991), "The Development And Concurrent Validity Of The Procrastination Scale", Educational And Psychological Measurement, 51: 473–480.
- [21] Woolfolk, E. A, (1993), Educational Psychology, Boston.
- [22] Weinstein, C. E Ve Mayer, R. , (1986), "The Teaching Of Learning Strategies", Handbook Of Research And Teaching, Derleyen: M. C. Wittrock, Macmillan Yayınevi, New York.
- [23] N. Ö. Özak, G. P. Gökmen, (2009), "Bellek ve Mekan İlişkisi Üzerine Bir Model Önerisi", İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, 8[2]: 145–155, İstanbul.
- [24] Slavin, R. E., (1988), Educational Psychology: Theory Into Practice, Englewood Cliffs, New Jersey.
- [25] Tulving, E., (1983), Elements of Episodic Memory, Oxford University Press, NewYork.
- [26] Ricoeur, P. , (2004), Memory, History, Forgetting, Çeviren: Kathleen Blamey And David Pellauer, University Of Chicago Press, Chicago.
- [27] Acar, S. , (2009), Paul Ricoeur'ün Anlatı Ve Tarih Görüşü Bağlamında Arthur C. Danto'nun Anlatı Cümlelerinin Değerlendirilmesi, 1–20.
- [28] Halbwachs, M. , (1992), On Collective Memory, The University Of Chicago Press, Chicago.
- [29] Ritzer, G. , (1992), Sociological Theory, Çeviren: Ümit Tatlıcan, Mcgraw-Hill, Third Edition.
- [30] Anderson, B. , (2007), Hayali Cemaatler, Çeviren: İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul.
- [31] Öner, B. , (2008), "Sosyal Temsiller", Kriz Dergisi, 10[1]: 29–35.
- [32] Hall, M. C. Ve Mcarthur, S. , (1998), Integrated Heritage Management, John Wiley And Sons Ltd.
- [33] Nora, P. , (2006), Hafıza Mekanları, Dost Yayınları, Ankara.
- [34] Hayden, D. , (1997), The Power Of Place, MIT Press, US.

- [35] Göregenli, M. , (2010), Çevre Psikolojisi: İnsan Mekan İlişkileri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- [36] Atkinson, Rita, (1995), “ Psikolojiye Giriş “ , Çeviren: K. Atakay, M. Atakay, A. Yavuz, Sosyal, İstanbul.
- [37] Erkan, N. , (2002), Kastamonu Örneğinde Anadolu Kenti İmaj Öğeleri ve Değişim Süreci, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- [38] Günay, B. , (2007), Gestalt Theory And City Planning Education, Journal Of The Faculty Of Architecture, METU / JFA, Ankara.
- [39] İnceoğlu, M. , (2010), Tutum, Algı, İletişim, Beykent Üniversitesi Yayınevi, 104–107, İstanbul.
- [40] Aydınli, S. , Hilgard, E. R. , (1992), Mimarlıkta Görsel Analiz, İstanbul Teknik Üniversitesi, Baskı Atölyesi, İstanbul.
- [41] Lang, J. , (1987), Creating Architectural Theory, The Role Of The Behavioral Sciences In Environmental Design, Van Nostrand Reinhold, NewYork.
- [42] Lynch, K. , (1960), The Image Of The City, MIT Press, US.
- [43] Erkan, N. , (1995), Çevre Psikolojisi Bağlamında Çevresel İmaj ve Beşiktaş Meydanı Örneği, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [44] Giritlioğlu, C. , (1991), Şehirselsel Mekan Öğeleri Ve Tasarımı, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- [45] Aytaç, Ö. , (2007), “Kentsel Mekanların Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17[2]: 192–226, Elazığ.
- [46] Kahvecioğlu, H. , (1998), Mimarlıkta İmaj: Mekansal İmajın Oluşumu Ve Yapısı Üzerine Bir Model, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- [47] Yöntembilim Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [48] Bartu, A. , (1999), Who Owns The Old Quarters Rewriting Histories in the Global Era. İçinde Keyder, Çağlar, İstanbul Between The Global And The Local, Earthscan, 31-46.
- [49] Davis, P. , (1999), Gender Differences in Autobiographical Memory For Childhood.
- [50] Rubin, D. , (2000), Autobiographical Memory And Aging, D. C Park Ve N. Schwarz Ed., Cognitive Aging: A Primer, 131-149, Psychology Press, Philadelphia.
- [51] Çötüksöken, B. , (2009), “Kent, Kimlik ve Kültür”, Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiri Kitabı, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara.
- [52] Önem, B. , Kılınçaslan, İ. , (2005), “Haliç Bölgesi’nde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik”, İTÜ Dergisi, 4[1]: 115–125, İstanbul.
- [53] Öztürk, S. , (2006), Osmanlı Belgelerinde Tuzla, Tuzla Belediyesi, Yeni Güven Yayınları, İstanbul.

- [54] (2003), Tuzla Marmara Denizi ile Demiryolu Arası Revizyon Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, İBB İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, İstanbul.
- [55] Sakin, O. , (2002), Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri, Idefix Yayınları, İstanbul.
- [56] Özden, P., P., (2008), Kentsel Yenileme: Yasal ve Yönetmel Boyut, Planlama-Uygulama, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [57] TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, www.kultur.gov.tr, 16.03.2011.
- [58] Kılıç, A. , Akın, O. , Yerliyurt, B. , (2006), “Su İle Gelen Kültür ve Bu Kültürü Yaşayamayan Kent / Kentli: İstanbul Tuzla Yerleşmesi Örneği”, 42. İsocarp Kongresi Bildiri Kitabı, İstanbul.
- [59] (2005), Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Plan Açıklama Raporu, İBB İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, Şehir Planlama Müdürlüğü.
- [60] Osmay, S., (1998), 1923'ten Günümüze Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75.Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı, İstanbul.
- [61] (2010), Tuzla Köyiçi Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı Plan Açıklama Raporu, AARTI Planlama Pey. Mim. İnş. San. Ltd. Şti, İstanbul.
- [62] Neill, W.J.V., (1997), “Memory, Collective Identity and Urban Design: The Future of Berlin’s Palast Der Republic”, Journal of Urban Design, 2[2]: 13-14.
- [63] Özer, M., Ayten, M., Kuntay, O., (2005), “Kamusal Odak Olarak Kent Meydanları”, Planlama Dergisi, 33: 96-103, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- [64] Durkheim, E., (2006), Sosyoloji Dersleri, Çeviren: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- [65] Anıl, A. , (2005), Tuzla'nın Mekansal Gelişimi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [66] Avcıoğlu, S. , (2009), Tarihi Çevrelerde Kentsel Yenileme Eğilimleri: Tuzla Köyiçi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, GYTE Fen Bilimleri Enstitüsü, Gebze.
- [67] Bergson, H. , (2007), Madde Ve Bellek, Çeviren: Işık Ergüden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [68] Can, H. , (2010), “Bilişsel Devrim Ve Bilişsel Sinirbilimler: Uzun Bir Geçmişin Kısa Hikayesi”, New Symposium Journal, 2010[48]: 282-288.
- [69] Emotional Experiences: Journal Of Personality And Social Psychology, 76[3]: 498-510.
- [70] Goncagül, E. , (2007), Mekansal Çelişkilerin Değerlendirilmesinde Çok Boyutlu Algılama Yaklaşımlarının Planlama Sürecinde Kullanımı: İzmir Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- [71] Sosyal Paylaşım Sitesi, Tuzlalılar Grubu, www.facebook.com/group.php?gid=56060086760&v=photos, 05.04.2011.
- [72] Koffka, K. , (1935), Principles Of Gestalt Psychology, Brace And Company, Newyork.

- [73] Öztüre, A. , (1981), Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi, Avni Öztüre Yayınları, İstanbul.
- [74] Temizel, K. , Güvenç, S. , (2010), “Selanik’ten Tuzla’ya Mübadele”, Sempozyum Bildirileri, Tuzla Sosyal Dayanışma ve Yardım Derneği, İstanbul.
- [75] Turgay, O. , (2009), Mekanın Kurgulanmasında Ve Algılanmasında Belleğin Belirleyici Analizi, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimarınan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- [76] Uzun, İ. , Altun, D. , Bal, E. , (2009), “Kentsel Bellek Üzerine Mekansal Bir Çalışma: İzmir”, Sempozyum Kitabı, İzmir.
- [77] Wertheimer, M. , (1924), Gestalt Theory, Aktaran: K. Rietzler (1984). Gestalt Theory: Social Research, 11[2]: 305–327.
- [78] Mustafa ÖZDEMİR İle Yapılan Sözlü Mülakat Çalışmasından Edinilen Bilgiler
- [79] Gestalt Algı Kuramı, <http://graphicdesign.spokanefalls.edu>, 15.07.2011.
- [80] Gestalt Algı Kuramı, <http://psychology.irank.org>, 15.07.2011.
- [81] Gestalt Algı Kuramı, <http://allpsych.com>, 15.07.2011.
- [82] Gestalt Algı Kuramı, <http://architecturehell.wordpress.com>, 15.07.2011.
- [83] Türkiye İstatistik Kurumu, Tuzla İlçesi Demografik İstatistikleri, www.tuik.gov.tr, 13.04.2011.
- [84] Üst Ölçekli Plan Sorunsalı, http://www.kentli.org/makale/ust_plan.htm, 14.12.2011.
- [85] İstanbul Çevre Düzeni Planı, <http://www.mimdap.org/p=436>, 14.12.2011.
- [86] 1/100000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, www.ibb.gov.tr/, 17.12.2011.

MÜLAKAT FORMU

 E K

Yaş Durumu

18 - 24	25- 44	45 ve üstü

Göç bilgileri

	Nereden?	Ne zaman?	Neden?
İstanbul'a gelişiniz			
Tuzla'ya gelişiniz			
Bu semte gelişiniz			

Meslek

Esnaf Zanaatka r	Ev Hanımı	İşçi	Memur	Emekli	Çiftçi	Diğer (Açıklayınız)	İş yeri sahibi

Köyüçü Bölgesi İlişkin Sorular

- “Köyüçü Bölgesi” olarak tanımladığınız bölgenin sınırları nelerdir? (Kıyı Şeridi, Akslar, Mezarlık, . . vb)

- “Köyüçü Bölgesi” / Tuzla (çocukluğunuzda ve şimdi) denilince bölgeyi tanımlayacağınız ilk kelime?

- “Köyüçü Bölgesi” kimliğini oluşturan faktörler nelerdir?

Mübadele	Balıkçılık	Tarihi Yapılar	Sahil Bölgesi	Tarım Faaliyetleri (Seracılık, vb.)	Diğer (Açıklayınız)

-Kıyıya hangi amaç için gidiyorsunuz?

- Köyüçü Bölgesi içinde yer alan Toplanma – Dağılma Noktaları ? O mekanlarda hangi aktiviteleri gerçekleştiriyordunuz?Ne sıklıkta kullanıyorsunuz? (Pazar Alanı, Buluşma Noktaları, Tören Kutlamaları vb.)

Anılarınızdaki Tuzla’ya ilişkin yer isimleri? Neden?

Köyüçü Bölgesi” içinde yaşayanlar arasında sosyal ilişkiler / komşuluk ilişkileri nasıl?

Köyüçü Bölgesi Tarihsel Sürecine İlişkin Sorular

Tuzla tarihi hakkında bilginiz var mı?

Evet †Hayır †

Köyüçü bölgesinin yaklaşık 610 yılı aşkın bir tarihe sahip olduğunu biliyor musunuz?

Evet †Hayır †

Eskiden bu alanın bir Rum bölgesi olduğunu ve mübadele bölgesi olduğunu biliyor musunuz?

Evet Hayır

Alan içerisinde yok olmaya yüz tutmuş tarihi eserler var mı?

Evet Hayır Evet ise nedir?:

Aşağıdaki Yapılardan Hangileri Tuzla Sınırları İçindedir?(Tuzla'da Olduğundan Haberdarsınız?)

Kilise Tahaffuzhane Binası Hamam I. Ahmet Camii

Göl Kaplıca

Geçmiş dönemlerde Köyiçi Bölgesi içinde yer alan Toplanma – Dağılma Noktaları? (Pazar Alanı, Buluşma Noktaları, Tören Kutlamaları vb.)

Köyiçi Bölgesi'nde sizi rahatsız eden DEĞİŞİM var mı?

Varolduğunu düşünüyorsanız;

- Sizce Değişimi Ne Tetikledi? Değişim Nasıl Başladı?

- Gerçekleşen Değişimin Ne Kadar Farkındasınız? (Bir Yapı Yıkıldığında / Değiştiğinde Önceki Yapının Yokluğunu Fark Ediliyor mu?)

- Değişimden Memnun musunuz?

Evet Hayır

-Köy içi Bölgesi'nde "Yeni" Olan Ne Tür Oluşumların Olduğunu Düşünüyorsunuz?

Geçmişteki Köyiçi Bölgesi'ne Özlem Duyuyor Musunuz?

Evet | Hayır | Evet ise nedir?:

Günümüzdeki Köyiçi Bölgesi'nden mekana ilişkin "Geçmişe Yönelik" Beklentileriniz Nelerdir?

Geçmişteki Köyiçi Bölgesi'nden Hafızanızda Kalanlar Nelerdir?

(Mekana İlişkin Çocukluk Anısı/Kişisel Anı)

Bunların haricinde eklemek istediğiniz bir şey varsa lütfen belirtiniz.

- ✓
- ✓
- ✓
- ✓

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf EK-B.1 Dolgu öncesi kıyı –yerleşme ilişkisi
(İYAKTVKKB arşivi)

Fotoğraf EK-B.2 Dolgu öncesi kıyı –yerleşme ilişkisi
(İYAKTVKKB arşivi)

Fotoğraf EK-B.3 Kalekapı Mevkii, 1987
(İYAKTVKBK arşivi)

Fotoğraf EK-B.4 Kalekapı Mevkii, 2011
(S.SAYAR arşivi)

Fotoğraf EK-B.5 Cumhuriyet Caddesi, 1993
(İYAKTVKBK arşivi)

Fotoğraf EK-B.6 Cumhuriyet Caddesi, 2011
(S.SAYAR arşivi)

Fotoğraf EK-B.7 Cumhuriyet Caddesi, 1993
(İYAKTVKKB arşivi)

Fotoğraf EK-B.8 Cumhuriyet Caddesi, 2011
(İYAKTVKKB arşivi)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : SEÇİL SAYAR
Doğum Tarihi ve Yeri : 09. 07. 1985 - BEYOĞLU
Yabancı Dili : İNGİLİZCE
E-posta : sclsayar@gmail. com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	Şehir ve Bölge Planlama	Yıldız Teknik Üniversitesi	2009
Lisans	Kamu Yönetimi	Anadolu Üniversitesi	Devam Ediyor
Lise	Fen - Matematik	Şişli Kurtuluş YDA Lisesi	2004

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Kurum	Görevi
2009	Tuzla Belediyesi / Plan ve Proje Müdürlüğü	Şehir Plancı

YAYINLARI

Bildiri

1. Termal Turizm Alanlarının Kentsel Alanda Mekansal Sıkışmışlığına Bir Örnek: Tuzla Büyük – Küçük İçmeler / V. Lisanüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi, Mayıs, 2010, Nevşehir

Proje

1. Innovative Approaches To Urban Regeneration In Historical Environments, The Süleymaniye District (Yıldız Teknik Üniversitesi-Cenova Üniversitesi İşbirliği)/ İstanbul
2. Temporary City At Particular Locations, Dialogue Between The European Capitals Of Culture 2010 (Dortmund Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Siegen Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, Pecs Üniversitesi İşbirliği), Duisburg / Almanya
3. Temporary City At Particular Locations, Dialogue Between The European Capitals Of Culture 2010 (Dortmund Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Siegen Üniversitesi, Bilgi Üniversitesi, Pecs Üniversitesi İşbirliği), Pecs / Macaristan

ÖDÜLLERİ

1. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 2008-2009 Dönemi Bölüm İkinciliği
2. Şişli Kurtuluş YDA Lisesi 2003-2004 Dönemi Okul Birinciliği